

Sociālais darbs Latvijā



Labklājības ministrija



Latvijas sociālās drošības sistēmas
ieceres un veidošanās gadsimtu mijā

lasīt 6.lpp.

Sociālā darba ar ģimenēm un bērniem
metodikas izstrādes process: lauka izpēte
un secinājumi

lasīt 27.lpp.

Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2018

lasīt 39.lpp.

Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksā
neregulētās situācijas

lasīt 49.lpp.

1/2019

Satura rādītājs

Redkolēģijas uzruna	3
Ilze Skrodele-Dubrovskā	
Aktualitātes Eiropas Sociālā fonda projektā "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"	4
Mārtiņš Moors	
Latvijas sociālās drošības sistēmas ieceres un veidošanās gadsimtu mijā	6
Kristīne Veispale, Rita Goldmane	
Sociālā darba ar ģimenēm un bērniem metodikas izstrādes process: lauka izpēte un secinājumi	27
Vita Roga-Wiles	
Resursi sociālā darba praksē	35
Nils Danfords (Neil Dunford)	
Sociālā darba resursi Lielbritānijā	37
Maija Muceniece	
Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2018	39
Agris Veidemanis	
Agra Veidemaņa sociālā darba atziņas	40
Rita Rindža	
Eseja par sociālo darbu veselības aprūpē	42
Dace Erkena, Ina Vīksniņa	
Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas pieredze sociālās labklājības virziena programmu attīstībā	45
Mārtiņš Moors	
Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksā neregulētās situācijas	49
Ieva Ozola	
Sociālā darbinieka ekokarte	51
Summary	54



Foto: Velga Vītola

Cienījamie kolēģi!

2019. gada pavasara periodiskais izdevums “Sociālais darbs Latvijā” ir viena no Labklājības ministrijas un Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās” īstenotajām aktivitātēm, kas analizē, pilnveido un uzlabo sociālo darbu pašvaldībās.

Izdevuma sagatavošanas laiks sakrīt ar mūsu profesijai svarīgu datumu – 2019. gada 19. martu, kad svinam Vispasaules sociālā darba dienu, svētkus, ko svin visas pasaules sociālie darbinieki. Šī gada sociālā darba fokuss ir vērsts uz cilvēku savstarpējām attiecībām, to uzlabošanu un uz komunikācijas pilnveidi.

Sociālais darbs ir viena no profesijām, kas ne tikai attīsta valsts sociālās labklājības politiku, bet popularizē savas labās prakses piemērus, kuri palīdz bagātināt cilvēku neatkarīgas dzīves veidu un veidot sabiedrības sapratni par šīs profesijas sasniegumiem. To parādīja arī Latvijas sociālie darbinieki martā notikušajā konferencē. Mūsaprāt, ne tikai viena diena būtu jāvelta sociālā darba profesijai, bet tas varētu būt viss marts, kad mēs domājam par savas profesijas uzdevumiem, lepojamies ar padarīto, ejam pie cilvēkiem ar saviem sasniegumiem un iecerēm, ļaujam iepazīt savas profesijas humāno misiju – palīdzēt un atbalstīt.

Sveicam visus sociālā darba speciālistus un citus nozarē strādājošos sociālā darba profesijas svētkos un esam pārliecināti, ka šis izdevums ir patīkama dāvana ikvienam lasītājam, un būs noderīga profesionālajā izaugsme neatkarīgi no sociālā darba prakses vietas.

Redkolēģija pateicas rakstu autoriem par līdzdalību, atsaucību, ieinteresētību un pienesumu, daloties savā sociālā darba pieredzē, kas iedrošinās un iedvesmos potenciālos nākamos izdevumu rakstu autorus.

Jūsu redkolēģija

Aktualitātes Eiropas Sociālā fonda projektā “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās”

Ilze Skrodele-Dubrovskā, sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.)

Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta direktore

Šajā rakstā turpināšu iepazīstināt ar tām aktivitātēm, kas ir notikušas Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) Eiropas Sociālā fonda projektā “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” (turpmāk – Projekts) 2018. gada otrajā pusgadā.

Viena no aktivitātēm, kura turpinās, ir **Profesionālās kompetences pilnveide sociālo dienestu un pašvaldību izveidoto citu sociālo pakalpojumu sniedzēju sociālā darba speciālistiem**. Tā paredzēta visu 119 pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, karitatīvajiem sociālajiem darbiniekiem, sociālās palīdzības organizatoriem, sociālajiem aprūpētājiem un sociālajiem rehabilitētājiem, nodrošinot mācības un supervīziju.

Mācību un supervīzijas izmaksas pakalpojumu sniedzējiem sākotnēji pilnā apmērā finansē pati pašvaldība, bet pēc izdevumu attiecināmības pārbaudes tās var saņemt kompensāciju. Kompensācija projekta ietvaros iepriekšminētajām aktivitātēm, sākot ar 2016. gada 1. oktobri, ir 70 % apmērā. Izvērtējot situāciju no 2015. gada, redzam, ka kopā iesaistījušās 108 pašvaldības:

- 2015. gadā – 569 personas,
- 2016. gadā – 1072 personas,
- 2017. gadā – 977 personas.
- 2018. gadā – 1200 personas (t.sk. sociālā darba speciālistu dalība apmācībās pilotprojekta ietvaros).

No 2018. gada septembra līdz oktobrim LM organizēja 5 reģionālās metodiskās sanāksmes Jelgavā (2018. gada 20. septembrī), Rīgā (2018. gada 27. septembrī), Valmierā (2018. gada 4. oktobrī), Rēzeknē (2018. gada 11. oktobrī) un Kuldīgā (2018. gada 25. oktobrī). Šoreiz metodiskajās sanāksmēs aicinājām piedalīties pašvaldību sociālo dienestu sociālos darbiniekus un bāriņtiesu darbiniekus. Sanāksmēs pārstāvis no Drošības policijas dalījās pieredzē par radikalizāciju, tās tendencēm Latvijā, vēršot speciālistu uzmanību uz to, ka radikalizācijas riskam var būt pakļauti dažādu sociālo grupu pārstāvji neatkarīgi no dzimuma, vecuma, etniskās izcelsmes vai profesionālās nodarbošanās.

Darba kārtībā bija jautājums par aktualitātēm ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru (turpmāk – Centri) attīstībā. Sanāksmē piedalījās un savā pieredzē dalījās pārstāvji no

Centriem, kas jau reģistrējušies un uzsākuši savu darbību. Dienas otrajā pusē diskutējām par sadarbības aspektiem starp sociālo dienestu un bāriņtiesu. Diskusijā sociālo dienestu un bāriņtiesu pārstāvji dalījās labās prakses piemēros, runāja par problēmām un iespējām veicināt efektīvu starpinstitucionālo sadarbību. Diskusijā iezīmējās arī problēmsituācijas, kad no ģimenes ir jāizņem bērni, taču ne vienmēr tiek uzklauts sociālo darbinieku viedoklis. Speciālisti izteica viedokli, ka ar sociālā riska ģimenēm, kurās pastāv risks bērna veselībai un dzīvībai, ir jāstrādā kopīgi gan sociālajam dienestam, gan bāriņtiesām, bet nereti šī sadarbība ir tikai formāla. Diskusijas laikā darbinieki atzina, ka vēlētos, lai gan sociālā dienesta, gan bāriņtiesas “darbība būtu vērsta vienā virzienā” – palīdzēt ģimenei ar bērniem, nevis izņemt bērnu no ģimenes.

Lai turpinātu sarunu par dažādām aktuālām tēmām, 2019. gada 18. janvārī notika diskusija par atbalsta sistēmu pusaudzīm un viņa ģimenei Latvijā – kurš un kā vēlas, spēj un prot atbalstīt?

Diskusijas mērķis bija kopā ar izglītības un sociālās jomas profesionāļiem meklēt atbildes uz jautājumu – kas notiek ar bērnu, kurš nonācis sarežģītā situācijā un kura dzīves vide un tuvās attiecības ir traumējošas un sāpinošas? Vai skolai būtu jānodrošina sociālais atbalsts un vai skolā ir atbalsta personas, kas to spēj identificēt un sniegt piemērotu atbalstu? Kāda ir skolotāju un audzinātāju loma un kāda ir sociālo pedagogu un sociālo darbinieku vieta skolā? Kādām ir jābūt skolas sadarbības formām ar sociālo dienestu, citām pieejamām atbalsta iespējām?

Diskusijas ievadā bija iespēja noskatīties Kaspara Gobas dokumentālo filmu “Inga dzird”, kas sniedza ieskatu dzirdīgas meitenes Ingas pieaugšanas stāstā un attiecībās ar nedzirdīgo ģimeni. Filmas iespaidā dalībnieki analizēja iesaistīto pušu – skolas, sociālā dienesta, kopienas – lomu Ingas stāstā, vienlaikus to vispārinot uz jebkuru sarežģītā situācijā nonākušu pusaudzi un iesaistīto pušu lomu risku identificēšanā un atbalsta sniegšanā.

Diskusijas gaitā izglītības un sociālās jomas profesionāļi un politikas veidotāji pārrunāja nepieciešamos risinājumus atbalsta sistēmas pilnveidei, lai, nonākot sociālā riska situācijā, bērns un viņa ģimene saņemtu pēc iespējas efektīvāku atbalstu. Tika secināts, ka nepieciešams uzlabot sadarbības sistēmu un informācijas apmaiņu starp izglītības iestādi un sociālo dienestu, lai būtu iespējams identificēt jauniešus un to

ģimenes sociālā riska situācijā un laicīgi sniegt tām piemērotu atbalstu. Tā kā būtiska nozīme šajā sadarbībā ir gan skolām, gan pirmsskolas izglītības iestādēm, nepieciešams nodrošināt kvalificēta atbalsta personāla, piemēram, sociālā pedagoga un psihologa pieejamību izglītības iestādēs. Nepieciešams stiprināt pašu pedagogu spēju pamanīt gan izmaiņas bērnu un jauniešu sociālajā vidē, gan skolā un, savstarpēji sadarbojoties, sniegt nepieciešamo atbalstu. Sociālie darbinieki aktualizēja jautājumu par agrīnās intervences programmu nepietiekamību, kā arī tādu speciālistu trūkumu, kas varētu piedāvāt attiecīgas programmas.

Filmas kontekstā diskusijas laikā tika "atvērtas" vēl divas tēmas, kas sniedzas ārpus diskusijas robežām, bet katra no tām ir ļoti plaša un būtiska. Par jauniešu reproduktīvo veselību, seksualitāti un to, kāda loma tajā ir izglītības sistēmai. Par nepieciešamību veicināt līdz šim nepietiekamo sadarbību ar ģimenes ārstiem, kam bieži vien ir būtiska loma, identificējot iespējamo risku ģimenē jau agrīnā bērnu vecumā.

Raunas vidusskolas un Rīgas Doma kora skolas pārstāvji stāstīja par praksē realizētiem iedvesmojošiem sadarbības piemēriem par pieejam skolēnu atbalstam, tai skaitā klases audzinātāju lomas stiprināšanā, daudzpakāpju sadarbības līmeņu definēšanā skolas ietvaros, kā arī regulāru sarunu starp audzēkni un pedagogu nozīmi.

Veiksmīgas iniciatīvas jau šobrīd tiek īstenotas vairākos ESF atbalstītos projektos, piemēram, Izglītības kvalitātes valsts dienesta projekta "Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai" (PuMPuRS) ietvaros pieejams atbalsts pašvaldībām pedagogu profesionālās kompetences pilnveidei un atbalsta personāla konsultāciju nodrošināšanai. Savukārt, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas projekta "Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē" pārstāvji iepazīstināja ar konsultatīvās nodaļas darbu.

Lai iesāktās iniciatīvas gūtu plašāku atbalstu un veicinātu visaptverošu atbalsta sistēmu bērniem un ģimenēm, jāstrādā pie vienotu starpinstitūciju sadarbības modeļu izstrādes un jānodrošina efektīva informācijas aprīte profesionāļu vidū, kā arī jāveicina atbalsta pieejamība kopienā.

Ņemot vērā izskanējušo, LM tuvākajā laikā strādās pie sociālo dienestu un citu iesaistīto iestāžu sadarbības modeļu pilnveides, metodikas sociālajiem darbiniekiem darbam ar jauniešiem, kā arī ģimenes asistenta pakalpojuma vienotu principu izstrādes un ģimenes asistentu apmācību nodrošināšanas.¹

Projekta ietvaros tiek turpināts darbs arī pie citām aktivitātēm – metodiku izstrādes sociālajam darbam ar dažādām mērķa grupām. Pirmā **metodika – sociālais darbs ar personām ar garīga rakstura traucējumiem**, kur drīz noslēgsies pilotprojekti un, tuvojoties rudenim, pati metodika un to papildinošas e-mācības būs pieejamas ikvienam. Nākamās

metodikas sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām pilotprojektus plānots uzsākt jau 1. maijā. Savukārt **metodikas sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem** izstrādātāji turpina darbu pie metodiskā materiāla izstrādes. 2018. gada nogalē uzsākts darbs pie **metodikas sociālajam darbam ar atkarīgām (tajā skaitā līdzatkarīgām) personām**. Plānotam, ka metodikas sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem un metodikas sociālajam darbam ar atkarīgām (tajā skaitā līdzatkarīgām) personām pilotprojekti notiks paralēli no šī gada septembra līdz 2020. gada 29. februārim.

2018. gada novembrī un decembrī norisinājās semināri, kuru laikā notika diskusijas **par ģimenes asistenta nozīmi sociālā darba procesā**. Semināru mērķis bija akcentēt un vērtēt ģimenes asistenta nozīmi sociālā darba procesā, ieguvumus, izaicinājumus un nākotnes ieceres attiecībā uz vienotu principu noteikšanu šim pakalpojumam. Ģimenes asistenta kā pakalpojuma nepieciešamību ir atzinuši paši sociālie darbinieki un sociālo dienestu vadītāji, uzskatot, ka ģimenes asistenta pakalpojums ir profesionāls papildu resurss sociālajiem darbiniekiem pašvaldībās, īpaši noderīgs pašvaldībās, kur ir konstatēta sociālo darbinieku pārslogde, augsti izdegšanas riski, liels aktīvo lietu skaits u.c.

Semināros tika vērtēta sadarbības nozīme starp sociālo darbinieku un ģimenes asistentu, prezentēti labās prakses piemēri par ģimenes asistenta pakalpojuma īstenošanu pašvaldībās, kā arī dalībnieki tika iepazīstināti ar pētījumu par ģimenes asistenta pakalpojuma darbības rezultātiem un idejām tā pilnveidei Rīgas pašvaldībā.

2018. gada izskaņā uzsākts darbs pie Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcas izstrādes (turpmāk – Vārdnīca), ko īsteno Latvijas Universitāte (LU). Vārdnīcas izstrādes mērķis ir nodrošināt metodisko atbalstu sociālā darba speciālistiem, aptverot sociālā darba problemātiku visplašākajā nozīmē, veidot terminu vienotu izpratni, kas atbilst starptautiski lietotai sociālā darba terminoloģijai, teorijai un praksei, turklāt definīcijas veidojot atbilstoši Latvijas situācijai. Plānots, ka Vārdnīca pie nozares speciālistiem nonāks 2022. gada sākumā. Vārdnīcas izstrādē LU iesaistīs diskusijās arī jomas pārstāvošās organizācijas un institūcijas, lai gala rezultāts būtu profesionāla, izmantojama un kopā ar sociālā darba speciālistiem radīta jauna sociālā darba terminoloģijas Vārdnīca.

2019. gada martā uzsākts darbs pie grāmatas "Teorijas sociālajā darbā" izstrādes, kurā tiks aprakstītas dažādas sociālajā darbā izmantojamas teorijas un analizēts to pielietojums sociālā darba praksē.

Marta nogalē, nedēļā, kad tiek svinēta sociālā darba diena, to atzīmējām ar ikgadējo sociālā darba konferenci un gada balvas "Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2018" ceremoniju.



¹ Diskusijas video ieraksts pieejams tīmekļa vietnē - <https://www.youtube.com/watch?v=C35ZZ6NQSJM&t=3s>

Latvijas sociālās drošības sistēmas ieceres un veidošanās gadsimtu mijā

Mārtiņš Moors, sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.)
Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Latvijas sociālās drošības sistēmai, kāda tā ir patlaban, ir nedaudz vairāk kā divdesmit gadu. Normatīvajos aktos ir noteikti tās darbības principi, kā arī sociālo garantiju, sociālo pakalpojumu, pabalstu un iestāžu, kas ir atbildīgas par to izpildi, kopums, kura mērķis ir nodrošināt dažādām sabiedrības grupām optimālus dzīves apstākļus, vajadzību apmierināšanu, kā arī sniegt garantijas dažādu sociālo risku un sociāli grūtu situāciju gadījumā. Tomēr pavisam nesen Latvijai bija jāizšķiras par to, kādai būt Latvijas kā neatkarīgas valsts sociālās drošības sistēmai, ko nodrošināt saviem iedzīvotājiem no publiskiem līdzekļiem, bet ko, savukārt, noteikt kā pašu indivīdu pienākumu. Rakstā tiks aplūkots, kādi faktori, Eiropā valdošās idejas un Latvijas atbildīgo institūciju ieceres ietekmēja Latvijas sociālās drošības sistēmas izveidi tās pašreizējā veidolā, tiks sniegts trīs sociālās drošības sistēmas reformas posmu raksturojums pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, analizēts, kāda bija Latvijas sociālās drošības sistēmas reakcija uz globālo ekonomisko krīzi, kas sākās 2008. gadā, kā arī sniegts viedoklis par iespējamiem izaicinājumiem sociālās drošības jomā šobrīd un tuvākajā nākotnē.

Ar sociālās drošības sistēmu parasti tiek saprasts valsts nodrošināts pasākumu kopums, kas vērsts uz personu sociālo aizsardzību un sociālo pamattiesību ievērošanu. Primāri tās ir valsts programmas, kas ir vērstas uz ienākumu drošību (šaurā nozīmē), tomēr sociālās drošības sistēma var ietvert arī dažādus pakalpojumus. Ienākumu drošība var tikt saistīta ar noteiktiem apstākļiem, kas tiek uzskatīti par grūtiem, ar nepieciešamību nodrošināt ienākumus noteiktā līmenī, vai ar palīdzību iepriekš neparedzamā situācijā (piemēram, nāve, bezdarbs, slimība u.c.).

Latvijas sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības pamatprincipus nosaka likums “Par sociālo drošību”.¹ Kopš grozījumu veikšanas LRSatversmē², kas stājās spēkā 1998. gada 6. novembrī, personu sociālās tiesības ir nostiprinātas arī Latvijas pamatlikumā. Sociālās drošības sistēmu Latvijā veido vairāki savstarpēji viens otru papildinoši atbalsta virzieni, kas ietver sociālo apdrošināšanu, valsts sociālo pabalstu sistēmu, kā arī sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēmu.

¹ Likums “Par sociālo drošību”, Latvijas Vēstnesis, 21.09.1995., Nr. 144

² Likums “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”, Latvijas Vēstnesis, 23.20.1998., Nr. 308

Tas atbilst starptautiskajā praksē lietotajam sociālās drošības jēdzienam, kas nav stingri noteikts, tomēr lielākoties ar to tiek saprasts visu pasākumu kopums jeb sistēma, kas garantē sociālo aizsardzību cilvēka sociālo tiesību ievērošanai.

Likums “Par sociālo drošību”, kas satur sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus deklarējošas normas un nosaka sociālās drošības sistēmas darbības pamatprincipus, personas sociālās tiesības (tiesības uz izglītību un nodarbinātības veicināšanu, sociālo apdrošināšanu, sociālās garantijas dažādiem sociālajiem riskiem), sociālo pakalpojumu sniedzēju un pakalpojumu saņēmēju tiesības un pienākumus, kā arī personas, kura izmanto normatīvajos aktos noteiktās sociālās tiesības, līdzdarbības pienākumus.

Tomēr jāatzīst, ka Latvijas sociālās drošības sistēmu, kāda tā ir šobrīd, ir ietekmējuši daudzi faktori, un bija nepieciešams zināms laiks pēc neatkarības atgūšanas, lai nonāktu pie tādas sociālās drošības sistēmas izpratnes un pasākumiem, kādi tie ir mūsdienās.

1. Faktori, kas ietekmējuši Latvijas sociālās drošības sistēmas veidošanos

Lietuvas Mykolas Romeris universitātes pētnieki, kuri ir pētījuši Baltijas valstu sociālās drošības sistēmu attīstību pēc neatkarības atjaunošanas, norāda, ka pastāv trīs galvenie faktori, kas ietekmēja Baltijas valstu, t.sk. Latvijas, sociālās drošības sistēmas veidošanos:

- padomju laika mantojums;
- starptautiskā ietekme;
- nepieciešamība adaptēt sociālās drošības sistēmu tirgus ekonomikai un demokrātiskai politiskajai sistēmai.³

³ Dainius Bernotas, Arvydas Guogis. Reforming Social Security in a Transition Economy: The Comparative Case of Lithuania, Latvia and Estonia https://www.researchgate.net/profile/Arvydas_Guogis/publication/261454254_Reforming_social_security_in_a_transition_economy_the_comparative_case_of_Lithuania_Latvia_and_Estonia_-_European_Social_Model_conference_papers_Rome_2013_p1-20/links/00b7d53451d0887a5f000000/Reforming-social-security-in-a-transition-economy-the-comparative-case-of-Lithuania-Latvia-and-Estonia-European-Social-Model-conference-papers-Rome-2013-p1-2-0.pdf (skatīts 28.09.2018.)

Papildus šiem faktoriem ir jāatzīmē Eiropas valstu vēsturiskā pieredze sociālās politikas veidošanā un sociālās drošības risinājumu meklēšanā, kā rezultātā ir iespējams noteikt tipiskākās prakses, kā tās nodrošina iedzīvotājiem sociālo aizsardzību. Tāpēc starp faktoriem, kuri ir ietekmējuši Latvijas sociālās drošības sistēmas attīstību, rakstā pirms starptautiskās ietekmes raksturojuma tiek sniegts arī ieskats šajos tipisko prakšu jeb sociālās politikas modeļos.

1.1. Padomju laika mantojums

Padomju laikā jebkura politika bija ‘sociāla’ pēc definīcijas. Valsts nodrošināja bezmaksas veselības aprūpi, pilnīgu nodarbinātību, mājokli, valsts pensijas, kā arī ‘drošības tīklu’ tiem, kas nevarēja aktīvi piedalīties sociālistiskā darba dzīvē. Komunistu sociālā politika no malas izskatījās pēc egalitāristu paradīzes un vislabākās sociālās solidaritātes izpausmes. Realitātē tai bija arī trūkumi – pastāvēja mājokļu trūkums un dzīves apstākļu standarti tika noteikti ļoti zemā līmenī. Lai nodrošinātu pilnīgu nodarbinātību, pastāvēja obligāts pienākums strādāt, kas tā neizpildes gadījumā varēja pat personu novest cietumā. Pensijas tika balstītas uz iemaksām, taču realitātē – gan minimālas algu atšķirības, gan administrēšanas un aprēķinu sistēmas dēļ – to apjoms būtiski neatšķīrās. Pensijas bija zemas un netika indeksētas. Valsts subsidēja cenas, tādējādi dodot priekšroku deficītam, nevis, piemēram, pārtikas vai enerģijas apgādes cenu pieaugumam. Šāda politika noveda pie pārtikas preču trūkuma veikalos un neapmierinātības iedzīvotāju vidū. Veselības aprūpes pakalpojumi bija bez maksas, bet salīdzinoši neattīstīti un neefektīvi – pastāvēja visnotaļ augsts mirstības un saslimstības līmenis, kaut arī bija liels ārstu skaits attiecībā pret iedzīvotāju skaitu. Slimnīcu nepietiekams finansējums bija norma.

Padomju laikā pastāvēja privilēģijas par ideoloģiskiem nopelniem īpašām sociālām grupām, piemēram, kara veterāniem, pensionātiem komunistiskās partijas funkcionāriem⁴, mātēm varonēm un citiem, kuriem tika sniegts īpašs atbalsts. Valsts nodrošināja atbalstu tiem cilvēkiem, kuri bija palikuši bez ģimenes locekļu atbalsta, piemēram, sociālie pabalsti bērniem, sociālie pabalsti lielām ģimenēm, ģimenēm, kurās ir tikai viens no vecākiem u.tml. Padomju laikā dominēja institucionālā aprūpes forma – veco ļaužu pansionāti, darba veterānu pansionāti, psihoneiroloģiskie pansionāti, bērnu nami, internātskolas, vispārēja tipa pansionāti, pansionāti invalīdiem. Organizatoriski par valsts pabalstu un citu sociālo dienestu darbību bija atbildīgas ciema padomes, rajonu padomes un arodbiedrības⁵. To var raksturot kā paternālu⁶ sociālās drošības modeli.

⁴ Osis J., Ose L. Vēsturisks pārskats par sociālās labklājības attīstību Latvijā no 1900. līdz 1960. gadam. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.g.s. – Rīga: SDSPA “Attīstība”, 2006. 24.-25.lp.

⁵ Turpat, 25.-27.lp.

⁶ Paternālisms [angl. - paternalism] - sistēma, saskaņā ar kuru valsts apņemas nodrošināt indivīdu vajadzības vai regulēt tās kontrolē esošo personu rīcību jautājumos, kas tos skar kā indivīdus, kā arī indivīda attiecības ar valsti un vienam pret otru. No: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/paternalistic> (skatīts 09.02.2019.)

Kā to norāda lietuviešu pētnieki D.Bernotas un A.Guogis, padomju laika sociālās drošības sistēma bija ieaudzīnājusi vairākus stereotipus, kurus bija grūti izmainīt vēlākā sabiedrības domāšanā:

- Valstij bija ekskluzīva atbildība par sociālo drošību. Tajā laikā neeksistēja alternatīvi instrumenti valsts organizētajai sociālajai drošībai (tādi kā pensiju fondi un privātie sociālo pakalpojumu sniedzēji).
- Sociālo drošību saprata kā ‘sociālo nodrošinājumu’, t.i., nevis kā personas tiesības, bet kā valsts dāvanu, kā paternālas valsts atbalstu.
- Indivīds bija spiests justies atkarīgs, jo nebija nekādas nepieciešamības rūpēties pašam par savu sociālo drošību, jo to cilvēka vietā izdarīja valsts pārvalde. Tāpēc indivīdi netiecās rīkoties neatkarīgi, bet pieprasīja no valsts atrisināt visas problēmas viņu vietā (atrast darbu, nodrošināt dzīvokli, uzturēt zemas cenas u.c.).
- Pastāvēja sazarota priekšrocību sistēma, kad daudzām iedzīvotāju grupām bija īpašas izņēmuma tiesības, ko piešķīra valsts (kara veterāni, invalīdi, daudzbērnu ģimenes, augstas amatpersonas utt.).
- Sociālās drošības finansēšanas sistēma bija sarežģīta – dažādās rūpniecības nozarēs uzņēmumi maksāja sociālo nodokli par saviem darbiniekiem, bet šo iemaksu apmērs bija atšķirīgs un atkarīgs no ražošanas nozares. Pabalstu apmērs bija nesaitīts ar veikto iemaksu apmēru. Daļa pabalstu un pakalpojumu tika samaksāti no kopējiem nodokļiem. Paši strādājošie nemaksāja nekādas iemaksas. Lielākā daļa sociālās drošības pasākumu tika finansēti netieši, t.i., uzturot zemas preču un pakalpojumu cenas, nodrošinot bezmaksas medicīnisko aprūpi utt.
- Inflācijas esamība netika ņemta vērā. Nepastāvēja ar likumu noteikta pabalstu indeksācija. Pabalstu apmēru varēja palielināt ar vienreizējiem valdības lēmumiem, bet šādu palielinājumu uztvēra kā valsts dāvinājumu, nevis tiesības uz sociālo nodrošinājumu.
- Sociālās drošības administrēšanu veica valsts iestādes un arodbiedrības, kas bija pakļautas valsts varai. Arodbiedrības bija atbildīgas par veselības apdrošināšanu darbiniekiem, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sadali. Visi darbinieki bija arodbiedrību biedri. To mērķis bija aizsargāt strādnieku sociālās, ekonomiskās, dzīvokļu apgādes un profesionālās tiesības, kā arī nodrošināt sociālo taisnīgumu materiālo un kultūras vērtību sadalē.
- Nepastāvēja legāli administratīvi instrumenti (piemēram, administratīvais process), kas ļautu personām aizsargāt savas tiesības uz sociālās drošības pabalstiem. Strīdi parasti tika risināti valsts pārvaldē, nevis tiesā.
- Realitāte bija kvalificētu ekspertu trūkums, jo esošajiem profesionāļiem praktiski nebija zināšanu par ārzemju sociālās drošības sistēmām. Bija maz arī ārzemju literatūras par šo tēmu.

Kaut arī iepriekšējā sistēma neatbilda jaunās politikās un ekonomiskās iekārtas prasībām, tomēr, veidojot jaunu sistēmu, bija jāņem vērā iepriekšējās sistēmas solījumi un stereotipi, un jāmaina ‘vecās tiesības’ uz jaunām pakāpeniski. Latvijai bija jāveido sava, Latvijas jaunajai realitātei un arī vēsturiskajai attīstībai atbilstoša sociālās drošības sistēma, bet arī ar sabiedrības vēsturisko atmiņu līdzsvarota sociālās drošības sistēma. Tāpat ir jāņem vērā, ka citām Rietumeiropas valstīm ir vairāk kā gadsimtu ilga valsts organizētas sociālās drošības sistēmas vēsture. Tas nevarēja neietekmēt gan Latvijas atbildīgo amatpersonu un institūciju lēmumus, gan arī starptautiskos konsultantus, kuri atbalstīja reformu plānošanu Latvijā. Tāpēc turpmāk tiek sniegta to sociālās politikas modeļu teorētisks izklāsts vēsturiskā perspektīvā un biežāk lietotajā klasifikācijā, kuriem ir bijusi vislielākā ietekme gan Eiropā kopumā, gan arī Latvijā.

1.2. Latvijas sociālās drošības sistēmu ietekmējušie sociālās politikas modeļi

Sociālās politikas attīstība Eiropā saistās ar diviem valstsvīriem – Otto fon Bismarku (*Otto von Bismarck*⁷, 01.04.1815.–30.07.1898.) un Viljamu Beveridžu (*William Henry Beveridge*, 05.03.1879.–16.03.1963), kuru ietekme uz Eiropas valstu sociālās drošības sistēmām ir nenoliedzama.

Pirmā valsts, kas ar likumu noteica sociālās drošības sistēmu, bija impēriskā Vācija. 1881. gadā kanclers Otto fon Bismarks iniciēja darba negadījumu apdrošināšanas likumu. Viņa galvenais motīvs nebija sociāls, bet gan politisks – ierobežot sociālistu politisko aģitāciju. Un patiešām, viņa sociālā politika, ieskaitot darba negadījumu apdrošināšanas likumu (pieņemts 1884. gadā) un vecuma un invaliditātes apdrošināšanas likumu, vismaz uz kādu laiku palīdzēja apturēt sociālos nemierus Vācijā. Bismarka sociālās drošības shēmas nelīdzinājās agrīnajām “sociālās drošības shēmām”, jo bija vairāk balstītas uz industriju, darba devējiem, nevis darbiniekiem. Tās bija balstītas apdrošināšanas idejā un bija sociālā apdrošināšana. Vecuma un invaliditātes apdrošināšana iekļāva pat nelielas valsts subsīdijas. Bet joprojām dominēja apdrošināšanas princips – shēmas finansēja no iemaksām, un tikai shēmas dalībniekiem, t.i., nodarbinātajiem, bija tiesības saņemt atbalstu. Atbalstu naudas pabalsta veidā varēja izmaksāt tikai specifisku, likumā noteiktu risku iestāšanās gadījumā. Apdrošināšanas mērķis bija garantēt noteiktu ekonomisko un sociālo statusu gadījumā, kad apdrošinātajam iestājas riska apstākļi. Tātad apdrošināšanas pabalsti bija saistīti ar apdrošinātās personas ienākumiem.⁸

Vācijā, Prūsijā un Saksijā arī iepriekš bija sociālo programmu tradīcijas, kas sākās 1840. gadu sākumā. Bismarks Vācijā ieviesa sociālās apdrošināšanas sistēmu, kas bija pirmais mēģinājums radīt kādu institucionalizētas solidaritātes formu, un to parasti saista ar Bismarka pirmoreiz ieviesto pensiju un slimību apdrošināšanu 1889. gadā. Saskaņā ar likumu pilsētu strādnieki bija apdrošināti vecuma un darba negadījumu gadījumos, kas nozīmēja – atzīt viņus kā riska kopienu, kam ir koptīgas intereses. Tas bija kā jauns sociālo partneru kontrakts.

1880. gados Bismarka sociālās apdrošināšanas programmas bija pirmās pasaulē un kļuva par modeli citām valstīm un par pamatu mūsdienu labklājības valstij. Bismarks ieviesa vecuma pensijas, nelaimes gadījumu apdrošināšanu, medicīnisko aprūpi un bezdarba apdrošināšanu. Viņš ieguva konservatīvo politiķu atbalstu, apsolot, ka tādējādi “iedragās” sociālistu pretestību, jo šie jauninājumi mazinās rūpniecības strādnieku pārestības sajūtu. Sociālisti vienmēr balsoja pret viņa priekšlikumiem, bet šajā gadījumā viņiem nebūtu pamats iebilst. Viņa programmas ieguva Vācijas rūpniecības atbalstu, jo to mērķi bija iegūt darbaļaužu šķiras atbalstu impērijai un samazināt izceļotāju skaitu uz Ameriku, kur algas bija augstākas, bet sociālo programmu nebija.⁹ To realizēt palīdzēja Vācijas sabiedrības kultūra, kur bija stipras konservatīvas feodālas sabiedrības tradīcijas, kuras ietvēra feodāļu rūpes par saviem padotajiem,¹⁰ jo sociālā apdrošināšana daļēji aizvietoja iepriekš pastāvējušās feodālās, ģildes un radniecības solidaritātes attiecības.¹¹

Tādējādi Bismarks tiek uzskatīts par konservatīvo sociālās politikas režīmu attīstības galveno personu.¹² Tā saucamā “Bismarka” sociālās politikas modeļa galvenās iezīmes ir cieša saistība starp sociālās drošības līmeni un profesionālās darbības panākumiem (ilglaicīgumu). Sociālās tiesības nosaka sociālās iemaksas, kas tiek veiktas visas aktīvās dzīves laikā. Tas nozīmē, ka sociālās iemaksas iegūst apdrošināšanas iemaksu formu. Apdrošināšanas kases, ko uz paritātes principa pārvalda darba ņēmēji un darba devēji, savāc likumā vai koplīgumā noteiktās iemaksas no darba samaksas, no kā veidojas dažādi profesionālie apdrošināšanas fondi un tiek veiktas sociālās izmaksas. Atbildība par finanšu līdzsvaru un līdzekļu saglabāšanu ir apdrošināšanas fonda valdei. Fondus nedrīkst subsidēt no valsts pamatbudžeta. Šajā modelī sociālajai aizsardzībai ir jābūt principiāli neatkarīgai no valsts budžeta “finanšu injekcijām”.

Savukārt ģimenēm ar vājām aktīvās darba līdzdalības iespējām pastāv nacionālā solidaritāte, ko realizē ar

⁷ Kā Prūsijas ministru prezidents (1862.–1890.), viņš īstenoja Vācijas apvienošanu. No 1867. gada viņš bija Ziemeļvācijas konfederācijas kanclers un, kad 1871. gadā tika proklamēta Vācijas impērija, viņš kalpoja kā tās pirmais kanclers līdz 1890. gadam. 1883. gada 15. jūnijā, izdodot apdrošināšanas pret slimībām likumu, Bismarks izveidoja pasaulē pirmās slimo kases.

⁸ Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; Jan M. Peet (ed.). – Heidelberg; New York: Physica-Verl., 2000. P.2

⁹ Khoudour-Casteras, D. Welfare State and Labor Mobility: The Impact of Bismarck's Social Legislation on German Emigration before World War I. *The Journal of Economic History*, 2008. 68(1), P. 211-243.

¹⁰ Kaufmann, Franz-Xaver, et al. *European Foundations of the Welfare State*, Berghahn Books, Incorporated, 2012. P.43

¹¹ Turpat, P.259

¹² Hill, Michael. *Social Policy in the Modern World: A Comparative Text*. – Malden, Oxford...: Blackwell Publishing, 2006. P.29

pašvaldību dienestu vai labdarības organizāciju starpniecību. Šāda palīdzība ir vērsta uz iedzīvotāju trūcīgāko daļu. Taču šie ir palīgmehānismi, nevis modeļa darbības pamats.

Kāpēc Bismarka modelis ir tik būtisks Latvijas kontekstā? Tāpēc, ka 1990. gadu vidū kā viens no būtiskākajiem sociālās drošības sistēmas reformas uzdevumiem bija tieši sociālās apdrošināšanas sistēmas izveide, kuras saknes ir balstītas iepriekš minētajos vēsturiskajos notikumos Vācijā. Sociālās apdrošināšanas ieviešana Latvijā faktiski nozīmē to, ka Latvijas sociālās drošības sistēma arī ir uz iedzīvotāju nodarbinātību orientēta. Vēl vairāk to apstiprina arī tas, ka pašvaldību sociālā palīdzība, kas Latvijā papildina sociālās apdrošināšanas sistēmu, ietver sevī nosacījumu darbspējīgiem sociālās palīdzības pieprasītājiem pirms sociālās palīdzības saņemšanas reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā un iegūt bezdarbnieka statusu. Tas viss norāda uz konservatīvās (pienākums dot ieguldījumu sociālās apdrošināšanas sistēmā, lai varētu saņemt atbalstu sociālā riska iestāšanās gadījumā) un liberālās (pienākums izmantot visas individuālās iespējas un pierādīt savu trūcīgumu, lai saņemtu sociālo palīdzību galēji trūcīgā situācijā) ideoloģijas daudzveidīgo ietekmi uz sociālās drošības pasākumiem Latvijā. Kā riska faktors Bismarka modeļa kontekstā Latvijas situācijā noteikti ir jāmin darba devēju attieksme pret sociālās apdrošināšanas izmaksām, kas Vācijā bija atbalstoša, taču pēcpadomju Latvijā neviennozīmīga. Sociālās apdrošināšanas ideja prasa savstarpēju finansiālu saistību akceptēšanu starp darba devēju un darbinieku. Taču šāda sadarbības tradīciju esamība, jāatzīst, bija problemātiska pēcpadomju periodā. Piemēram, sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības sākuma periodā parādījās problēma, ka darbinieki nevarēja saņemt sociālās garantijas, jo darba devēji nebija veikuši savu daļu sociālās apdrošināšanas iemaksu, līdz to novērsa ar Satversmes tiesas spriedumu¹³, kas tika pasludināts 2001. gada 13. martā. Turklāt Latvijā izplatījās liberālais noskaņojums, kas noteica politikas veidotāju darbību gandrīz ikvienā bijušajā komunisma valstī¹⁴, bet sabiedrībā veidoja negribīgu attieksmi pret valsts uzlikto obligāto pienākumu pildīšanu.

Otra nozīmīga persona Eiropas sociālās politikas attīstībā ir Viljams Beveridžs, britu ekonomists un sociālais reformators. Viņš ir pazīstams ar savu 1942. gada atskaiti “Sociālā apdrošināšana un saistītie pakalpojumi” (angļu val. – *Social Insurance and Allied Services*), pazīstams arī kā “Beveridža ziņojums”, kas kalpoja kā pamats pēckara labklājības valstij (ko iesāka leiboristu valdība 1945. gadā). 1941. gada maijā Lielbritānijas veselības ministrs Ernests Brauns (*Ernest*

Brown) paziņoja par komitejas izveidošanu, kurai bija jāizpēta esošā sociālā apdrošināšana un ar to saistītie pakalpojumi, kā arī jāsniedz rekomendācijas. Pēc rezultātu iegūšanas V. Beveridžs 1942. gadā uzstājās Vestminsterā ar slaveno runu par sociālo drošību un saistītajiem pakalpojumiem.

Jāatzīmē, ka Lielbritānijā, sākot ar 1911. gadu, arī tika attīstītas ar likumu noteiktas sociālās apdrošināšanas shēmas. Šeit apdrošināšanas ideja tika cieši identificēta ar pretošanos alternatīvai idejai par valsts sociālajiem pabalstiem. Vēl vairāk, apdrošināšana iekļāvās valdošajā ideoloģijā, ka pašam indivīdam ar savām pūlēm jānodrošina sevi. Ar šo ideoloģiju cieši saistījās idejas par īpašuma tiesībām un ar līgumu uzņemtām saistībām – tiesības uz atbalstu, kas balstīts uz indivīda iepriekš veiktu ieguldījumu, varēja uztvert kā saistības, kas izriet no līguma. Tas attiecās gan uz darbinieku, gan arī valsts veiktajām iemaksām apdrošināšanas fondā. Britu variācija par apdrošināšanas shēmu bija noteikta apmēra (angļu val. – *flat-rate*) iemaksas, pretī saņemot noteikta apmēra pabalstu (pretēji algai proporcionālām iemaksām un attiecīgi dažādam pabalsta apmēram), kas nebija pretrunā ar apdrošināšanas principu. Pat vēl vairāk – sociālās drošības iemaksas tika uzskatītas par instrumentu, kā atlasīt īstu bezdarbnieku no daudz plašākiem trūcīgās sabiedrības slāņiem. Tas nozīmē, ka pabalstu izmaksā tikai tām personām, kas iepriekš bijušas regulāri nodarbinātas, jo tikai tādas varēja izpildīt prasību pēc noteikta veida iemaksām. Turklāt “īsts” strādnieks (pretēji simulāntam) nevarētu būt bezdarbnieks tik ilgi un bieži, lai “izsmeltu” savas tiesības uz pabalstu.¹⁵

Otrā pasaules kara laikā un pēc tā risinājās jauni notikumi sociālās politikas jomā Lielbritānijā. Beveridžs ļoti iestājās pret pastāvošo sociālās palīdzības sistēmu, kura pirmskara laikā bija attīstījies papildus ar likumu noteiktajai darbinieku apdrošināšanai. Tajā laikā naidīgā attieksme pret sociālo palīdzību un ar to saistīto mājāsaimniecības ienākumu un materiālā stāvokļa izvērtēšanu bija plaši izplatīta. Šeit jāatgādina, ka palīdzība pašiem trūcīgākajiem, kas balstās uz attiecīgu materiālās situācijas izvērtējumu, tiek piedēvēta Lielbritānijai kā tipisks sociālās drošības risinājums, jo vēsturiski sociālais jeb citu sabiedrības locekļu finansēts atbalsts tika piešķirts uz šāda selektivitātes pamata.

Ziņojums, kas atspoguļoja Beveridža uzskatus, tika uzrakstīts Otrā pasaules kara laikā. To ļoti lielā mērā ietekmēja “vienas sabiedrības” izjūta, kas attīstījās kara laikā. Ziņojums bija ļoti populārs gan Lielbritānijā, gan arī starptautiski. Galvenās idejas, kas tika paustas ziņojumā, bija – ierobežot uz ienākumu testēšanu balstīto pabalstu daudzumu, tā vietā dodot priekšroku uz iemaksām balstītiem sociālās apdrošināšanas pabalstiem, un visaptverošas jeb universālas sociālās drošības shēmas izveide, nodrošinot aizsardzību pret ienākumu zaudējumu bezdarba, slimības un vecuma dēļ. Papildus tam sociālās drošības pabalstiem bija jābūt pietiekamiem, lai no tiem izdzīvotu, tāpat apmierinošā iztikas minimuma līmenī un neierobežotā ilgumā. Visbeidzot, Beveridžs uzskatīja, ka

¹³ Satversmes tiesas nolēmums Par likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” Pārejas noteikumu 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam, 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9. pantam un 11. panta pirmajai daļai, http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-08-0109_Spriedums.pdf#search=sociālo%20apdrošināšanu (skatīts 28.09.2018)

¹⁴ Rajevska F. Sociālās politikas attīstība Latvijā - iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums / Feliciana Rajevska. // Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. Rīga : LU, 2006. – 24.lpp.

¹⁵ Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; Jan M. Peet (ed.). – Heidelberg; New York: Physica-Verl., 2000. P.2

sociālās drošības sistēmai ir jābūt universālai, tai ir ne tikai jāaptver algotie darbinieki (kā tas ir sociālās apdrošināšanas gadījumā), bet visi Lielbritānijas iedzīvotāji. Tas nozīmē, ka Beveridža ziņojumā bija teikts, ka pēc kara testētajai palīdzībai bija jāspēlē mazāka loma Lielbritānijas sociālās drošības sistēmā.¹⁶ Var secināt, ka Beveridžs piedāvāja universālo sociālās politikas modeli, kas ietver ienākumu nodrošināšanu visiem, ja to pelnīšana ir pārtraukta slimības vai nelaimes gadījuma rezultātā; ienākumu nodrošināšanu apgādnieka nāves gadījumā; pabalstu visiem bērniem līdz 15 gadu vecumam; visaptverošus veselības un rehabilitācijas pakalpojumus slimības profilaksei, kas ir pieejama visiem sabiedrības locekļiem; nodarbinātības uzturēšanu, lai izvairītos no masu bezdarba. Lai to sasniegtu, ir nepieciešama keinsisma¹⁷ tipa fiskālā regulēšana, cilvēkresursu tieša kontrole un valsts kontrolēti ražošanas līdzekļi. Beveridža domas virzītājspēks bija sociālais taisnīgums un jaunas, ideālas sabiedrības radīšana pēckara periodā. Viņš uzskatīja, ka objektīvu sociāli ekonomisko likumu atklāšana var atrisināt problēmas sabiedrībā. Mūsdienās šādu vērtību un uzskatu sistēmu dēvē par sociāldemokrātisku.

Tādējādi pēckara periodu pēc Beveridža ziņojuma var raksturot kā vienota apmēra (angļu val. – *flat-rate*) atbalsta periodu. No tā izriet divi galvenie sociālās drošības virzieni. Pirmkārt, Lielbritānijas politika neatbalstīja Bismarka pieeju, bet gan centās palīdzēt trūcīgākajiem, ne tikai nodrošināt strādājošos ar garantijām. Otrkārt, vienāda līmeņa pabalstu ieviešana, kas bija 'praktiska' no administratīvā viedokļa (universālie pabalsti ir vienkāršāk administrējami). Beveridžs arī aizstāvēja sociālās apdrošināšanas lietošanu, tomēr vairāk uzmanības veltīja 'objektīvai vajadzībai'. Beveridžu tādējādi var uzskatīt par ietekmīgu personu divējādā ziņā – gan par apdrošināšanas principa ieviešanu liberālajā sociālās politikas režīmā, kāds pirms tam valdīja Lielbritānijā, gan arī par dāsnas, bet uz objektīvu vajadzību apmierināšanu orientētas pieejas ieviešanu sociāldemokrātiskajā sociālās politikas režīmā (kas iepriekš abiem režīmiem nebija raksturīgi).¹⁸

Beveridža ziņojuma nozīmīguma pamatā ir piedāvājums veidot visaptverošu sociālās drošības sistēmu un izstrādāt šīs sistēmas pamatā esošos principus. Beveridža ziņojuma priekšlikumi tika pakāpeniski ieviesti ar Nacionālo apdrošināšanas likumu (1946). Kopā ar ziņojumu šis likums radīja publisku universālu sociālās apdrošināšanas sistēmu, kas nodrošināja aizsardzību pret ienākumu zaudējumu bezdarba, slimības un vecuma gadījumā. Tomēr tiesības uz bezdarbnieka pabalstu tika ierobežotas, un

galvenā atkāpšanās no Beveridža priekšlikumiem bija, ka pabalsti netika noteikti minimālā iztikas līmenī. Toreiz valdība to argumentēja ar to, ka iztikas izdevumi mainās atkarībā no pabalsta prasītāja izdevumiem par īri. Tas nozīmēja, ka palīdzības prasītājam ar augstiem īres izdevumiem šo līmeni varēja nodrošināt tikai tad, ja tika sniegta kāda papildu palīdzība, bet šāda veida (jeb dažāda apmēra) atbalsts pārkāptu ieguldījuma (t.i., ka atbalsts atkarīgs no iemaksām) principu. Arī priekšlikums par pabalstu ilgumu netika atbalstīts. Valdība uzskatīja, ka iespēja saņemt pabalstu neierobežotu laiku radītu augstu ļaunprātīgas tiesību izmantošanas risku. Priekšlikums noteikt obligātu apmācību sešus mēnešus pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas, lai ierobežotu bezdarbnieka pabalsta ilgumu, tika atzīts par praksē nerealizējamu.¹⁹

Tā saucamā "Beveridža" sociālās politikas modeļa galvenās iezīmes ir, ka katrs cilvēks, neatkarīgi no viņa piederības aktīvajai sabiedrības daļai, ir tiesīgs saņemt minimālu aizsardzību slimības, vecuma vai savu resursu samazinājuma rezultātā. Valstīs, kuras ir izvēlējušās šo modeli, darbojas veselības aprūpes sistēma, piesaiste pie kuras ir automātiska, bet pensiju sistēma nodrošina minimālus ienākumus visiem veciem cilvēkiem neatkarīgi no viņu iepriekšējam sociālajam iemaksām no darba algas (tā saucamās sociālās pensijas atšķirībā no profesionālajām). Šādas sociālās aizsardzības sistēmas tiek finansētas caur nodokļiem no valsts budžeta. Šajā gadījumā dominē nacionālās solidaritātes princips, kas balstās uz taisnīgas pārdales koncepciju. Šīs sistēmas piekritēji ir Lielbritānija un Skandināvijas valstis; pirmkārt, Zviedrija, kuras sociālās drošības sistēmu ir pieņemts uzskatīt kā vispārīgā juma institucionālajam²⁰ (jeb universālajam) sociālās politikas modelim.

Latvijas sociālās drošības reformas rezultātā ir vērojama abu šo Lielbritānijas sociālās politikas iezīmju esamība, proti, liberālā sociālās politikas modeļa ietekme izpaužas sociālās palīdzības regulējumā, bet universālisma idejas tiek īstenotas valsts sociālajos pabalstos, izglītības un veselības aprūpes nodrošinājumā. Kaut gan ir jāatzīmē, ka arī Latvijā viena no neīstenotajām iecerēm ir universālo pabalstu adekvātums, kas neizdevās arī Bismarkam, bet tomēr konceptuāli šī pieredze tiek ievērota.

Sociālās politikas modeļu pētniecību ir veikuši arī citi autori, kuri veica salīdzinošos pētījumus par dažādām sociālās drošības sistēmām, klasificējot tos pēc dažādiem pamatiem. Piemēram, pirmais teorētiķis, kas mēģināja izpētīt un noteikt dažādas sociālās drošības sistēmas, bija Ričards Titmuss (*Richard Titmuss*), Londonas Ekonomikas skolas (*London School of Economics*) profesors Titmuss izdala trīs modeļus²¹, par pamatu ņemot sociālā atbalsta organizatorisko principu un sekas iedzīvotājiem.

¹⁶ Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; Jan M. Peet (ed.). – Heidelberg; New York: Physica-Verl., 2000. P.3

¹⁷ No John Maynard Keynes. Keinsisma ekonomika uzskata, ka privātā sektora lēmumi dažreiz noved pie neefektīva makroekonomiska efekta, tāpēc ir nepieciešama aktīva publiskā sektora politiskā reakcija, ieskaitot centrālās bankas monetārās politikas darbības un valdības fiskālās politikas darbības, lai stabilizētu biznesa cikla rezultātus. Keinsisma ekonomisti aizstāv jauktu ekonomiju, kur dominē privātais sektors, tomēr ar nozīmīgu valdības un publiskā sektora lomu.

¹⁸ Hill, Michael. Social Policy in the Modern World: A Comparative Text. – Malden, Oxford...: Blackwell Publishing, 2006. P.30

¹⁹ Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; Jan M. Peet (ed.). – Heidelberg; New York: Physica-Verl., 2000. P.4

²⁰ Turpat, P.5

²¹ Social policy: an introduction. Richard M. Titmuss; edited by Brian Abel-Smith and Kay Titmuss. – London: George Allen & UNWIN LTD Ruskin House. P.31

- 1) “Reziduālais modelis”, kad valsts iestādes sāk darboties tikai, kad tirgus un ģimene, kas uzskatāma par galveno labklājības avotu un pamatu mūsdienu sabiedrībā, nespēj veikt savu funkciju – veicināt sociālo vienlīdzību. Kā šā modeļa piemēri tiek minētas ASV un Lielbritānija.
- 2) “Industriālais sasniegumu” modelis, saskaņā ar kuru sociālās vajadzības ir jāapmierina, balstoties uz nopelniem, darba izpildījumu un produktivitāti. Valsts iestādes darbojas vienlaicīgi ar tirgu. Šajā kopējā darbībā (tirgus kopā ar sociālajām iestādēm) sociālie pabalsti ir saistīti ar darbu izpildi un ar noteiktu klases statusu (nodarbinātais). Šāda veida sistēma ir, piemēram, Vācijā, Francijā un Itālijā.
- 3) “Institucionālās pārdales” modelī labklājības iestādes ir pilnībā integrētas plašākā sabiedrībā uz universāla pamata. Universalitāte kā sociālās politikas pamats ir, piemēram, Skandināvijas valstīs.

Otrs nozīmīgs pētnieks ir dāņu sociologs G. Espings-Andersens (*Gosta Esping-Andersen*), kurš 1990. gadā sarakstīja, iespējams, visvairāk citēto un apspriesto grāmatu sociālās politikas vēsturē. Viņa grāmata “Trīs labklājības kapitālisma pasaules” (*The Three Worlds of Welfare Capitalism*) apraksta labklājības valsti kā neatņemamu pēckara kapitālisma celtniecības atribūtu, ko cenšas sasniegt dažādos veidos. Viņš runā par trīs labklājības sistēmu (jeb sociālās politikas modeļu) pastāvēšanu, balstoties uz “stratifikācijas”²² un “dekomodifikācijas” pakāpi. Espings-Andersens redz sociālās politikas attīstību kā nozīmīgu ieguldījumu pamierā starp kapitālu un darbaspēku demokrātiskas sabiedrības ietvaros. Sociālā politika šādā sabiedrībā ir piekāpšanās darbaspēkam, lai saglabātu kapitālistisko kārtību.²³ Jēdziens “dekomodifikācija” tiek lietots, lai raksturotu apmēru, kādā indivīdu sociālās tiesības ir relatīvi neatkarīgas no viņa pozīcijas darba tirgū, t.i., cik lielā mērā indivīda faktiskās iespējas nodrošināt sev sociālās tiesības ir tieši atkarīgas no viņa darbības darba tirgū jeb spējām nopirkt sev nepieciešamos sociālos pakalpojumus. Liberālajā modelī lielā mērā katrs indivīds pērk sev visu, arī sociālos pakalpojumus. Un gadījumā, ja viņš tos nav spējīgs sev iegādāties, tad vai nu tos nesaņem, vai valsts to garantē minimālā apmērā un kritiskākajā gadījumā. Sociālie pakalpojumi tiek uztverti kā jebkura prece (*commodity* – angļu val. “prece”), tāpēc ir zems dekomodifikācijas līmenis. Ja sociālie pakalpojumi ir universāli pieejami, tie tiek nodrošināti neatkarīgi no indivīda faktiskās iespējas maksāt par tiem. Parasti tos pilnībā vai lielā mērā apmaksā valsts (augsts dekomodifikācijas līmenis). Espings-Andersens daļa modeļus pēc sociālās politikas ideoloģiskajām stratēģijām.

- 1) “Liberālo sociālās politikas modeli jeb labklājības režīmu” raksturo uz ienākumu un materiālā stāvokļa izvērtēšanu balstīts sociālais atbalsts, ļoti vienkārša sociālā apdrošināšana, sociālās tiesības balstās acīmredzamās

un pierādāmās vajadzībās un parasti ir saistītas ar sociālo stigmatizēšanu. Universālie transferti ir nelieli. Iepriekš minētais norāda uz zemu dekomodifikācijas līmeni. Vārds ‘liberāls’ nosaukumā saistās ar liberālās ekonomikas idejām, kuras saskata brīvo tirgu kā ideālu iespēju radīšanas veidu, tāpēc valstij primāri ir jāveicina ekonomiskā efektivitāte. Liberālo sociālās politikas modeli raksturo arī liberālā darba ētika, un tirgus joprojām paliek galvenais sociālo pakalpojumu sniedzējs. Kā piemērus var minēt ASV, Kanādu, Austrāliju un Lielbritāniju (Titmuss to sauc par reziduālo jeb atlikuma modeli). Šajās valstīs tirgus ir “svētums” un galvenā morāles vērtība.

- 2) Otrais modelis raksturots kā “Konservatīvi korporatīvais modelis”, kur statusa atšķirību saglabāšana ir galvenais rādītājs. Līdz ar to tiesības uz sociālo atbalstu ir atkarīgas no piederības kādai šķirai, statusam un veiktajām iemaksām (jeb ieguldījuma). Valsts loma sociālās politikas institūciju radīšanā ir būtiska, jo tieši valsts ir vadījis to izveidošanu un organizāciju. Šajās sabiedrībās sociālās labklājības attīstību neietekmēja ne uz tirgu vērsta ideoloģija, ne arī demokrātiskās kustības. Tā vietā stipra valsts vara centās inkorporēt sevī interešu grupas, lai nodrošinātu atbalstu pastāvošajam režīmam. Rezultātā radās sociālās labklājības sistēmas, kas vairāk atbalstīja sociālo statusu atšķirības, nevis apsēstību ar tirgus efektivitāti vai sociālo tiesību piešķiršanu. Kā piemērus var minēt Franciju, Vāciju, Šveici, Austriju, Beļģiju, Holandi un Itāliju (tātad šis modelis raksturīgs kontinentālajai Eiropai, un Titmuss to sauca par sasniegumu modeli). Šajās valstīs baznīcai un ģimenei ir būtiska loma kā sociālās politikas trūkumu novērsējiem, papildinot sociālās apdrošināšanas sistēmu.
- 3) Trešajā modelī, kas tiek saukts par “Sociāldemokrātisko sociālās politikas modeli”, labklājības institūcijas nespēlē sekundāru, bet gan aktīvu lomu. To pienākums ir rūpēties par sociālajām tiesībām kā cilvēka pamattiesībām, nevis ļaut tām būt atkarīgām no cilvēku piederības kādai šķirai vai sociālajam statusam. Universālisma princips un sociālo tiesību dekomodifikācija tiek nodrošināta arī vidusšķirai. Sociāldemokrāti tiecas uz labklājības valsti, kas vienlīdzību nodrošinātu saskaņā ar visaugstākajiem standartiem. Vislabākais piemērs ir Skandināvijas valstis – Dānija, Norvēģija, Zviedrija (saskaņā ar Titmusa iedalījumu – institucionālais modelis).

Atkarībā no sociālās politikas modeļa tipa jeb valdošajām idejām un vērtībām var secināt indivīda un ģimenes (liberālais), darba devēja (konservatīvais jeb korporatīvais) un valsts (sociāldemokrātiskais) lomu dažādu sociālo risku aizsardzības un vajadzību nodrošināšanas procesā. Var konstatēt, ka ceļi, kā to nodrošināt tieši Latvijā, 1990. gadu sākumā varēja būt dažādi, jo sociālās drošības sistēma nodrošina ne tikai ienākumu pārdali, bet norāda uz vērtībām, kuras pastāv konkrētajā sabiedrībā.²⁴ Ir saprotams, ka Eiropā valdošās idejas par valsts organizētās sociālās drošības pasākumiem ietekmēja arī Latvijas sociālās drošības sistēmas attīstību, jo Latvijas centienus reformēt

²² Apmērs, kādā valsts ietekmē / iejaucas nodarbināto kā šķiras statusā.

²³ Hill, Michael. *Social Policy in the Modern World: A Comparative Text*. – Malden, Oxford...: Blackwell Publishing, 2006. P.27

²⁴ *Understanding social security: issues for policy and practice*, edited by Jane Millar. 2nd ed. – Bristol, UK; Portland, OR: Policy Press, 2009. xxii, P.322

sociālās drošības sistēmu ietekmēja arī daudzas starptautiskās organizācijas, kuru darbība un ideoloģija ir balstīta Eiropas pieredzē.

Pastāv uzskats, ka valsts iepriekšējā pieredze ietekmē ilgtermiņa sekas. Tomēr ir arī uzskats, ka komunistiskā režīma krišana radīja politisku un institucionālu vakuumu, kurā bija viegli ieviest jaunās vērtības, piemēram, neoliberalās vērtības. Pagātnes ietekmes piekritēji gan atzīmē, ka postpadomju valstīs joprojām pastāv stipra un ilgstoša vēsturiskā ietekme – nespēja pieņemt demokrātijas noteikumus, pasīva paļaušanās uz valsti u.c. Tomēr ir jāsecina, ka pārejas periodā tika pieņemti arī daudzi inovatīvi lēmumi – par privatizāciju, sociālajām reformām utt.

Latvijas valdības izvēli veikt noteiktas sociālās reformas ietekmēja arī dažādas starptautiskās organizācijas – Starptautiskais Valūtas fonds (turpmāk – SVF), Pasaules Banka (turpmāk – PB), Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (turpmāk – ESAO) un vēlāk arī Eiropas Savienība (turpmāk – ES) un tās paplašināšanās process, kurā piedalījās arī Latvija. Ir jāņem vērā, ka citām Rietumeiropas valstīm ir vairāk kā gadsimtu ilga valsts organizētas sociālās drošības sistēmas vēsture. 1981. gadā sociālajai drošībai Eiropā bija 100 gadi²⁵, bet “sociālās drošības” sistēmas pastāvēja arī pirms 1881. gada, un precīzāk būtu teikt, ka 100 gadi ir ar likumu noteiktajai sociālajai drošībai. Tāpēc šī starptautiskā pieredze, ko iemiesoja starptautiskās organizācijas un to pārstāvētās vērtības, arī ietekmēja Latvijas sociālās drošības sistēmas veidošanos. Sociālās politikas uzdevums ir mazināt sociālo spriedzi un stabilizēt sabiedrību, tajā integrējot arī mazaizsargātās iedzīvotāju grupas. Sociālajai politikai ir jārisina mūžam pastāvošā pretruna starp ekonomisko efektivitāti un sociālo taisnīgumu. Reālistiska sociālā politika atzīst, ka jāuztur noteikts ekonomiskās efektivitātes līmenis, kas sociālo uzdevumu risināšanai dotu materiālos resursus, taču, izceļot vienīgi ekonomisko izaugsmi, netiek ņemta vērā šā procesa ietekme uz cilvēkiem. Tas nozīmē, ka, iesaistot visus, arī mazāk aizsargātos (sociāli, materiāli) iedzīvotājus tautas attīstībā, palielinās plašāku aprindu labklājība. Tomēr sociālās drošības sistēma par tādu kļūst tikai tad, kad konkrētas vērtības, sociālas programmas un risinājumi sociālās politikas darbības rezultātā ir nostiprināti valsts likumdošanā. Bet valstu sociālās politikas prakses parasti atšķiras atkarībā no tā, kā ir sadalīta atbildība par iedzīvotāju sociālo apstākļu kvalitāti un iedzīvotāju sociālo aizsardzību starp indivīdu, ģimeni, valsti un privāto tirgu vai darba devēju.

Starptautiskā ietekme

Pārmaiņas sociālajā politikā pēcpadomju periodā var apzīmēt kā mijiedarbību starp dažādiem adaptīvajiem spiedieniem no starptautiskajām organizācijām no vienas puses, kā arī iespējām un ierobežojumiem, kas radās šo organizāciju mijiedarbībā ar pašmāju *aktieriem* un pašmāju *aktieru* starpā. Latvijai neatkarības atgūšanas laikā trūka savu vietējo

²⁵ Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; Jan M. Peet (ed.). – Heidelberg; New York: Physica-Verl., 2000. P.1

ekspertu ar zināšanām sociālās drošības organizēšanā.²⁶ Tāpēc nozīmīgas bija zināšanas un padomi, kurus Latvijas amatpersonām sniedza ārzemju latvieši un starptautiskās organizācijas.

Rietumu eksperti izstrādāja priekšlikumus, kā pāriet no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku, kas kļuva pazīstami kā “Vašingtonas konsensuss” un kas ietekmēja pārmaiņas ekonomiskajā un sociālajā politikā Centrālajā un Austrumeiropā līdz pat 20. gs. beigām. Ieteikumu galvenie elementi bija stabilizācija, liberalizācija, privatizācija un pārstrukturizācija. Cenu atbrīvošana no valsts kontroles tika noteikta kā obligāts priekšnoteikums tirgus mehānisma iedarbināšanai, vienlaikus kontrolējot algas, pat tās iesaldējot, lai palēninātu inflācijas pieauguma riskus. Tika ieteikta arī strauja pāreja no slēgtās ekonomikas, kas valdīja pirms tam, uz atvērto ekonomiku, kas veicinātu brīvu tirdzniecību. Pastāv uzskats, ka sabiedrība par to maksāja visai dārgu cenu, jo vietējā un ārvalstu kapitāla starta pozīcijas bija atšķirīgas.²⁷

Tālāk rakstā īsi tiek raksturotas galvenās starptautiskās organizācijas un to pārstāvētās vērtības, kas ietekmēja Latvijas un citu Baltijas valstu sociālās drošības sistēmu attīstību. PB un SVF finansiālais atbalsts daudz lielākā mērā iespaidoja nacionālās politikas saturu nekā ES finansējums. Valsts, saņemot PB un SVF atbalstu, jutās spiesta pieņemt tādas tiesību aktus, kas balstījās uz PB un SVF ieteikumiem, un saskaņā ar noteikumiem, kas pavadīja šo institūciju izsniegtos aizdevumus.²⁸

Pasaules Banka atbalstīja sociālo reformu iniciatīvas caur aizdevumu piešķiršanu un ekspertu konsultācijām. PB politiskās vadlīnijas bija vērstas uz ekonomiskiem mērķiem, piemēram, finansiālo dzīvotspēju. PB galvenais stratēģiskais mērķis bija veicināt pāreju uz tirgus ekonomiku, atbalstot makroekonomisko stabilizāciju, galvenokārt pieprasot taupības pasākumus, veicinot privātā sektora aktivitāšu paplašināšanos un vērsties pret nabadzību, izveidojot finansiāli ilgtspējīgu un neoliberali orientētu sociālās drošības sistēmu. PB interese sociālās drošības sistēmā bija saistīta ar trīs līmeņu pensiju sistēmu, veselības aprūpes apdrošināšanu un atlikuma tipa (reziduāls) sociālās drošības tīklu (bezdarba apdrošināšana un sociālā palīdzība, lai novērstu atkarību no valsts sociālā atbalsta). Ar PB ekspertu palīdzību Latvijā tika izveidota uz iztikas līdzekļu pārbaudi balstīta sociālās palīdzības sistēma, kā arī princips, ka valsts resursi sociālajām institūcijām tiek sadalīti saskaņā ar klientu skaitu, ko tās apkalpo²⁹, lai nodrošinātu efektīvu finansējuma izlietojumu.

Starptautiskais Valūtas fonds Latvijā ienāca 1992. gadā, uzstādot stingras ekonomiskās prasības, lai tiktu sasniegta

²⁶ Rajevska F. Sociālās politikas attīstība Latvijā - iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums. Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. – Rīga: LU, 2006. 25.-26.lpp.

²⁷ Turpat, 24.lpp.

²⁸ Turpat, 25.lpp.

²⁹ Turpat, 28.lpp.

ekonomiskā stabilitāte.³⁰ SVF prasīja stingru liberalizāciju, privatizāciju un makroekonomisko stabilizāciju kā galvenos nosacījumus aizdevumu pieejamībai. Tiesiskās un institucionālās reformas bija galvenie politiskie līdzekļi, lai panāktu pārmaiņu iespējamību un ilgtspēju. Tomēr, runājot vispārīgi, liberalizācija SVF ietekmē notika ātrāk, nekā sāka pieņemami funkcionēt tirgus mehānismi, un sociālās drošības tīkli vēl nespēja amortizēt augstās sociālās izmaksas. Tas radīja daudzus neaizsargātus bezdarbniekus.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas padomi un rekomendācijas tiek izplatītas ar dokumentu “Valstu ekonomiskais pārskats” (angļu val. – *Country Economic Surveys*), kas ir vērsts uz to, lai dalībvalstis zinātu, ko ESAO gaida no attiecīgās valdības. “Tirgus fundamentālisms” ir ESAO galvenā prioritāte, kas ir jānodrošina, samazinot sociālās drošības izdevumus, pēc iespējas ātrāk privatizējot atlikušos valsts īpašumā esošos uzņēmumus, ieviešot trīs līmeņu pensiju sistēmu, kā arī izveidojot atlikuma jeb reziduālu drošības tīklu. ESAO atbalstītais tirgus fundamentālisms liek uzsvāru uz brīvas tirdzniecības nostiprināšanu starptautiskajos līgumos. 2000. gadā ziņojumā par Baltijas valstīm (*Economic Review (OECD: Baltic States 2000)*) ESAO norāda, ka pēdējā laika darba spēka elastīgums nav bijis pietiekams līdzeklis, lai palielinātu ekonomisko izaugsmi, bet sociālā politika ne vienmēr sasniedz iecerēto mērķa grupu – ilgtermiņa minimālo pensiju un testēto pabalstu apmēram būtu pakāpeniski jāsasniedz objektīvi definētās nabadzības līmeņa sliekšnis. Bet tas ir jā dara soli soli ar ekonomisko progresu, lai nekaitētu ekonomiskajam potenciālam. Ir jāatzīst, ka daudzos gadījumos ESAO prasības bija saistītas ar sistemātisku sociālā nodrošinājuma līmeņa pazemināšanu, jo tādējādi tiek veicināta globālā starpnacionālā konkurence un darbaspēka kustība.

Starptautiskās darba organizācijas (turpmāk – SDO) vadība Ženēvā tiecās veicināt Bismarka sociālās apdrošināšanas modeļa izvēli Centrālajā un Austrumeiropā. SDO novēroja nodarbinātības situāciju valstī, kā arī organizēja seminārus par sociālās drošības sistēmas jautājumiem.

Apkopojot iepriekš minēto starptautisko organizāciju vērtības, var secināt, ka daudzas no tām tika ievērotas, un arī mūsdienās to ietekme ir diezgan liela. Vēlāk gan tas lika atzīt, ka valsts tomēr par maz iesaistījās pārmaiņu izraisīto seku mīkstināšanā³¹ un izsauca arī neviennozīmīgu reakciju dažādās sabiedrības grupās, piemēram, sākoties sociāli ekonomiskajai krīzei ap 2008.–2009. gadu.

Trešais nozīmīgais faktors, kas ietekmēja neatkarīgās Latvijas sociālās drošības sistēmas veidošanos, bija **nepieciešamība pielāgot sociālās drošības sistēmu tirgus ekonomikai un demokrātiskai politiskai sistēmai**. Pārejas periodā pēc 1990. gadu sākuma Latvija sastapās ar ekonomisko recesiju. Ekonomisko grūtību dēļ sociālās drošības sistēma nevarēja

attīsties kā plānots, piemēram, pirmajos reformas gados strauji samazinājās vecuma pensionāru pirktspēja, pensijas praktiski tika vienādotas. Atšķirības starp pensijām personām, kuras bija maksājušas sociālās apdrošināšanas iemaksas, un iepriekš nestrādājošiem, kas saņēma tā saucamās sociālās pensijas, saruka un gandrīz izzuda. Tas prasīja veidot jaunu, uz apdrošināšanas iemaksām balstītu valsts pensiju sistēmu.

Tomēr atcelt iepriekšējās iekārtas ietekmē pastāvošos pabalstus un privilēģijas šādos apstākļos bija vieglāk. Sociālās drošības sistēma, no vienas puses, saskārās ar mēģinājumu mazināt valsts ietekmi un tās aizbildniecisko lomu, vairojot indivīda atbildību par savu sociālo drošību, bet, no otras puses, pastāvēja stipra tradīcija pilnai valsts atbildībai par iedzīvotāju labklājību. Plānveida ekonomikas strukturālie defekti bija, piemēram, tādu preču ražošana, kam nav pieprasījuma, pārlietu attīstīta rūpnieciskā ražošana un mazattīstīta pakalpojumu sfēra, neliels mazo un vidējo uzņēmumu sektors, preču deficīts, rindas utt. Ņemot vērā padomju laika pieredzi, kad valstij bija dominējoša loma ekonomikā, var saprast valsts lomas vispārārtītu slāpēšanu uzreiz pēc neatkarības atgūšanas. Valsts lomas samazināšana kļuva par ļoti populāru publiskās politikas elementu.³²

Tāpēc Latvijas sociālās drošības sistēma ietver gan individuālās atbildības elementus, gan arī tādus pabalstus un pakalpojumus, kas tiek sniegti visiem iedzīvotājiem, nonākot noteiktās situācijās. Var teikt, ka esošā sociālās drošības sistēma ir kā kompromiss starp šīm divām pretējām pieejām.

Latvijas sociālās drošības sistēmas veidošanās pēc 1990. gada

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pagājušā gadsimta 1990. gados sabiedrībā notika lielas sociālas un politiskas izmaiņas, kas nenoliedzami ietekmēja vērtību maiņu sabiedrībā. Sākās pāreja no plānotās ekonomikas uz tirgus ekonomiku – tas bija grūti prognozējams pārmaiņu laiks. Iedzīvotāji šajā laikā ieguva vairākas tiesības un brīvības, kuras iepriekš nebija iespējamās, tomēr parādījās arī jaunas sociālās problēmas, kuras Latvijas valstij un iedzīvotājiem līdz tam nebija pieredzes risināt – iekšzemes kopprodukta samazināšanās, bezdarbs, pirktspējas samazināšanās un dzīves līmeņa pasliktināšanās, banku krīze, depopulācija³³ u.c. Jāņem vērā padomju režīma specifika, kura būtiski ietekmēja sociālo problēmu rašanos. Piemēram, padomju laikā bezdarbs nebija, jo pēc toreizējās valdošās ideoloģijas tā jēdziens bija nesavienojams ar pastāvošo sistēmu. Valstiski vadīta darba sadales sistēma nodrošināja, ka individuāli bezdarbs nevarēja iestāties, bet pastāvēja slēptā bezdarba fenomēns, kad darbu, kas bija padarāms vienam cilvēkam, veica vairāki darbinieki. Tirgus ekonomikas apstākļos nebija jēgas nodarbināt liekus strādājošos. Vienlaikus

³⁰ Turpat, 28.lpp.

³¹ Turpat, 24.lpp.

³² Turpat, 25.lpp.

³³ Turpat, 8.-9.lpp.

ar inflāciju un citām problēmām auga bezdarbs.³⁴ Šādos apstākļos bija nepieciešams veidot jaunu, valsts neatkarībai, tirgus ekonomikai un sociālajai realitātei atbilstošu sociālās drošības sistēmu.

Nemot vērā visus šos apstākļus, sociālās drošības sistēmas veidošanos un attīstību pēc 1990. gada Latvijā var raksturot vairākos etapos. Šos posmus var izdalīt, pamatojoties uz sociālās drošības sistēmas galvenajiem reformu posmiem – valsts sociālās apdrošināšanas ieviešana, pieņemot attiecīgus likumus 1995. gadā, sociālās palīdzības sistēmas reforma, kura noslēdzās 2003. gadā, un posms pēc 2003. gada.

Pirmais posms 1990–1995

Pāreja no centralizētas komandekonomikas sistēmas uz brīvā tirgus sabiedrību saistījās ar radikālu modernizācijas politiku, kas izpaudās kā iepriekšējās sistēmas nesaudzīga bezkompromisa noārdīšana. Vienlaicīgi ar ekonomiskajām reformām par dienaskārtības uzdevumu un nepieciešamību kļuva jaunas sociālās politikas veidošana un sociālās drošības sistēmas modeļa izstrādāšana.³⁵

Padomju laikā valstij bija ekskluzīva atbildība par sociālo drošību un nepastāvēja citi sociālās drošības instrumenti, tāpēc sociālā drošība tika saprasta kā sociālā apgāde, kurā indivīdam bija atvēlēta visai pasīva loma. Arī sociālās drošības pasākumu finansēšanas sistēma bija sarežģīta, daudzi sociālās drošības pasākumi tika finansēti netieši, mākslīgi noturot zemas cenas. Padomju laikā netika ņemta vērā inflācijas problēma, un sociālās drošības pabalstu apmērs varēja tikt paaugstināts ar vienreizēja *ad hoc* valdības lēmuma palīdzību.³⁶

Plānveida ekonomikas laika sociālās drošības sistēmu raksturoja tas, ka valsts un tās institūcijas bija vienīgais sociālo pakalpojumu sniedzējs, sociālās sistēmas finansējums lielākoties bija centralizēts, pakalpojuma piešķiršana bija atkarīga no piederības kādai noteiktai sociālai grupai, sociālais atbalsts nebija saistīts ar indivīda specifiskām vajadzībām, dominēja institucionālā aprūpes forma, personas ar īpašām vajadzībām bija sociāli izolētas, kā arī cilvēkiem bija iemācīta “bezpalīdzība” un pašaušanās uz valsti.

Šī pieredze, protams, ietekmēja jauna sociālās drošības modeļa izveidi. Bija nepieciešams veidot jaunu, tirgus ekonomikai piemērotu sistēmu, kas balstītos uz personas līdzdalību un

atbildības veicināšanu, pakalpojumu piešķiršanu atbilstoši katras konkrētas personas vajadzībām, sociālo pakalpojumu pietuvinātību cilvēkam un sabiedrības un personas aktīvu līdzdalību jautājumu izlemšanā un lēmumu realizēšanā.³⁷ Tātad jau jaunās sociālās drošības sistēmas pamatā bija iedzīvotāju sociālās līdzatbildības koncepts kā būtiska atšķirība no iepriekš pastāvošās sistēmas.³⁸

Mainoties sociāli ekonomiskajai sistēmai un valsts ideoloģijai, Latvijas sabiedrība saskārās ar līdz tam grūti iedomājamām lietām: bezdarbu, nabadzību, daudzkārt arī ar problēmām, kas bija apvērsti pretējas iepriekšējam laikam. Padomju laikā bija attīstījies “slēptais bezdarbs”, t.sk. bezdarba nomaskēšana ar zemu pensionēšanās vecumu (zemāku nekā Rietumeiropas valstīs), bet 1990. gadu sākumā lielos mērogos attīstījās “slēptā nodarbinātība”, jo pensijas un citas sociālās drošības izmaksas nebija atkarīgas no darba pienākumiem un darbinieki nebija ieinteresēti deklarēt savus patiesos ienākumus. Šos un citus darba tirgus izkropļojumus bija iecerēts novērst sociālās drošības sistēmas reformas gaitā.³⁹

Atbildot uz iedzīvotāju neatliekamajām un augošajām prasībām, laika posmā no 1990. līdz 1995. gadam tika radīta sociālās likumdošanas bāze, kas regulēja iedzīvotāju sociālo drošību. Tika pieņemti likumi “Par valsts pensijām”, “Par sociālo nodokli”, “Par nodarbinātību” un “Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību”. Tomēr vēlāk izrādījās, ka ekonomisku iemeslu (t.sk. naudas reforma, neizveidoti noieta tirgi, zināšanu trūkums) dēļ daudzas normas nav iespējams īstenot⁴⁰, jo pasliktinājās ekonomiskā situācija, piemēram, 1991. gadā inflācija bija 262%, 1992. gadā – 958%⁴¹ un bija nelabvēlīga demogrāfiskā situācija.

Par Latvijas sociālā darba vēsturi kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas iepriekšējā periodiskajā izdevumā ir atsevišķs raksts, tomēr ir jāatzīmē, ka tā ir salīdzinoši neilga un to noteikti ietekmēja padomju sociālās nodrošināšanas sistēma, kurā dominēja materiālā palīdzība atkarībā no piederības kādai sociālai grupai. Tāpēc arī sākotnēji, atjaunojoties neatkarīgajai Latvijai, kā vienīgais atbalsts dzīvesvietā

³⁷ Požarnovs A., labklājības ministrs. Latvijas sociālās drošības sistēmas reforma. 2001.gada 19.oktobris, konferences runu apkopojums. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Apvienoto Nāciju attīstības programma, SIA “Apgāds Mantojums”, 2002. 6.lpp.

³⁸ Turpat, 7.-10.lpp.

³⁹ Bernotas, Dainius, Guogis, Arvydas. Evaluation of Social Security in Lithuania, Latvia and Estonia: Achievements and Drawbacks. Under an international COST A 15 project “Reforming Social Security Systems in Europe” (No.V-057). <http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/costa15/pdf/nantes/guogis.pdf> (skatīts 27.03.2009.)

⁴⁰ Požarnovs A., labklājības ministrs. Latvijas sociālās drošības sistēmas reforma. 2001.gada 19.oktobris, konferences runu apkopojums. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Apvienoto Nāciju attīstības programma, SIA “Apgāds Mantojums”, 2002. 7.-10.lpp.

⁴¹ Bite I. Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus. Dzīves jautājumi III. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība”, 1998. 213.lpp.

³⁴ Bite I. Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus. Dzīves jautājumi III. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība”, 1998. 212.lpp.

³⁵ Vilka, Lolita. Development of Social policy and Social Work in Latvia: Problems and Challenges. Politics-Power-Practice: Advancing Social Work Agenda in Times of Uncertainty. – 6th annual TISSA Plenu&PreConference, August 18 to 24, 2008. in Riga, Latvia. P.108

³⁶ Bernotas, Dainius, Guogis, Arvydas. Evaluation of Social Security in Lithuania, Latvia and Estonia: Achievements and Drawbacks. Under an international COST A 15 project “Reforming Social Security Systems in Europe” (No.V-057). <http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/costa15/pdf/nantes/guogis.pdf> (skatīts 27.03.2009.)

materiāli mazāk nodrošinātajiem bija sociālie pabalsti. Nedaudz vēlāk sāka attīstīties arī aprūpe mājās – sākumā kā brīvprātīga palīdzība sabiedrisko organizāciju sastāvā, vēlāk jau kā pašvaldību organizēts sociālais pakalpojums. Sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus pārsvarā sniedza valsts vai pašvaldības iestādes. Šo realitāti atspoguļo arī likums “Par sociālo drošību” un tajā sniegtais sociālo pakalpojumu un to sniedzēju definējums.⁴²

Pašvaldību sociālo dienestu veidošanās aizsākumi Latvijā meklējami 1991. gadā, kad kā jauns fenomens valstī parādījās bezdarbs, ievērojami sadārdzinājās maksa par dzīvokli un pārtiku. Ar LR Augstākās padomes⁴³ un Ministru padomes lēmumiem pašvaldībām tika dots uzdevums nodrošināt iedzīvotāju sociālo aizsardzību pārejas periodā no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Pašvaldībās tika veidotas jaunas struktūras, kuru uzdevums bija pabalstu piešķiršana, ārvalstu humānās palīdzības sadale un personu ievietošana ilgstošās sociālās aprūpes iestādēs. Sociālo darbu mūdienu izpratnē nepazīna, tāpēc darbā tika pieņemti inspektori⁴⁴. Pirmie profesionālie sociālie darbinieki augstāko izglītību sociālajā darbā sāka iegūt 1991. gada 1. septembrī Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā “Attīstība”, un apguva pirmo apstiprināto sociālā darba studiju programmu Latvijā.⁴⁵

Kā norāda politikas zinātņu doktore Feliciana Rajevska, reformām, ko ieviesa deviņdesmitajos gados, galvenokārt bija *ad hoc* raksturs, tās bija reakcija uz notikumiem, bet daudz sistēmiskāka pieeja reformām sākās 1995. gada rudenī, kad visas 6. Saeimā ievēlētās politiskās partijas vienprātīgi pauda vēlmi pievienoties ES.⁴⁶ 1995. gadā tika pieņemti likumi “Par sociālo drošību” un “Par sociālo palīdzību”.

Valsts pārvaldes funkciju veikšanai 1994. gada februārī ar Latvijas Republikas Ministru kabineta lēmumu tika izveidots Labklājības ministrijas Valsts sociālās apdrošināšanas fonds. Fonda kompetencē iekļāva sociālās apdrošināšanas līdzekļu iekasēšanu un pārvaldīšanu, pensiju un pabalstu izmaksas

organizēšanu, kā arī vietējo sociālās apdrošināšanas pārvalžu vadību.⁴⁷

Veidojot sociālās drošības sistēmu, kas sniegtu reālu atbalstu sociālo risku iestāšanās gadījumā, kā arī spētu piedāvāt ilgtspējīgu finansēšanas modeli, tika ieviesta uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstīta sistēma. No 1996. gada valsts sociālā apdrošināšana kļuva par Latvijas sociālās drošības sistēmas pamatu. Tā bija radikāli atšķirīga no padomju laika sociālās drošības sistēmas, jo ietvēra kontinentālajā Eiropā pazīstamo sociālās politikas modeli, kurā tika apvienota indivīda paša atbildība un ieinteresētība savas sociālās drošības veidošanā, kā arī darba devēja atbildība par darbinieku sociālo drošību, veicot daļu no sociālās apdrošināšanas maksājumiem. Proti, 1995. gadā pieņēma vairākus likumus, kuru mērķi bija iedibināt sociālās apdrošināšanas principus – apdrošināšanas pabalstu atkarību no veiktajām iemaksām, palielinot motivāciju šīs iemaksas veikt; nodalīt valsts pabalstus no sociālās apdrošināšanas pabalstiem; virzīties uz trīs līmeņu pensiju; atbildību par iedzīvotājiem ar maziem ienākumiem un speciālām vajadzībām noteikt pašvaldībām, paredzot tiesības uz sociālo palīdzību (likums “Par valsts pensijām”, pieņemts 23.11.1995., likums “Par maternitātes un slimības pabalstiem”, pieņemts 23.11.1995., likums “Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un ar slimībām”, pieņemts 17.11.1995.).

Likumdošanas reformas rezultātā tika noteikti atsevišķu sociālās drošības sistēmu finansēšanas principi, radīta ieinteresētība piedalīties valsts sociālās drošības programmās, kā arī radīta sistēma, kas visiem tās dalībniekiem garantē vienādu pieeju un vienādas iespējas. Tomēr reformas gaitā faktiski notika atteikšanās no vispārējās labklājības valsts idejas, orientējoties uz katra sistēmas dalībnieka individuālās atbildības un ieinteresētības kāpināšanu savā sociālajā drošībā. Turklāt galvenā uzmanība tika pievērsta sociālās apdrošināšanas iemaksu un saņemtā ienākumu aizvietošanas saistībai sociālās apdrošināšanas shēmas ietvaros.⁴⁸

Pensiju sistēma un pensiju reforma ir īpaši būtiska katras valsts sociālās drošības sistēmā, jo skar nozīmīgu sabiedrības daļu, kā arī ietver būtisku līdzekļu apjomu. Tāpēc arī Latvijā pensiju reforma bija sarežģītākais un svarīgākais sociālās reformas elements.⁴⁹ No 1990. līdz 1996. gadam pensijas apmērs bija atkarīgs no vidējās algas tautsaimniecībā, nevis personiskās izpeļņas, tāpēc trūka personas ieinteresētības veikt iemaksas, bija zems pensionēšanās vecums, tādējādi lielāka slodze strādājošiem, pastāvošā vecuma pensiju finansēšanas sistēma bija pakļauta demogrāfiskiem un finansiāliem riskiem. **Pensiju reformas** mērķis bija izveidot izmaksu efektīvu pensiju sistēmu, kas ilgtermiņā būtu minimāli

⁴² Likuma 13. panta “Sociālie pakalpojumi un to sniedzēji” 1. daļa tā pieņemšanas brīdī noteica, ka “(1) Sociālie pakalpojumi ir pakalpojumi, kā arī naudas izmaksas un mantiski pabalsti, ko iedzīvotājiem sniedz valsts un pašvaldību izveidotas institūcijas (turpmāk – sociālo pakalpojumu sniedzēji).”

⁴³ LR AP lēmums “Par neatliekamiem uzdevumiem iedzīvotāju sociālajā aizsardzībā”, 1992.

⁴⁴ Pavasare M. Rīgas sociālo dienestu vadības analīze vēsturiskā skatījumā. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA “Attīstība”, 2006.147.-148.lp.

⁴⁵ Šilņeva L. Sociālā darba izglītības vēsture Latvijā: “Attīstība”. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA “Attīstība”, 2006. 32.-33.lp.

⁴⁶ Rajevska F. Sociālās politikas attīstība Latvijā – iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums. Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. – Rīga: LU, 2006.11.lpp.

⁴⁷ Vēsture. Iegūts no: // <https://www.vsaa.gov.lv/par-vsaa/vesture/> (skatīts 01.02.2019.)

⁴⁸ Bite I. Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus. Dzīves jautājumi III. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība”, 1998. 216.lpp.

⁴⁹ Požarnovs A., labklājības ministrs. Latvijas sociālās drošības sistēmas reforma. 2001.gada 19.oktobris, konferences runu apkopojums. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Apvienoto Nāciju attīstības programma, SIA “Apģāds Mantojums”, 2002. 7.lpp.

pakļauta demogrāfiskām un ekonomiskām svārstībām, kad valsts atbildība mijas ar indivīda atbildību.

Rezultātā tika radīta trīs līmeņu pensiju sistēma, kuras pirmajā līmenī (no 1996. gada) ir iestrādāti Otto fon Bismarka 19. gadsimta beigās iestrādātie sociālās apdrošināšanas principi⁵⁰, kas paredz, ka pensija ir atkarīga no iemaksu apjoma (pensiju kapitāla) un no vecuma, kad aiziet pensijā (plānotā pensijas maksāšanas gadu skaita). Būfībā pirmais līmenis ir pasaulē pazīstamais paaudžu solidaritātes modelis jeb PAYG (angļu val. – *pay as you go*), kad strādājošo paaudze veic iemaksas par maksājamām pensijām, bet novitāte ir apstākļi, ka pirmais līmenis darbojas līdzīgi fondētajām pensiju shēmām, tikai neuzkrājas nauda, bet informācija par pensijas kapitālu. Šo līmeni pārvalda un uzrauga valsts. Pirmā līmeņa pensiju mērķis ir nodrošināt noteiktu iepriekšējo darba ienākumu atvietojamības līmeni, sociāli apdrošinātai personai sasniedzot normatīvajos aktos paredzēto pensionēšanās vecumu.⁵¹ Ir jāatzīmē, ka kopš šā līmeņa ieviešanas pensionēšanās vecums tiek paaugstināts, un ir paredzēts to paaugstināt līdz 65 gadiem 2025. gadā.

Pensiju otrais līmenis ir valsts fondēto pensiju shēma, kuras ietvaros noteikta proporcija no valsts sociālās apdrošināšanas iemaksām tiek novirzīta privātajos vai valsts pārvaldītajos pensiju fondos. Tādējādi šie novirzītie līdzekļi nodrošina pirmā līmeņa shēmas naudas līdzekļu rezerves aizsardzību un rada iespēju paaugstināt pensijas apmēru, nepaaugstinot iemaksu likmi (otrais līmenis sāka darboties 2001. gada 1. jūlijā). Vēsturiski šīs shēmas pirmsākumi ir meklējami Dienvidamerikā – Čīlē 1970. gados, kur pensiju reformas galvenais pamatprincips bija visu darba vecumā esošo iedzīvotāju obligāta iesaistīšana fondēto pensiju sistēmā, brīvi izvēloties pensijas līdzekļu pārvaldītāju.⁵²

Pensiju trešais līmenis ir privātie pensiju fondi (no 1998. gada) – rada iespēju uzkrāt papildu nodrošinājumu vecumdienām, personām šādas iemaksas privātajos pensiju fondos veicot brīvprātīgi. Pensiju reforma tika pabeigta ar otrā līmeņa ieviešanu.

Katram no šiem līmeņiem ir savas priekšrocības un riski (piemēram, pirmais līmenis ir salīdzinoši nodrošināts pret finanšu tirgus riskiem, bet mazāk – pret demogrāfiskiem riskiem, savukārt, otrais līmenis pazemina ar sociālās apdrošināšanas maksātāju samazināšanos saistītos riskus), tomēr to kombinācija ļauj tos amortizēt un novērst būtisku ienākumu un līdz ar to dzīves līmeņa kritumu, aizejot pensijā.

Mūsdienu Latvijas sociālās drošības sistēma atbilstoši G. Espinga-Andersena sociālās politikas modeļu iedalījumam atbilst korporatīvi konservatīvajam jeb Titmusa sasniegumu modelim, jo tā ir centrēta uz indivīda nodarbinātību un tās rezultātiem, kad lielākā daļa sociālo risku tiek kompensēta

⁵⁰ Vojskis, Edgars. Pensiju sistēmas darbības pamatnostādnes. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 17.lpp.

⁵¹ Turpat, 18.lpp.

⁵² Turpat, 38.-39.lpp.

⁵³ Bite I. Labklājības sistēma Latvijā. Dzīves jautājumi: sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 8.sēj., 2003. 245.lpp.

ar sociālās apdrošināšanas sistēmas palīdzību. Tomēr pensiju sistēmas izveidi ir ietekmējušas arī neoliberālās idejas,⁵³ lielāku nozīmi piešķirot indivīda paša atbildībai par savas pensijas apmēru.

Interesanti ir tas, ka pensiju aprēķināšanas formulā tika ieviests komponents, kas vairāk atbilst privātās apdrošināšanas jomai, t.i., paredzamais mūža ilgums. Šādā veidā pensijas apmērs tiek padarīts tieši atkarīgs no dzīves laikā veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un pensionēšanās brīža.⁵⁴

To, ka pensiju reformai bija nozīmīga vieta sociālās drošības sistēmas izveidē, norāda fakts, ka šobrīd izdevumu apjoms vecuma pensijām sastāda vislielāko daļu no visiem sociālās apdrošināšanas maksājumiem, proti, vidēji 70–80% no kopējiem sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumiem.⁵⁵

Kaut arī, raksturojot pensiju reformas būtiskākās ieceres, esmu jau nonācis līdz 2001. gadam, kad tika ieviests pensiju sistēmas otrais līmenis, sociālās drošības reformas pirmā posma beigas var atzīmēt ar 1995. gadu, jo faktiski tika ieviesta sociālās apdrošināšanas sistēma un pienāca kārta plašākām sociālās palīdzības sistēmas reformām.⁵⁶

Otrais posms 1996 – 2003, sociālās palīdzības sistēmas reforma

Kā jau minēts iepriekš, 1990. gadu sākumā kā individuāli adresēta palīdzība, kas balstīta nespējā apmierināt pamata vajadzības, galvenokārt pastāvēja pašvaldību materiālie pabalsti, humānās palīdzības izdalīšana un sociālās aprūpes pakalpojumu aizmetņi. Aizsākās pirmie mēģinājumi atdalīt sociālo palīdzību no sociālās apdrošināšanas, bet joprojām dominēja palīdzības sniegšana pašvaldībās pēc cilvēku piederības pie kādas sociālās grupas, nevis izvērtējot personas individuālos resursus un vajadzības.⁵⁷ Ar laiku sāka rasties pārliecība, ka tikai ar materiālās palīdzības sniegšanu nav iespējams rast sistēmiskus risinājumus nabadzīgo iedzīvotāju situāciju risināšanā. Sociālās palīdzības sistēmu galvenokārt veidoja pēc Skandināvijas valstu, īpaši Zviedrijas pieredzes,⁵⁸ jo vairāki PB eksperti bija

⁵⁴ Bite I. Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus. Dzīves jautājumi III. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 1998. 216.lpp.

⁵⁵ Vojskis, Edgars. Pensiju sistēmas darbības pamatnostādnes. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.22.lpp.

⁵⁶ Bite I. Labklājības sistēma Latvijā. Dzīves jautājumi: sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 8.sēj., 2003. 256.lpp.

⁵⁷ Petrova, Oksana. Sociālās palīdzības pieejamība un atbilstība cilvēkdrošībai Latvijas apstākļos. Cilvēkdrošība Latvijā: riski un ietekmējošie faktori: rakstu krājums. – Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte"; zinātniskā redaktore Feliciana Rajevska; literārā redaktore Ruta Puriņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011. 24.lpp.

⁵⁸ Turpat, 24.lpp

⁵⁹ Rajevska F. Sociālās politikas attīstība Latvijā – iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums. Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. – Rīga: LU, 2006. 29.lpp.

no Skandināvijas⁵⁹. Radās izpratne par to, ka sociālā atbalsta sniedzējiem ir jābūt ar speciālo izglītību, lai tie spētu novērtēt klienta sociālo situāciju, veikt tās cēloņu un sekas analīzi un sniegt kompetentu padomu turpmākās situācijas risinājumam.

Sociālās palīdzības sistēmas reformas mērķi var raksturot ar vārdiem – sociālās palīdzības pakalpojumu tuvināšana cilvēkam, jo, kā jau minēts iepriekš, padomju sistēmā sociālais atbalsts vairāk balstījās uz iedzīvotāju piederību kādai sociālajai grupai (invalids, pensionārs, daudz bērnu ģimene, kara veterāns u.c.), nevis faktiski konstatētām vajadzībām. Tādējādi sociālās palīdzības reformas bija citas sociālās palīdzības izpratnes veidošana, lai ar sociālo palīdzību sniegtu atbalstu personām, kuras nonākušas īpašās dzīves grūtībās, ne no viena cita (vai nu no tuviniekiem vai sociālās apdrošināšanas sistēmas) nesāņem pietiekamu atbalstu un nespēj nodrošināt sevi paši,⁶⁰ kā arī veicinātu personas pašpalīdzību un integrēšanos sabiedrībā.

Sociālās palīdzības izpratni bija nepieciešams tuvināt pasaulē pieņemtajai izpratnei, kad sociālais atbalsts personai, kura nokļuvusi grūtā dzīves situācijā, tiek sniegts, ņemot vērā tās individuālās vajadzības un iespējas šīs vajadzības apmierināt, un saskaņā ar noteiktajiem kritērijiem. To var īstenot, ja personas vai ģimenes vajadzības tiek nevis iepriekš pieņemtas (piemēram, noteiktas vajadzības piedēvētas konkrētai mērķa grupai), bet faktiski izvērtētas, iegūstot datus par konkrētās personas vai ģimenes locekļu reālajiem ienākumiem un citiem resursiem. Tādējādi sociālās palīdzības sistēmas iecerēs iezīmējas liberālā sociālās politikas modeļa iezīmes, ko vēl pastiprināja vēlāk Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktais regulējums, ka klients nav pasīvs ņēmējs, jo sociālās palīdzības saņemšana ir saistīta ar klienta līdzdarbības pienākumu izpildi, kas tiek noteikti, izvērtējot katru gadījumu individuāli. Viena no sociālās palīdzības reformas iecerēm bija sociālās palīdzības pabalstu piešķiršanu apvienot ar sociālo darbu, kad sadarbības procesā sociālā darba speciālists un klients ir līdzvērtīgi dialogā par klienta problēmas risinājumu – klients aktīvi iesaistās sociālā darbinieka iejaukšanās plāna sastādīšanā, lai atrisinātu konkrēto problēmu.

Šajā laikā tiek pārskatīts arī likums “Par sociālo palīdzību”⁶¹, kas nodalīja valsts un pašvaldības funkcijas sociālās palīdzības pakalpojumu sniegšanā, turpinot sociālās palīdzības sniegšanas decentralizāciju (vēlāk uz tā bāzes spēkā stājās jauns – Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums⁶² un Valsts sociālo pabalstu likums⁶³).

⁵⁹ Požarnovs A., labklājības ministrs. Latvijas sociālās drošības sistēmas reforma. 2001.gada 19.oktobris, konferences runu apkopojums. – Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Apvienoto Nāciju attīstības programma, SIA “Apgāds Mantojums”, 2002. 10.lpp.

⁶⁰ Likums “Par sociālo palīdzību”, Latvijas Vēstnesis, 14.11.1995., Nr. 176 (459) (zaudējis spēku)

⁶² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, Latvijas Vēstnesis, 19.11.2002., Nr.168

⁶³ Valsts sociālo pabalstu likums, Latvijas Vēstnesis, 19.11.2002., Nr. 168 (2743),

Likumā “Par sociālo palīdzību” kā galvenie sociālās palīdzības veidi bija minēti materiālā palīdzība, sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija. Likums noteica četrus sociālo pabalstu veidus – trūcīgo ģimeņu sociālās palīdzības pabalsts, dzīvokļa pabalsts, pabalsts aprūpei un apbedīšanas pabalsts. Sociālais dienests piešķirta arī vairākus valsts pabalstus. Sociālo dienestu attīstība notika atšķirīgi, jo valstī nebija noteiktas vienotas prasības.⁶⁴

1996. gadā ar Pasaules Bankas atbalstu sākās darbs pie labklājības sistēmas reformas. Tika izstrādātas sociālās politikas vadlīnijas, kas apkopotas “Baltajā grāmatā” (projekts “Sociālās palīdzības sistēmas administrēšana”), un noteiktas trīs galvenās attīstības jomas:

1. sociālo pabalstu sistēmas vienkāršošana, apvienojot pabalstus ar līdzīgiem mērķiem vienā sociālās palīdzības pabalstā; panākt, ka materiālā palīdzība piešķirama visnabadzīgākajiem iedzīvotājiem;
2. sociālo pakalpojumu attīstība, alternatīvās aprūpes attīstība, pakalpojumu tirgus attīstība (NVO iekļaušana tirgus attiecībās);
3. pakalpojumu decentralizācija – valsts administrētie sociālie pakalpojumi nododami pašvaldību pārziņā, aprūpes mājās pakalpojumu attīstība, klientu tiesību nostiprināšana.⁶⁵

Šajā laikā sociālie dienesti sāka pārorientēties no pakalpojumu sniegšanas uz pakalpojumu pirkšanu un dienestos sāka strādāt profesionāli sagatavoti sociālie darbinieki. Rīgas sociālajos dienestos tika izveidotas nodaļas darbam ar noteiktām klientu mērķa grupām. Galvenajos vilcienos “Baltajā grāmatā” izvirzītie mērķi tika sasniegti 2000. gadā, bet normatīvi nostiprināta sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēma tika 2003. gadā, kad spēkā stājās Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (turpmāk – SPSPL), kas stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī, bija vērstis tālākas decentralizācijas virzienā, deleģējot virkni pienākumu pašvaldībām. To starpā – izveidot sociālos dienestus, lai nodrošinātu sociālo pakalpojumu sniegšanu pēc iespējas tuvu klientu dzīvesvietai. Tāpat SPSPL nostiprināja ienākumu testēšanas principu sociālajā palīdzībā, noteica obligāti izmaksājama pabalstu garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai (turpmāk – GMI pabalsts), bez ienākumu novērtēšanas paredzēja piešķirt tikai vienreizējus pabalstus ārkārtas situācijās, noteica sociālo darbu kā sociālo pakalpojumu un definēja četrus sociālā darba speciālistus – sociālās palīdzības organizators, sociālais aprūpētājs, sociālais rehabilitētājs un sociālais darbinieks. Vēl ļoti būtiska atšķirība no iepriekšējā regulējuma bija sociālās palīdzības un sociālo pakalpojuma regulējuma nošķiršana, nosakot atšķirīgu to definējumu.

⁶⁴ Pavasare M. Rīgas sociālo dienestu vadības analīze vēsturiskā skatījumā. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA “Attīstība”, 2006. 150.-151.lp.

⁶⁵ Turpat, 151.lp.

2003. gada 1. janvārī stājās spēkā arī Valsts sociālo pabalstu likums. Līdz tam valsts sociālie pabalsti bija noteikti likumā “Par sociālo palīdzību”. Tādējādi arī tika nodalīta valsts universāli sniegtā palīdzība no pašvaldības sociālās palīdzības un sociālajiem pakalpojumiem, kuru starpā par sociālās politikas īstenošanas leģitīmu un svarīgu instrumentu tiek atzīts sociālais darbs. Jāsaka gan, ka Latvijas sociālās drošības sistēmā universālā, uz visiem iedzīvotājiem centrētā pieeja ir lietota maz.⁶⁶ Iespējams, tas ir tāpēc, ka pastāv viedoklis, ka universalitātes princips ir tuvs padomju laikā īstenotajam un nosliec cilvēku atkarībai no valsts sociālā nodrošinājuma, mazinot vēlēšanos un spēju pašam pārvarēt dažādas grūtības.

Ar sociālās palīdzības sistēmas (kā to dēvēja pirms Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma pieņemšanas) reformas pabeigšanu tika leģitimizēts sociālais darbs mikro līmenī kā profesionāls atbalsts pašvaldības iedzīvotājiem dažādu individuālo sociālo problēmu risināšanā un noteikts, ka veikt sociālo darbu, novērtēt iedzīvotāju vajadzības pēc sociālās palīdzības un sociālajiem pakalpojumiem, kā arī sniegt sociālos pakalpojumus var tikai speciāli izglītoti sociālā darba speciālisti.

Nobeidzot sociālās palīdzības sistēmas reformas raksturojumu, ir nepieciešams paskaidrot termina “sociālā palīdzība” satura izmaiņas normatīvajos aktos.

Līdz 2003. gada 1. janvārim, kad spēkā stājās SPSPL, likums “Par sociālo palīdzību” kā galvenos sociālās palīdzības veidus noteica sociālo aprūpi, materiālo palīdzību un sociālo rehabilitāciju. Tātad termins “sociālā palīdzība” ietvēra sevī materiālo palīdzību un sociālos pakalpojumus. Savukārt likums “Par sociālo drošību” tā sākotnējā redakcijā noteica, ka sociālie pakalpojumi ir pakalpojumi, kā arī naudas izmaksas un mantiski pabalsti, ko iedzīvotājiem sniedz valsts un pašvaldību izveidotas institūcijas. Tātad likuma “Par sociālo drošību” izpratnē termins “sociālie pakalpojumi” ietver arī materiālo palīdzību.

No iepriekš minētā var redzēt, ka līdz 2003. gadam jēdziens “sociālā palīdzība” aptvēra gan sociālos pakalpojumus, gan materiālo palīdzību. Taču no 2003. gada jēdziena “sociālā palīdzība” saturs ir sašaurināts līdz materiālajai palīdzībai.

Kā jau no likuma nosaukuma izriet, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums nošķir sociālos pakalpojumus no sociālās palīdzības, sociālo palīdzību definējot kā naudas vai mantisku pabalstu, kura piešķiršana balstās uz materiālo resursu novērtēšanu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību apmierināšanai, bet sociālo pakalpojumu piešķiršanu balsta uz klientu objektīvo vajadzību izvērtējumu, jautājumu par materiālo stāvokli (kam ir jāmaksā par sociālā pakalpojuma saņemšanu?) atstājot kā sekundāru. Līdz ar to var secināt, ka saturs, ko līdz 2003. gada 1. janvārim aptvēra termins “sociālā palīdzība”,

šobrīd juridiski tiek aptverts ar diviem terminiem – “sociālie pakalpojumi” un “sociālā palīdzība”.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, var secināt, ka reformu rezultātā līdz 2003. gadam tika radīta Latvijas sociālās drošības sistēma ar saviem īpašajiem institūtiem, ar atbildīgajām iestādēm, ar noteiktiem finansējuma avotiem, savām specifiskām īpatnībām, ar sistēmas sastāvdaļām, kurām ir gan kopīgas iezīmes, gan arī atšķirīgi regulēšanas principi, un kuras savstarpēji papildina viena otru, veidojot sociālās drošības tīklu.

Laika posms kopš 2003. gada līdz 2000. gadu beigām

Latvijas sociālās politikas attīstības vēstures gaitā var tikt interpretēts kā trešais posms, kur kā galvenais notikums iezīmējas 2006. gads, kad tiek apstiprināts “Nacionālās attīstības plāns 2007–2013” (turpmāk – NAP). *Ilgspējīgas sociālās drošības sistēmas attīstīšana* tika izvirzīta par vienu no svarīgām NAP prioritātēm. Šajā laikā kā viena no Latvijas un ES sociālās politikas prioritātēm kļūst sociālās atstumtības mazināšana. Tiek pieņemti tādi plānošanas dokumenti kā Nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai 2004.–2006. gadam (Ministru kabinets, 23.07.2004.), Nacionālais ziņojums par sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģiju 2006.–2008. gadam (Ministru kabinets, 26.09.2006.), Latvijas Kopējais sociālās iekļaušanas memorands (parakstīts Briselē 18.12.2003.), likums “Par Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu” (pieņemts 07.07.2004.). Šie dokumenti parāda Latvijas valsts apņemšanos veikt pasākumus nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšanai, veidojot valsts politiku saskaņā ar ES kopējiem mērķiem.

Sociālās politikas raksturu būtiski ir mainījusi administratīvi teritoriālā reforma, kura ilga vairāk nekā 10 gadus un tika pabeigta 2009. gadā, kad notika pašvaldību vēlēšanas pēc jaunā administratīvi teritoriālā iedalījuma. Šī reforma, no vienas puses, ir vērsta centralizācijas virzienā, jo samazinās pašvaldību skaits, no otras puses, tā arī ietekmē pašvaldību sociālās politikas īstenošanu un nosaka nepieciešamību meklēt jaunas īstenošanas formas, jo pašvaldībām ir jārisina tādi jautājumi kā sociālo pakalpojumu pieejamība visiem jaunās pašvaldības iedzīvotājiem, neatkarīgi no tā, cik liels ir viņu dzīvesvietas attālums līdz pašvaldības “centram”. Visās pašvaldībās līdz ar administratīvi teritoriālās reformas paveikšanu ir jābūt izveidotai atsevišķai iestādei – Sociālajam dienestam, kurā iedzīvotājiem vērsties, lai izvērtētu materiālās un sociālās vajadzības, kā arī saņemtu sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus. Faktiski tas nozīmē, ka sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu nodrošināšanai pēc administratīvi teritoriālās reformas vajadzētu tikt nodrošinātai saskaņā ar līdzīgu darba uzdevumu izpildes organizāciju visās pašvaldībās.

Ir jāatzīmē, ka nacionālajos plānošanas dokumentos minēto prioritāšu īstenošanu ietekmēja pārmaiņas sakarā ar globālo krīzi un tās izraisītajām sekām Latvijā. Tā sākās 2008. gadā, kad ASV valdība atteicās glābt lielo investīciju banku *Lehman Brothers*. Šīs sistēmiski svarīgās finanšu

⁶⁶ Bite I. Labklājības sistēma Latvijā. Dzīves jautājumi: sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attīstība”, 8.sēj., 2003. 245.lpp.

organizācijas nespēja izpildīt saistības radīja šoku visā pasaules finanšu sistēmā⁶⁷. Šie notikumi pārauga Eirozonas valstu parādu krīzē 2010. un 2011. gadā. Latvijā globālās finanšu krīzes rezultātā 2008. gada novembra pirmās nedēļas beigās bija skaidrs, ka *AS Parex banka* ir uz bankrota sliekšņa un ka valsts iesaistīsies tās glābšanā. 8. novembrī sasauktajā premjera Ivara Godmaņa valdības slēgtajā ārkārtas sēdē tika nolemts, ka valsts no bankas īpašniekiem Valērija Kargina un Viktora Krasovicka par diviem latiem pārņem *AS Parex banka* kontrolpaketi, 51% akciju.⁶⁸ *AS Parex banka* 2008. gada beigās bija otrā lielākā banka Latvijā ar kopējo aktīvu vērtību 3,4 miljardu latu (4,9 miljardi eiro) apmērā, kas darbojās Neatkarīgo Valstu Sadraudzības tirgū, ko smagi skāra finanšu krīze, tāpēc *AS Parex banka* noguldījumu līmenis samazinājās par 36 % salīdzinājumā ar 2007. gada beigām.⁶⁹

AS Parex banka pārņemšanas rezultātā valsts kase 2008. gada beigās bija tukša un Latvijas valdība noguldījumu aizplūdes brīdī nespēja *AS Parex banka* atbalstīt ar likviditāti, bet valdības rīcībā nebija nekādu uzkrājumu, tāpēc nebija arī nekādu likviditātes rezervju. Tas nozīmēja arī ārējo parādu palielināšanu likviditātes nodrošināšanai.⁷⁰

Globālā finanšu krīze radīja jaunus izaicinājumus arī sociālās politikas jomā. Tāpēc ir vērts sīkāk apskatīt, kā uz to reaģēja sociālās drošības sistēma.

Sociālās drošības sistēmas reakcija uz sociāli ekonomisko krīzi

Laikā no 2008. gada līdz 2010. gadam finanšu un ekonomiskās krīzes rezultātā bija vērojama strauja ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, kā rezultātā samazinājās iedzīvotāju ienākumi visās ienākumu grupās galvenokārt darba zaudējuma dēļ. Ekonomikas kritums būtiski ietekmēja darba tirgu – bezdarba līmenis 2009. gadā bija 17,5%.⁷¹

Sociālās drošības sistēmā pirmais drošības tīkls bezdarba gadījumā ir sociālā apdrošināšana, tāpēc tikai loģiski, ka

⁶⁷ Financial crisis 2008: How Lehman Brothers helped cause 'the worst financial crisis in history'. No: <https://www.independent.co.uk/news/business/analysis-and-features/financial-crisis-2008-why-lehman-brothers-what-happened-10-years-anniversary-a8531581.html> (sk.31.01.2019)

⁶⁸ Parex krahs jeb pakalpojums 2K. No: <http://providus.lv/article/parex-krahs-jeb-pakalpojums-2k> (sk.31.01.2019.)

⁶⁹ Valsts atbalsts: Komisija sāk padziļinātu izmeklēšanu par valsts atbalsta pasākumiem Latvijas bankām Reverta (bij. Parex) un Citadele. (16.04.2014.) No: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-454_lv.htm (sk.31.01.2019.)

⁷⁰ Par Latvijas tautsaimniecības krīzes cēloņiem budžeta politikas un "Parex bankas" kontekstā. No: Latvijas Banka. Iegūts no: <https://www.bank.lv/temas/naudas-drosiba/481-presei/parex-bankas-premana/7132-par-latvijas-tautsaimniecibas-krizes-cloiem-budeta-politikas-un-parex-bankas-kontekst> (sk.31.01.2019.)

⁷¹ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Par turpmāku valsts pabalstu izmaksas ierobežojumu noteikšanas pamatotību", 2014. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: http://mk.gov.lv/doc/2015_01/LMzin_011014.1133.doc, 2.lpp

ekonomiskās lejupslīdes iespējā 2009. gadā, palielinoties bezdarbnieku un bezdarbnieka pabalstu skaitam, budžeta izdevumi tiem divkāršojās.⁷² Ja no 2002. gada speciālajā budžetā pamazām veidojās pārpalikums un 2008. gada beigās tas sasniedza 951,1 milj. latu,⁷³ tad kopš 2009. gada ieņēmumi nesedza budžeta izdevumus un budžeta sabalansēšanai izmantoja uzkrājumu. Tikai sākot ar 2011. gadu bija vērojama lēna ekonomikas atjaunošanās un varēja cerēt uz pakāpenisku situācijas uzlabošanu. Tomēr tas neietekmēja sociālās drošības sistēmu uzreiz.

2009. gadā tika pieņemts speciāls likums "Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam", un līdz 2010. gada decembrim tas jau bija četras reizes grozīts, t.sk. mainot tā nosaukumu un attiecīgi darbības termiņu ("Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2014. gadam"⁷⁴) (turpmāk – Likums). Likuma mērķa formulējums – sniegt personām sociālo nodrošinājumu pieejamā finansējuma ietvaros saskaņā ar likumiem par valsts budžetu kārtējam gadam laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gadam – faktiski pilnībā pakļāva valsts sociālo pabalstu sistēmu šauram valsts finanšu politikas mērķim: valsts budžeta konsolidācijai, nevis adekvāta sociālā nodrošinājuma garantēšanai. Piemēram, likums noteica, ka no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim slimības pabalstu par nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām piešķirto slimības pabalstu, maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu un bezdarba pabalstu izmaksā ierobežotā apmērā, par atskaites lielumu lietojot 11,51 latus (ieskaitot) kalendārajā dienā, pārsniegto pabalsta daļu samazinot uz pusi (izmaksājot 50% no pabalsta apmēra, kas pārsniedz 11,51 latus). No 2010. gada novembra tika samazināts arī maternitātes un paternitātes pabalsta apmērs no 100% uz 80%.

Kā viena no sociālās apdrošināšanas pabalstu priekšrocībām teorētiskajā literatūrā tiek minēts tas, ka sociālās apdrošināšanas noteikums ir politiski grūtāk mainīt, jo sociālā apdrošināšana tiek uzskatīta par nopelnītajām tiesībām.⁷⁵ Tomēr Latvijas politiku risinājumi krīzes laikā uzskatāmi parāda to, ka tā ir tikai teorētiska priekšrocība un ekonomiskie satricinājumi var viegli radīt pamatojumu šādiem politiskiem lēmumiem.

⁷² Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Par turpmāku valsts pabalstu izmaksas ierobežojumu noteikšanas pamatotību", 2014. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: http://mk.gov.lv/doc/2015_01/LMzin_011014.1133.doc. – 10.lpp.

⁷³ LR Labklājības ministrija. Publiskā diskusija "Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi". Rīgā, 2010.gada 10.maijā. No: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_2.pdf (sk.31.01.2019.)

⁷⁴ Likums "Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2014.gadam". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194076-par-valsts-pabalstu-izmaksu-laika-perioda-no-2009-gada-lidz-2014-gadam/redakcijas-datums/2014/01/01>

⁷⁵ Social Insurance and Social Justice : Social Security, Medicare, and the Campaign against Entitlements, edited by Leah, Ph.D. Rogne, et al. – Springer Publishing Company, 2009. P.15-18

Notika arī vairākas izmaiņas valsts sociālo pabalstu nodrošinājumā. Likums no 2009. gada 1. jūlija līdz tā darbības beigām 2014. gada 31. decembrī ģimenes valsts pabalstu, kurš līdz tam bija atkarīgs no bērnu skaita ģimenē, noteica vienādā apmērā neatkarīgi no bērnu skaita, t.i., 11,38 latus mēnesī. Tāpat tika veikti arī grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā⁷⁶, kas noteica ģimenes valsts pabalsta izmaksas sākumu no bērna 1 gadu vecuma (iepriekš no 8. dienas) un bērnam, kas mācās, vecumu, kas nepieciešams ģimenes valsts pabalsta saņemšanai, samazināja no 20 līdz 19 gadiem.

Valsts konsolidētā budžeta izdevumu samazināšanai šajā pašā likumā tika iekļautas normas, kas paredzēja laika posmā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim samazināt strādājošajiem vecuma pensionāriem pensijas par 70%, t.i., izmaksāt 30% apmērā no piešķirtās pensijas, un nestrādājošajiem samazināt par 10%, t.i., izmaksāt 90% no piešķirtās pensijas. Nebija liels pārsteigums, kad vairāki desmiti šādu personu, kuras skāra norma, iesniedza LR Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību (kopā ar divdesmit LR Saeimas deputātu pieteikumu) minēto normu atzīšanai par spēkā neesošām. 2009. gada 21. decembrī LR Satversmes tiesa nosprieda⁷⁷ par šo normu spēkā neesamību no pieņemšanas brīža un noteica pienākumu Saeimai ne vēlāk kā līdz 2010. gada 1. martam noteikt kārtību, kādā ieturējumi personām jāatmaksā.

Var secināt, ka krīzes seku risināšana sociālās drošības likumdošanā notika, samazinot tā sociālā nodrošinājuma apmēru, kas skāra ar ģimenes uzturēšanu un plānošanu saistītos pabalstus, radot nenoteiktību ilgtermiņa procesā un negatīvi ietekmējot jau tā sarežģīto demogrāfisko situāciju, kā arī personas, kuras objektīvu apstākļu dēļ nespēja gūt ienākumus. No tā var secināt, ka Latvijas valdība un Saeimas deputāti savos lēmumos, kas skāra sociālo apdrošināšanu un valsts sociālos pabalstus, starp valsts fiskālo politiku un sociālo politiku, starp budžeta vidēja termiņa stabilizēšanu un adekvāta iedzīvotāju sociālā nodrošinājuma garantēšanu izvēlējās pirmo – fiskālo konsolidāciju un budžeta stabilizēšanu.

Ir jānorāda, ka nesenā vēsturē ir zināmi piemēri, kad speciālā sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumu pārsniegums pār ieņēmumiem tika risināts citādi. Proti, laika posmā no 1998. līdz 2001. gadam sociālās apdrošināšanas speciālais budžets bija ar kārtējā gada deficītu, un, lai nodrošinātu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksu normatīvajos aktos paredzētajā apmērā un termiņos, 1999.–2002. gadā tika veikts

⁷⁶ 2009. gada 16. jūnija likums "Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194065-grozijumi-valsts-socialo-pabalstu-likuma>

⁷⁷ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums "Par likuma "Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam" 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam". Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/202522-par-likuma-par-valsts-pensiju-un-valsts-pabalstu-izmaksu-laika-perioda-no-2009-gada-lidz-2012-gadam-2-panta-pirmas-dalas-atbils...> (sk.31.01.2019.)

aizņēmums no valsts pamatbudžeta. Kopumā speciālā budžeta aizņēmums no valsts pamatbudžeta uz 2003. gada 1. janvāri bija 82 milj. latu. Paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem, ko veicināja arī iestāšanās ES un investīciju ieplūdums valstī, palielinoties iedzīvotāju līdzdalībai reģistrētajā darba tirgū, kā arī pieaugot darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaitam, jo darba tirgū ienāca 1980. gados dzimušie, kad bija labvēlīga demogrāfiskā situācija, no 2002. gada speciālajā budžetā pamazām veidojās pārpalikums un 2008. gada beigās tas sasniedza 951,1 milj. latu.⁷⁸

Tas nozīmē, ka risinājums – saglabāt sociālo nodrošinājumu tādā līmenī, kādā valsts ir uzņēmusies saistības likumdošanā – nav pilnīgi svešs Latvijas politiķiem.

To, ka 2009. gadā sociālo garantiju līmenis bija zems arī sociālās apdrošināšanas sistēmā, un konkrēti sociālajā apdrošināšanā bezdarba gadījumam, norāda arī Latvijas brīvo arodbiedrību savienība savā informatīvajā ziņojumā.⁷⁹ Vēlāk šādas pieejas neatbilstību sociālās politikas interesēm daļēji atzīst arī Labklājības ministrija, savā informatīvajā ziņojumā norādot, ka "valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmēru ierobežojumu piemērošana ģimenēm ar bērniem izmaksājamiem pabalstiem negatīvi ietekmē personu motivāciju legāli strādāt un veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, kā arī neveicina demogrāfiskās situācijas uzlabošanu valstī", tāpēc 2012. gada otrajā pusē tika risināts jautājums par valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu, kurus izmaksā ģimenēm ar bērniem, izmaksas ierobežojumu samazināšanu.⁸⁰

Tāpat arī 2009. gadā anotācijā likumprojektam Grozījumi likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam"⁸¹ tiek norādīts, ka īss bezdarbnieka pabalsta izmaksas termiņš, kāds tika noteikts 2007. gadā, sliktajā ekonomiskajā situācijā atstāj būtisku negatīvu ietekmi uz šo bezdarbnieku sociālo nodrošinājumu, ietekmē pašvaldību finansiālo un administratīvo slodzi, jo liela daļa no šiem cilvēkiem vērsas pēc pašvaldības sociālās palīdzības, kā arī dēļ īsa pabalsta izmaksas perioda un neadekvāta nodrošinājuma samazinās cilvēku motivācija veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, palielina nedeklarētās nodarbinātības risku, paaugstina

⁷⁸ LR Labklājības ministrija. Publiskā diskusija "Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi". Rīgā, 2010.gada 10.maijā. No: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_2.pdf (sk.31.01.2019.)

⁷⁹ "Pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsts...": Sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam savietojamība ar sociālās palīdzības sistēmu Latvijā. LBAS ziņojums, 2009. gada septembris. No: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201004/soc_zin_sept_2009.pdf, 24.lpp. (sk.01.02.2019.)

⁸⁰ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Par turpmāku valsts pabalstu izmaksas ierobežojumu noteikšanas pamatotību", 2014. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: http://mk.gov.lv/doc/2015_01/LMzin_011014.1133.doc 6.lpp (sk.31.01.2019.)

⁸¹ 2009. gada 16. jūnija likums "Grozījumi likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam"". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194063-grozijumi-likuma-par-apdrosinasanu-bezdarba-gadījumam->

darba ņēmēju nedrošību un atkarību no darba devēja, kam kopumā var būt plašas negatīvās sekas, un kas var veicināt arī iedzīvotāju emigrāciju. Tobrīd, piemēram, bezdarbnieka pabalstam noteiktā minimālā summa bija 45 lati mēnesī, ko nevar uzskatīt par adekvātu ienākumu aizvietošanu darba zaudēšanas gadījumā, tāpēc sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumā šo funkciju faktiski nepildīja.⁸²

F. Rajevska pauž uzskatu, ka izšķiroša loma resursu sadalē un pārdaļē sociālajā politikā ir politiķu un birokrātu apziņai, ka sabiedrība praktiski nevar kontrolēt notiekošo, un sociālā joma ir pabērna lomā. Savukārt šāda nostāja izriet no maldīga pieņēmuma, ka ekonomisko problēmu risināšana vienlaikus nozīmēs arī sociālās politikas jautājumu automātisku risinājumu.⁸³ Krīzes laika risinājumi, stādot fiskālo politiku augstākā vietā nekā sociālo politiku, faktiski ir apliecinājums šāda viedokļa pareizībai. Tāpat var secināt, ka Labklājības ministrijas speciālistu viedoklis, raksturojot veiktās izmaiņas sociālās apdrošināšanas likumdošanā, nesakrīt ar politiķu īstenoto virzienu un pauž bažas par multiplu nevēlamu sociālo seku iestāšanos šādas sociālās politikas rezultātā, kas ir lielā kontrastā ar pieņemtajiem politiskajiem lēmumiem budžeta konsolidācijas jomā.

Sociālā palīdzība ekonomiskās krīzes apstākļos

Kaut gan ienākumu samazinājums laikā no 2008. gada līdz 2010. gadam skāra arī turīgākās mājāsaimniecības, tomēr ienākumu samazinājums bija relatīvi jūtams tieši trūcīgākajā sabiedrības daļā. Krīzes periodā palielinājās starpība starp nabadzības riskam pakļauto personu faktiskiem ienākumiem un nabadzības riska sliekšni, pieaugot no 29% (zem nabadzības riska sliekšņa) 2008. gadā līdz 32% 2010. gadā. Tas liecina, ka nabadzības dziļums vistrūcīgākajās mājāsaimniecībās krīzes ietekmē pieauga, bet, paplašinot valsts un pašvaldību atbalstu trūcīgajiem iedzīvotājiem, 2011. gadā relatīvā mediānas nabadzības riska plaisa atkal samazinājās līdz 28,6%⁸⁴.

Viens no galvenajiem instrumentiem trūcīgo iedzīvotāju sociālā nodrošinājuma garantēšanā bija Sociālās drošības tīkla stratēģija,⁸⁵ kuras mērķis bija veikt ārkārtas drošības

pasākumu kopumu, lai samazinātu negatīvo sociālo ietekmi, kas ir izveidojusies ekonomikas krīzes rezultātā. Stratēģijas pasākumu ietvaros tika sniegts valsts atbalsts pašvaldībām, lai iedzīvotājiem ar viszemākajiem ienākumiem būtu iespējams saņemt garantētā minimālā ienākumu līmeņa (turpmāk – GMI) un dzīvokļu pabalstus, tiktu nodrošināta pamata veselības aprūpes pakalpojumu un sabiedriskā transporta pakalpojumu pieejamība, kā arī nodrošināta izglītības pieejamība.

Sociālās drošības tīkla stratēģija paredzēja šādus pasākumus, kas bija vērsti uz iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem:

1. Garantētā minimālā ienākuma pabalsta palielināšana un valsts atbalsts pašvaldībām, līdzfinansējot 50% no izlietotajiem līdzekļiem GMI pabalstam.
2. Dzīvokļa pabalsta izmaksas nodrošināšana (valsts atbalsts pašvaldībām, līdzfinansējot 20% no to izlietotajiem līdzekļiem dzīvokļa pabalstam).
3. Darba praktizēšana ar stipendiju.
4. Personām ar zemiem ienākumiem noteiktās pacientu iemaksas un līdzmaksājuma kompensācija un pamatpakalpojuma samaksa.
5. Zāļu iegādes izdevumu kompensēšana pacientiem 100% apmērā.

Plānotais valsts budžeta finansējums 2009. gadā bija 13 889 831 lati, 2010. gadā – 65 349 547 lati, bet 2011. gadā – 65 357 289 lati.

Finansējums Sociālās drošības tīkla stratēģijai tikai iegūts no Pasaules bankas Latvijai piešķirtā aizdevuma. 2010. gada 4. martā Pasaules Bankas izpilddirektoru padome Vašingtonā apstiprināja 100 miljonu eiro aizdevumu Latvijai sociālā sektora atbalstam. Aizdevums sociālajam sektoram (200 miljoni eiro) tika piešķirts divās daļās (katra 100 miljonu eiro apmērā), un tā priekšnoteikumi ir sociālās drošības tīkla izveide un sociālā sektora reformu īstenošana.⁸⁶ Pasaules bankas aizdevums bija daļa no finanšu atbalsta Latvijai 7,5 miljardu eiro (5,27 miljardu latu) apmērā, par kura sniegšanu 2008. gada 19. decembrī vienojās Eiropas Komisija, Starptautiskais Valūtas fonds, PB, Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka un vairākas Eiropas Savienības dalībvalstis. Šie līdzekļi ļāva pašvaldībām nodrošināt GMI un dzīvokļa pabalstu regulāru izmaksu pieaugošajam sociālās palīdzības saņēmēju klāstam.

Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes apkopotajiem statistikas datiem lielākais izdevumu pieaugums bija 2010. gadā, salīdzinot ar 2009. gadu (par 60,3%), kas tika novirzīts sociālās atstumtības samazināšanai (pabalsti naudas

⁸² "Pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsts...": Sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam savietojamība ar sociālās palīdzības sistēmu Latvijā. LBAS ziņojums, 2009. gada septembris. No: www.lbas.lv Iegūts no: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201004/soc_zin_sept_2009.pdf, 24.lpp. (sk.01.02.2019.)

⁸³ Rajevska F. Sociālās politikas transformācijas līkloči Latvijā pēc krīzes posmā. Sociālās politikas transformācijas līkloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 10.lpp

⁸⁴ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>, 6.lpp (sk.31.01.2019.)

⁸⁵ Ministru kabineta 2010. gada 18. augusta rīkojums Nr. 490 "Par Sociālās drošības tīkla stratēģiju". Latvijas Vēstnesis, 132 (4324), 20.08.2010. <https://likumi.lv/ta/id/215386-par-socialas-drosibas-tikla-strategiju> Pasaules Banka apstiprina 100 miljonu eiro aizdevumu Latvijai (05.03.2010.) No: Finanšu ministrija

⁸⁶ Pasaules Banka apstiprina 100 miljonu eiro aizdevumu Latvijai (05.03.2010.) No: Finanšu ministrija. Iegūts no: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/27113-pasaules-banka-apstiprina-100-miljonu-eiro-aizdevumu-latvijai> (skatīts 31.01.2019.)

vai mantiskā formā). Izdevumu pieaugums šajā izdevumu sadaļā galvenokārt saistīts ar pašvaldību izmaksājamā pabalsta GMI līmeņa nodrošināšanai izdevumu pieaugumu. Izdevumi GMI pabalstam palielinājās 2,9 reizes (2009.gadā – 6 milj. latu, 2010.gadā – 18 milj. latu). Saskaņā ar Labklājības ministrijas datiem (INFORMATĪVAIS ZIŅOJUMS. Par Sociālās drošības tīkla stratēģijas ieviešanas gaitu 2010. gadā. Labklājības ministrija., 15.02.2011.) 2010. gada laikā GMI pabalsta saņēmēju skaits mēnesī pieaudzis no 29 tūkst. personām janvārī līdz 69 tūkst. personām decembrī.⁸⁷ Tomēr ir jāatzīst, ka šāds rezultāts faktiski tika sasniegts, pateicoties starptautisko organizāciju nosacījumiem aizdevuma saņemšanai, kas jau atkārtoti norāda uz to nozīmīgo ietekmi Latvijas sociālās drošības sistēmas risinājumos, līdzīgi kā tas notika 1990. gadu sociālās drošības sistēmas reformu laikā.

Notika izmaiņas arī sociālās palīdzības likumdošanā. Pasliktinoties ekonomiskajai situācijai valstī, no 2009. gada 1. janvāra tika paaugstināts GMI līmenis no 27 latiem līdz 37 latiem personai mēnesī, kā arī 2008. gada nogalē tika atcelts ierobežojums izmaksāt GMI pabalstu ne ilgāk par 9 mēnešiem un noteikts, ka arī dzīvokļa pabalsts ir obligāti pašvaldībām izmaksājams pabalsts.

Tas liecina par Sociālās drošības stratēģijas pasākumu laicīgu ieviešanu un sociālās palīdzības nodrošinājuma lielo ietekmi uz trūcīgo iedzīvotāju pamatvajadzību nodrošināšanu. Iespējams, tieši tāpēc Sociālās drošības tīkla stratēģija vēlāk saņēma Pasaules Bankas atzinības rakstu un tika atzīta par vienu no uzvarētājiem PB trešajā gadskārtējā konkursā “Eiropas un Centrālās Āzijas iedzīvotāju dzīves uzlabošana”.⁸⁸

Kā vēlāk atzina Labklājības ministrija, 2011. gadā bez sociālajiem transfertiem nabadzības riska situācijā būtu 44,6% Latvijas iedzīvotāju, taču, pateicoties sistēmas darbībai, vienai piektdaļai iedzīvotāju sociālie transferti ir novērsuši nabadzības risku.⁸⁹ Tas lielā mērā notika Sociālās drošības tīkla stratēģijas dēļ.

Darba praktizēšana ar stipendiju

Lai daļēji risinātu lielā bezdarba problēmas, sākot ar 2009. gada septembri tika ieviests jauns Eiropas sociālā fonda un valsts finansēts projekts – aktīvās nodarbinātības pasākums “Darba prakse ar stipendiju pašvaldībā”, kas ietvēra

⁸⁷ Par sociālās aizsardzības izdevumiem 2010.gadā. No: Centrālā Statistikas pārvalde. Iegūts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/sociala-drosiba/meklet-tema/1019-par-izdevumiem-socialajai-aizsardzibai> (skatīts 01.02.2019.)

⁸⁸ Latvijas sociālās drošības tīkls uzvarējis PB konkursā par iedzīvotāju dzīves uzlabošanu (17.06.2010.) No: Finanšu ministrija. Iegūts no: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/27281-latvijas-socialas-drosibas-tikls-uzvarejis-pb-konkursa-par-iedzivotaju-dzives-uzlabosanu> (skatīts 31.01.2019.)

⁸⁹ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai “Informatīvais ziņojums “Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai”. 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>. 19.lpp. (skatīts 01.02.2019.)

sevi iespēju veikt sabiedrībai derīgus fiziska rakstura darbus, par to saņemot stipendiju 100 latu apmērā. Tautā vēlāk šo pasākumu iesauca ‘simlatnieki’. Darba prakses tika izveidotas no jauna, nekomerciāliem mērķiem, fiziska rakstura darbu veikšanai pašvaldībās (arī to iestādēs un aģentūrās, taču ne kapitālsabiedrībās), nevalstiskajās organizācijās vai arī valsts institūcijās. Bezdarbnieki, kuri nesaņēma bezdarbnieku pabalstu, varēja iesaistīties no divām nedēļām līdz sešiem mēnešiem.⁹⁰ Saskaņā ar pasākuma nosacījumiem darba prakse ar stipendiju faktiski bija pilna laika darbs (līdz 40 stundām nedēļā), par to nesaņemot minimālo algu, kas zināmā mērā bija pretrunā ar algota darba būtību.

Pētnieki atzīst, ka princips “darbs atmaksājas” nedarbojas, ja bezdarbnieks ir spiests strādāt zemu atalgotus darbus.⁹¹ Zemu atalgots darbs, nelegālās nodarbinātības iespējas un zems sociālās palīdzības nodrošinājums noved pie tā, ka arī cilvēki, kas grib un var strādāt, ir spiesti pieprasīt sociālo palīdzību un vienlaikus piestrādāt. Īpaši tas attiecas uz lauku teritorijām. Par šādas situācijas esamību krīzes un pēckrīzes laikā liecina LU Humanitāro zinātņu fakultātes 2010.–2012. gadā veiktais pētījums projektā “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas”, kurā ir atspoguļoti to cilvēku dzīvesstāsti, kuri oficiāla algota darba trūkuma apstākļos ir spiesti gan saņemt pabalstu GMI līmeņa nodrošināšanai, gan apkopt lopus, gan papildus neformālajam darbam fermā strādāt arī pagasta “simlatnieku” programmā, tomēr tik un tā nespēj samaksāt visus ar ārstēšanos saistītos izdevumus, kuri ir jāuzskata par pamatvajadzību nodrošināšanu. Pētījuma autori to ir nosaukuši par neredzamo darbu, tādējādi laužot sabiedrības, politiķu un mediju stereotipus par bezdarbniekiem kā trūcīgiem sava slinkuma vai izlaidības dēļ.⁹² Nozīmīgai sabiedrības daļai krīzes un pēckrīzes apstākļos bija raksturīgi, ka, pat izmantojot visu valsts un pašvaldības sniegto atbalstu un vēl neregulāru nodarbinātību, nav iespējas apmierināt savas būtiskākās pamatvajadzības, kas arī norāda uz sociālās drošības sistēmas vajājam vietām.

Latvijā zemu atalgota darba problemātiku var attiecināt uz sociālās palīdzības saņēmējiem un viņu motivāciju pieņemt darbu par minimālo atalgojumu, t.sk. izmantot aktīvos nodarbinātības pasākumus, kāda bija arī Darba prakse ar stipendiju pašvaldībās, jo šāda nodarbinātība pati par sevi negarantē ģimeņu ar bērniem izklūšanu no nabadzības. Tomēr ir jāatzīst, ka pasākums Darba prakse ar stipendiju pašvaldībā kā risinājums krīzes situācijā drīzāk ir vērtējams kā adekvāts. Par to liecina arī tas, ka šis pasākums, kas sākotnēji tika

⁹⁰ Darba praktizēšana ar stipendiju pašvaldībās. No: Labklājības ministrija. Iegūts no: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana/atbalsts-socialai-drosibai/drosibas-spilvens/darba-praktizesana-ar-stipendiju-pasvaldibas> (sk. 31.01.2019.)

⁹¹ Lāce T. Valdības politika bērnu nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana Latvijā. Sociālās politikas transformācijas līkloči. – Valmieras: Vidzemes Augstskola, 2018. 36.lpp.

⁹² Cimdiņa A., Raubiško I. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: Sociālantropoloģisks skatījums. – Rīga: Zinātne, 2012. 34.-38.lpp

plānots līdz 2010. gada beigām, tika turpināts arī 2011. gadā, bet vēlāk pārtapa par Algotajiem pagaidu sabiedriskajiem darbiem, nodrošinot šā sociālās drošības pasākuma ilgtspēju.

Sociālās drošības sistēma pēc krīzes apstākļos

No iepriekš veiktās analīzes rodas neviennozīmīgs iespaids par to, kā vērtējama Latvijas sociālās politikas veidotāju reakcija uz ekonomiskās krīzes sekām. No vienas puses, ir acīmredzams, ka krīzes apstākļos dominēja finanšu politika un vajadzība konsolidēt un sabalansēt valsts kopbudžetu, kā rezultātā tika samazināts sociālā nodrošinājuma apjoms. No otras puses, ekonomiskās krīzes laikā sociālās drošības sistēmai bija būtiska loma situācijas stabilizēšanā, īpaši trūcīgākajā sabiedrības daļā. Taču jāatzīst, ka pakāpeniski sociālās drošības sistēmas loma un pozitīvā ietekme uz iedzīvotāju sociālo nodrošinājumu ir mazinājusies.

Diemžēl krīzes laikā uzsāktais sociālās palīdzības jomā netika turpināts. Ministru kabinets un Latvijas Pašvaldību savienība 2012. gada 27. septembrī vienojās, ka garantētā minimālā ienākuma līmenis 2013. gadam samazināms līdz 35 latiem. Vēlāk gan tas tika palielināts, tomēr ne būtiski, un šobrīd sasniedz 53 eiro mēnesī⁹³ vienai personai.

GMI līmenis ikgadēji tiek noteikts, pamatojoties uz Labklājības ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības sarunām saistībā ar gadskārtējā valsts budžeta likuma projektu. Tādējādi GMI līmenis ir kompromisa rezultātā noteikts lielums, kas nebalstās uz metodoloģiski pamatotu aprēķinu. Pašvaldības gan ir tiesīgas noteikt arī augstāku GMI līmeni, nekā to ir noteikusi valdība, tomēr minēto iespēju, piemēram, 2013. gadā bija izmantojušas tikai 28 pašvaldības.⁹⁴

Ir acīmredzams, ka pastāvošā sistēma GMI līmeņa noteikšanai, kad tas faktiski ir atstāts pašvaldību finansiālo iespēju ziņā, neatbilst mūsdienu vajadzībām. Ja tiesības uz sociālo palīdzību tiek uzskatītas par sociālā nodrošinājuma tiesību sastāvdaļu, kas minētas Satversmes 109. pantā, ir nepieciešama nacionālā un vietējā līmeņa līdzatbildība (t.sk. finansiāla) šo tiesību nodrošinājumā, līdzīgi kā tas notika Sociālās drošības tīkla stratēģijas īstenošanas laikā. Pretējā gadījumā mēs nevaram runāt par vienlīdzīgām tiesībām uz sociālo palīdzību visā Latvijas teritorijā, jo praksē GMI līmenis pašvaldībās ir dažāds. Ir pierādījies, ka bez valsts budžeta līdzfinansējuma nav iespējams ar pašvaldībām vienoties par GMI līmeņa un trūcīgas personas statusam nepieciešamā ienākumu līmeņa paaugstināšanu.

⁹³ Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 913 "Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni". Latvijas Vēstnesis, 203 (4806), 28.12.2012. <https://likumi.lv/ta/id/253731-noteikumi-par-garanteto-minimalo-ienakumu-limeni>

⁹⁴ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>. 14.lpp. (skatīts 01.02.2019.)

Laikā no 2011. gada līdz 2014. gadam minimālā alga netika paaugstināta, argumentējot to ar krīzes radītajām problēmām⁹⁵. 2009. gadā un 2010. gadā veiktās nodokļu izmaiņas ievērojami palielināja iedzīvotāju ienākuma nodokļa slogu, kā arī tika samazināts neapliekamais minimums. Zemo algu saņēmēju situāciju minimāli sāka uzlabot 2011. gadā, palielinot neapliekamo minimumu no 49,80 uz 64,03.⁹⁶ Tikai pēc krīzes periodā lielāka uzmanība tika pievērsta daudz bērnu ģimeņu stāvoklim, no 2013. gada piemērojot 50% atlaidi nekustamā īpašuma nodoklim, bet nosakot atlaides maksimālo apmēru. Eksperti šādus pasākumus vērtē kā pozitīvus, taču pieticīgus, kā arī norāda, ka jāvirzās arī uz atbalstu nepilnām ģimenēm, kurās ir divi bērni.⁹⁷

Eiropas Komisijas sniegtās rekomendācijas Latvijai gan 2012. gadā, gan 2013. gadā uzsver nepieciešamību mazināt nabadzību, īpaši izceļot bērnus kā mērķa grupu, reformēt sociālās palīdzības sistēmu ar mērķi nodrošināt labāku pārklājumu un sniegt efektīvāku atbalstu, risināt ilgstošā un jauniešu bezdarba problēmas, pilnveidojot aktīvā darba tirgus politikas pasākumus.⁹⁸

Jau 2013. gadā tika atzīts, ka ienākumu nevienlīdzību raksturojošie rādītāji Latvijā ir vieni no augstākajiem starp ES dalībvalstīm. Ienākumu nevienlīdzība ir viens no galvenajiem augsta nabadzības riska cēloņiem valstī, kas jau daudzus gadus ir nemainīgi pastāvoša problēma nevienlīdzīgās ienākumu pārdales rezultātā.⁹⁹

Sociālās nevienlīdzības mazināšana un minimālā ienākumu līmeņa ieviešana Nacionālās attīstības plāna, valdības un parlamenta līmenī kā prioritātes ir nosauktas jau kopš 2015. gada, tomēr 2018. gada dati rāda, ka nabadzības riska līmenis ir palielinājies un sociālā nevienlīdzība arī pieaugusi.¹⁰⁰ Tāpat nav ieviesti minimālā ienākuma līmeņa koncepcija¹⁰¹

⁹⁵ Lāce T. Valdības politika bērnu nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanā Latvijā. Sociālās politikas transformācijas likloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 34.lpp.

⁹⁶ Turpat, 35.lpp

⁹⁷ Turpat, 36.lpp

⁹⁸ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>. 3.lpp. (skatīts 01.02.2019.)

⁹⁹ Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>. 7.lpp. (skatīts 01.02.2019.)

¹⁰⁰ Nabadzības riskam Latvijā pakļauti 23,3 % iedzīvotāju. No: Centrālā Statistikas pārvalde. Iegūts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2530-monetara-nabadziba-un-ienakumu-nevienlidziba> (skatīts 31.01.2019.)

¹⁰¹ Koncepcija par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu, akceptēts LR MK 30.10.2014. Iegūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/5031>

paredzētie pasākumi. Tieši otrādi, tās ieviešana tika pārcelta vairākas reizes politiskās gribas trūkuma dēļ,¹⁰² bet trūcīgas personas statusa ienākumu līmenis nav mainījies kopš 2009. gada un arī GMI līmeņa izmaiņas ir simboliskas. Krīzes laikā 2009. gada oktobrī GMI līmenis tika paaugstināts līdz 56,91 latiem pieaugušajam un 64,03 bērnam mēnesī, bet pēc krīzes – 2013. gadā, kad vairs nebija pieejams Pasaules Bankas aizdevuma finansējums Sociālās drošības tīkla stratēģijai, GMI līmenis tika pazemināts uz 49,80 eiro mēnesī. Savukārt sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs kopš 2006. gada ir palicis nemainīgs 64,03 eiro apmērā, kam ir piesaistīts arī valsts pensiju minimālais apmērs.

Tas liecina, ka pastāv būtiskas atšķirības starp politikajām iecerēm un vēlmēm, kas nostiprinātas normatīvajos aktos un plānos, un to faktisko īstenošanu iedzīvotāju dzīvēs. No šādas ieilgušas lēmumu nepieņemšanas visvairāk cieš pensionāri, jo šobrīd 70% pensionāru pensija ir tuvu nabadzības riska sliekšnim, bet minimālās pensijas definēšanas jautājums, balstoties uz metodoloģiski pamatotu aprēķinu par minimālo ienākumu līmeni, ir palicis nerisināts, nesniedzot par to nekādu paskaidrojumu.¹⁰³

Saskaņā ar Pasaules Bankas pētījuma rezultātā veiktajiem ieteikumiem nepieciešams pārskatīt proporcijas starp universālajiem un mērķētajiem pabalstiem, lai nodrošinātu lielāku atbalsta sniegšanu trūcīgajām ģimenēm (PB pētījuma ieteikumi), jo valsts sociālo pabalstu un sociālās palīdzības pabalstu sadale Latvijā ir uzkrītoši regresīva.¹⁰⁴ Šobrīd Latvijā sociālās atstumtības pabalsti, piemēram, GMI programma, nesniedz efektīvu ienākumu atbalstu. Tie dod ļoti maz, lai palielinātu ienākumus cilvēkiem, kas atrodas visnabadzīgākajā kvintilē, un GMI pabalsta saņēmējiem ir ļoti augsts nabadzības risks. Līdz ar to GMI pabalsta zemais pārklājums un adekvātums ierobežo ietekmi uz nabadzības samazināšanu.¹⁰⁵ Bet arī kopumā sociālo pabalstu apmēri ir vērtējami kā zemi, un tie neļauj ģimenēm ar bērniem, īpaši nepilnām ģimenēm un daudz bērnu ģimenēm, izrauties no nabadzības.¹⁰⁶ Ekonomikas eksperti iesaka palielināt GMI līmeni, jo nodokļu politika ar neapliekamā minimuma palielināšanu neskar tos, kas ir nabadzīgākie – bezdarbnieki un pensionāri¹⁰⁷. Latvijas Brīvo Arodbiedrību savienība (turpmāk – LBAS) uzskata, ka ir jāvienkāršo sociālās palīdzības sistēma, samazinot dažādo statusu (trūcīgs,

maznodrošināts) skaitu. Valstij būtu jāpatur tikai viens no statusiem – trūcīgas personas (ģimenes) statuss. Tas būtu jānosaka arī kā garantētais minimālais ienākumu līmenis, kuru nesasniedzot, tiek piešķirts pabalsts.¹⁰⁸ Trūcīgas personas ienākumiem būtu jābūt saistītiem ar Latvijā aprēķināto iztikas minimumu vai Eiropas Savienībā izmantoto nabadzības riska sliekšni (60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas uz ekvivalento patērētāju).¹⁰⁹ Tātad ir vērojams, ka gan starptautiskie, gan Latvijas eksperti norāda uz sociālās palīdzības pabalstu apmēra un ietekmes neadekvātumu uz nabadzības mazināšanu, kā arī uz nepieciešamību mazināt sociālās palīdzības sistēmas sarežģītību. Tās ir atziņas, kuras būtu jāņem vērā, attīstot Latvijas sociālās drošības sistēmu.

Līdz šim rakstā esmu maz pieskāries sociālo pakalpojumu raksturojumam, jo ekonomiskās krīzes apstākļos lielāka uzmanība tika veltīta iedzīvotāju materiālās nodrošinātības problemātikai. Tomēr raksta noslēgumā vēlos īsi izteikt viedokli par situāciju arī šajā jomā.

Šobrīd sociālo pakalpojumu nodrošināšanā ir vērojamas liberālās un sociāldemokrātiskās sociālās politikas modeļa ietekme. No vienas puses, saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā¹¹⁰ (turpmāk – SPSP likumā) noteikto primārā atbildība par sociālo pakalpojumu samaksu par pašvaldības sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem ir klientam,¹¹¹ kas liecina par likumdevēja vēlmi kā galveno maksātāju par sociālajiem pakalpojumiem noteikt iedzīvotāju, tādējādi padarot šos pakalpojumus par tirgus precī. Tomēr, ja klients vai viņa apgādnieks nevar samaksāt pilnu pakalpojumu maksu, pakalpojuma izmaksas tiek segtas no attiecīgās pašvaldības, tātad publiskajiem budžeta līdzekļiem. Statistiskie dati, kas iegūti no pārskatiem par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada un republikas pilsētas pašvaldībā 2012. gadā¹¹² liecina, ka klientu skaits, par kuriem pilnībā vai daļēji maksāja pašvaldība, veido ļoti augstu īpatsvaru kopējā sociālo pakalpojumu saņēmēju kopskaitā, proti, no pašvaldības budžeta pilnībā vai daļēji 94% klientu tika apmaksāta aprūpe mājās, 81% klientu – ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumi, 76% klientu – dienas aprūpes centra pakalpojumi. Tas, ka lielākoties klientu vietā maksā pašvaldības, varētu liecināt par

¹⁰² Rajevska F. Sociālās politikas transformācijas līkloči Latvijā pēc krīzes posmā. Sociālās politikas transformācijas līkloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 19.lpp

¹⁰³ Turpat, 19.-20.lpp

¹⁰⁴ Turpat, 13.lpp

¹⁰⁵ Lāce T. Valdības politika bērnu nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanā Latvijā. Sociālās politikas transformācijas līkloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 45.lpp

¹⁰⁶ Turpat, 48.lpp

¹⁰⁷ Zorgenfreija L., Fadejeva L. Kā mazināt ienākumu nevienlīdzību Latvijā? Iegūts no: <https://www.makroekonomika.lv/ka-mazinat-ienakumu-nevienlidzibu-latvija> (skatīts 31.01.2019.)

¹⁰⁸ "Pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsts...": Sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam savietojamība ar sociālās palīdzības sistēmu Latvijā. LBAS ziņojums, 2009. gada septembris. No: www.lbas.lv. Iegūts no: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201004/soc_zin_sept_2009.pdf. 27.lpp (skatīts 01.02.2019.)

¹⁰⁹ Turpat, 27.lpp

¹¹⁰ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Latvijas Vēstnesis, 168 (2743), 19.11.2002. <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>

¹¹¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 8.panta 1.daļa

¹¹² 2012. gada pārskatu kopsavilkumi. No: Labklājības ministrija. Iegūts no: <http://www.lm.gov.lv/text/2486> (skatīts 01.02.2019.)

augstu sociālo pakalpojumu dekomodifikācijas līmeni, kas vairāk raksturīgs sociāldemokrātiskajam sociālās politikas modelim. Tomēr, kritiskāk vērtējot, drīzāk tas var būt saistīts ar sociālās palīdzības reformas vēlmju nelīdzsvarotību ar faktiskajam valsts un iedzīvotāju iespējām, kas ir viena no šābrīža sociālās drošības sistēmas problēmām, padarot sociālo pakalpojumu nodrošinājumu atkarīgu no pašvaldību finansālajām iespējām, kuras ir ļoti dažādas.

Rodas sajūta, ka politiķus un sociālās drošības reformā 1990. gados iesaistītās publiskās pārvaldes amatpersonas ir ietekmējusi Skandināvijas pieredze un vēlme veidot universālu sociālo pakalpojumu nodrošinājumu, par ko liecina SPSP likumā iekļautais sociālo pakalpojumu nodrošināšanas pamatprincips, ka sociālo pakalpojumu nodrošināšanas pamatā liekamas klienta vajadzības. Tas rada iespaidu par universālām, uz profesionālu izvērtējumu balstītām tiesībām, tomēr, pakļaujoties Latvijā kopš 1990. gadu sākuma dominējošai neoliberalajai ideoloģijai, kas ir ietekmējusi valsts attieksmi pret sociālo problēmu risināšanu, SPSP likumā ir iekļauts tirgus ekonomikai un liberālajam sociālās politikas modelim raksturīgais pienākums pašiem iedzīvotājiem maksāt par sociālajiem pakalpojumiem, vai arī, nespējot samaksāt, iziet ienākumu testēšanas procedūru, kas (ienākumu testēšanas princips) ir raksturīgs liberālajam sociālās politikas modelim. Tas liecina par tādu kā vēlmi savienot divas pretējas pieejas sociālo pakalpojumu nodrošināšanā. Tāpēc visdrīzāk jāpievienojas tiem autoriem, kas uzskata, ka Latvijas sociālās politikas modelis ir “sarežģīts sajaukums”,¹¹³ ko apliecina arī šajā rakstā minētais.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, var mēģināt izteikt pieņēmumu, ka sociālajiem darbiniekiem un viņu klientiem arī turpmāk, vismaz tuvākajā nākotnē, būs jādzīvo tādos kā dubulto standartu apstākļos, kad tiesību apjoms, kāds ir noteikts normatīvajos aktos, un vēlamais labklājības stāvoklis, kāds postulēts nacionālajos plānošanas dokumentos, būtiski atšķiras. Diemžēl par to liecina arī jaunās valdības deklarācija,¹¹⁴ kurā nabadzības un sociālās nevienlīdzības mazināšana starp valdības darba prioritātēm nemaz nav minēta. Taču, kā jau minēts iepriekš rakstā, 2018. gadā tā ir palielinājusies un ir aktuāla sociāla problēma Latvijā. Visdrīzāk tas liecina par to, ka sociālā politika arī turpmāk varētu būt mazāk nozīmīgā vietā nekā finanšu, budžeta un tautsaimniecības konkurētspējas politika. Tas parāda joprojām dominējošo maldīgo priekšstatu, ka bez rūpēm par visiem sabiedrības sociālajiem slāņiem un visas sabiedrības kopējo labklājību ir iespējams nodrošināt valsts ekonomisko ilgtspēju.

Raksta mērķis bija raksturot un analizēt Latvijas sociālās drošības sistēmas reformu pēc neatkarība atgūšanas 1990. gadu sākumā, skarot problemātiku, ar ko mūsdienās jāsastopas sociālās drošības sistēmā strādājošajiem un iedzīvotājiem. Lai gan rakstīšanas brīdī Latvija atkal piedzīvo ekonomisko izaugsmi, jo uzlabojas makroekonomiskie rādītāji, ir salīdzinoši zems bezdarbs un Latvijā pat pietrūkst darbaspēka, rakstā minētais parāda, ka Latvijas sociālās drošības sistēma saskaras ar vairākiem izaicinājumiem, kas tai būs jārisina jau tuvākajos gados.

Literatūra:

- Bīte I.** Priekšlaicīga aiziešana pensijā un darba tirgus. Dzīves jautājumi III. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 1998. 210.-218.lpp.
- Bīte I.** Labklājības sistēma Latvijā. Dzīves jautājumi: sociālā darba un sociālās pedagoģijas teorija un prakse. – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība", 8.sēj. 2003. 242.-268.lpp.
- Cimdiņa A., Raubiško I.** Cilvēks un darbs Latvijas laukos: Sociālantropoloģisks skatījums. – Rīga: Zinātne, 2012. 174 lpp
- Hill, Michael.** Social Policy in the Modern World: A Comperative Text. – Malden, Oxford...: Blackwell Publishing, 2006. P.311
- Kaufmann, Franz-Xaver, et al.** European Foundations of the Welfare State, Berghahn Books, Incorporated, 2012. – P.388 No: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/rsub-ebooks/detail.action?docID=982085>.
- Khoudour-Casteras D.** Welfare State and Labor Mobility: The Impact of Bismarck's Social Legislation on German Emigration before World War I. The Journal of Economic History, 2008. 68(1), 211-243.
- Konference "Labklājības sistēmas reforma – šodien un nākotnē". Labklājības sistēmas reforma – šodien un nākotnē. 2001. gada 19. oktobris: konferences runu apkopojums. Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Apvienoto Nāciju attīstības programma; [rakstu autori]: Andrejs Požarnovs ... [u.c.]. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2002. 96 lpp.
- Lāce T.** Valdības politika bērnu nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai Latvijā. Sociālās politikas transformācijas līkloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 24.-49.lpp.
- Osīs J., Ose L.** Vēsturisks pārskats par sociālās labklājības attīstību Latvijā no 1900. līdz 1960.gadam. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2006. 11.-27.lp.
- Parex krahs jeb pakalpojums 2K. No: <http://providus.lv/article/parex-krahs-jeb-pakalpojums-2k> (skatīts 31.01.2019.)
- Pavasare M.** Rīgas sociālo dienestu vadības analīze vēsturiskā skatījumā. Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2006. 148.-169.lp.
- Petrova, Oksana.** Sociālās palīdzības pieejamība un atbilstība cilvēkdrosībai Latvijas apstākļos. Cilvēkdrosība Latvijā: riski un ietekmējošie faktori: rakstu krājums. – Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte"; zinātniskā redaktore Feliciana Rajevska; literārā redaktore Ruta Puriņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011. 4.-45. lpp.
- Rajevska F.** Sociālās politikas attīstība Latvijā – iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums. Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. – Rīga: LU, 2006. 29.lpp.

¹¹³ Rajevska F. Sociālās politikas attīstība Latvijā – iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības iznākums. Sociālā atstumtība un sociālā iekļaušana: situācijas izvērtējums Latvijā. – Rīga: LU, 2006. 29.lpp.

¹¹⁴ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. No: www.mk.gov.lv. Iegūts no: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf (skatīts 02.02.2019.)

14. **Rajevska F.** Sociālās politikas transformācijas likloči Latvijā pēckrīzes posmā. Sociālās politikas transformācijas likloči. – Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2018. 6.-23.lpp.
 15. Social policy, ed. by John Baldock, Nick Manning, Sarah Vickerstaff. – 3rd edition. – Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 722.
 16. Social policy: an introduction. Richard M. Titmuss; edited by Brian Abel-Smith and Kay Titmuss. – London: George Allen & UNWIN LTD Ruskin House. P.160
 17. Social security and solidarity in the European Union: facts, evaluation and perspectives. Joos P.A. van Vugt; JanM. Peet (ed). – Heidelberg, New York: Physica-Verl., 2000. P.287
 18. Social Insurance and Social Justice : Social Security, Medicare, and the Campaign against Entitlements, edited by Leah, Ph.D. Rogne, et al. – Springer Publishing Company, 2009. P.449. No: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/rsub-ebooks/detail.action?docID=445587>.
 19. The Student's Companion to Social Policy, ed. by Pete Alcock, Margaret May and Karen Rowlingson. Third edition. – Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2008.
 20. Understanding social security: issues for policy and practice, edited by Jane Millar. 2nd ed. – Bristol, UK; Portland, OR: Policy Press, 2009. P. 322
 21. **Šilņeva L.** Sociālā darba izglītības vēsture Latvijā: "Attīstība". Sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā 20.gs. – Rīga: SDSPA "Attīstība", 2006. 28.-138.lpp.
 22. **Vilka, Lolita.** Development of Social policy and Social Work in Latvia: Problems and Challenges. Politics-Power-Practice: Advancing Social Work Agenda in Times of Uncertainty. – 6th annual TISSA Plenu&PreConference, August 18 to 24, 2008. in Riga, Latvia
 23. **Voļskis, Edgars.** Pensiju sistēmas darbības pamatnostādnes.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 76 lpp.
- Interneta resursi, informatīvie ziņojumi, normatīvie akti:**
1. Darba praktizēšana ar stipendiju pašvaldībās. No: Labklājības ministrija. Iegūts no: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana/atbalsts-socialai-drosibai/drosibas-spilvens/darba-praktizesana-ar-stipendiju-pasvaldibas> (skatīts 31.01.2019.)
 2. Dainius Bernotas, Arvydas Guogis. Reforming Social Security in a Transition Economy: The Comparative Case of Lithuania, Latvia and Estonia. No: <https://www.researchgate.net/> (skatīts 28.09.2018.)
 3. Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. No: www.mk.gov.lv. Iegūts no: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf (skatīts 02.02.2019.)
 4. Financial crisis 2008: How Lehman Brothers helped cause 'the worst financial crisis in history'. No: <https://www.independent.co.uk/news/business/analysis-and-features/financial-crisis-2008-why-lehman-brothers-what-happened-10-years-anniversary-a8531581.html> (skatīts 31.01.2019)
 5. Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>
 6. Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums valdībai "Par turpmāku valsts pabalstu izmaksas ierobežojumu noteikšanas pamatotību", 2014. No: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Iegūts no: [tap.mk.gov.lv/doc/2015_01/LMzin_011014.1133.doc](http://mk.gov.lv/doc/2015_01/LMzin_011014.1133.doc)
 7. Latvijas sociālās drošības tīkls uzvarējis PB konkursā par iedzīvotāju dzīves uzlabošanu (17.06.2010.) No: Finanšu ministrija. Iegūts no: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/27281-latvijas-socialas-drosibas-tikls-uzvarejis-pb-konkursa-par-iedzivotaju-dzives-uzlabosanu> (skatīts 31.01.2019.)
 8. Likums "Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2014.gadam". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194076-par-valsts-pabalstu-izmaksu-laika-perioda-no-2009-gada-lidz-2014-gadam/redakcijas-datums/2014/01/01>
 9. LR Labklājības ministrija. Publiskā diskusija "Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi". Rīgā, 2010.gada 10.maijā. No: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_2.pdf (skatīts 31.01.2019.)
 10. Ministru kabineta 2010. gada 18. augusta rīkojums Nr. 490 "Par Sociālās drošības tīkla stratēģiju". Latvijas Vēstnesis, 132 (4324), 20.08.2010. No: <https://likumi.lv/ta/id/215386-par-socialas-drosibas-tikla-strategiju>
 11. Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 913 "Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni". Latvijas Vēstnesis, 203 (4806), 28.12.2012. No: <https://likumi.lv/ta/id/253731-noteikumi-par-garanteto-minimalo-ienakumu-limeni>
 12. Nabadzības riskam Latvijā pakļauti 23,3 % iedzīvotāju. No: Centrālā Statistika pārvalde. Iegūts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2530-monetara-nabadziba-un-ienakumu-nevienlidziba> (skatīts 31.01.2019.)
 13. Par sociālās aizsardzības izdevumiem 2010.gadā. No: Centrālā Statistika pārvalde. Iegūts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/sociala-drosiba/meklet-tema/1019-par-izdevumiem-socialajai-aizsardzibai> (skatīts 01.02.2019.)
 14. Pasaules Banka apstiprina 100 miljonu eiro aizdevumu Latvijai (05.03.2010.) No: Finanšu ministrija. Iegūts no: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/27113-pasaules-banka-apstiprina-100-miljonu-eiro-aizdevumu-latvijai> (skatīts 31.01.2019.)
 15. "Pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsts...": Sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam savietojamība ar sociālās palīdzības sistēmu Latvijā. LBAS ziņojums, 2009. gada septembris. No: www.lbas.lv. Iegūts no: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201004/soc_zin_sept_2009.pdf
 16. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums "Par likuma "Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam" 2. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un 3. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam". Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/202522-par-likuma-par-valsts-pensiju-un-valsts-pabalstu-izmaksu-laika-perioda-no-2009-gada-lidz-2012-gadam-2-panta-pirmas-dalas-atbils...>
 17. Valsts atbalsts: Komisija sāk padziļinātu izmeklēšanu par valsts atbalsta pasākumiem Latvijā bankām Reverta (bij. Parex) un Citadele. (16.04.2014.) No: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-454_lv.htm (sk.31.01.2019.)
 18. 2009. gada 16. jūnija likums "Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194065-grozijumi-valsts-socialo-pabalstu-likuma>
 19. 2009. gada 16. jūnija likums "Grozījumi likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam"". Latvijas Vēstnesis, 100 (4086), 30.06.2009. No: <https://likumi.lv/ta/id/194063-grozijumi-likuma-par-apdrosinasanu-bezdarba-gadījumam>



Sociālā darba ar ģimenēm un bērniem metodikas izstrādes process: lauka izpēte un secinājumi

Kristīne Veispale, Bc. soc. d., Mg. hr.

Madonas novada pašvaldības Sociālā dienesta Sociālās palīdzības un sociālā darba nodaļas vadītāja

Rita Goldmane, Mg. soc. d.

LSA sertificēta supervizore

“Ģimene ir kā mūris, kas pasargā no dzīves vētrām. Ģimenes mājoklim jābūt vietai, kur justies droši un pasargāti un sevi attīstīt, bet ģimenei piemīt vēl kāda ļoti svarīga funkcija. Tā mums dod piederības sajūtu, saknes, tā ļauj mums apzināties savu vietu pasaulē un, iespējams, pat Visumā.”

/Robs Pārsonss/

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu par sociālā darba ar ģimenēm un bērniem metodikas izstrādes pirmā posma laikā iegūtajiem izpētes rezultātiem. Pēc Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) pasūtījuma Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. LRLM2018/28-3-03/01ESF “Par metodikas izstrādi sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem” ietvaros tiek izstrādāta metodika sociālajam darbam ar ģimenēm ar bērniem (turpmāk – metodika). Metodiku izstrādā SIA “AC konsultācijas” projekta komanda. Metodikas mērķis ir stiprināt sociālo darbinieku darbam ar ģimenēm un bērniem profesionālo kapacitāti pašvaldībās. Lai varētu izstrādāt Latvijas situācijai un vajadzībām atbilstošu metodiku, projekta pirmajā posmā tika veikta padziļināta jomas izpēte, kuras rezultātā tika apkopota problemātika un labā prakse sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem Latvijā.

Jau iepriekš žurnālā “Sociālais darbs Latvijā” ir vairākkārt rakstīts par sociālā darba ar ģimenēm un bērniem attīstību¹, labās prakses piemēriem² un identificētajām problēmām³. 2017. gadā tika veikta aptauja par sociālo darbu ar ģimenēm un bērniem, kuras rezultātus savā rakstā apkopojā sociālā darbiniece, supervizore I.Ozola (ex Lāss)⁴. Būtiskākās problēmas, ko atspoguļoja aptauja – nenoteiktais klientu lietu skaits, noslogojums, neskaidrības izmantojamā metodikā, ārkārtīgi plašā izpratne par sociālā darbinieka ar ģimenēm un bērniem darba saturu, kā arī sociālā darba izglītības un tālākizglītības saturu un kvalitāti; kritēriju trūkums sociālā

darba ar ģimenēm ar bērniem kvalitātes izvērtēšanai un citas. Nelielais jomas pilotpētījums – aptauja – atspoguļoja tās sociālo darbinieku ar ģimenēm problēmas, par kurām jau iepriekš ir ticis daudz runāts un kuras visiem profesionāļiem ir labi zināmas daudzu gadu garumā. Tomēr joprojām valstī nav izstrādāts vienots sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem modelis, kas skaidri noteiktu sociālo darbinieku ar ģimenēm un bērniem sociālajā dienestā darba procesu, kompetences un robežas. Tādēļ LM iniciatīva bija realizēt projektu vienotas metodikas izstrādei.

Lai metodika būtu piemērota Latvijas situācijai, tad jebkuras izmaiņas jāievieš, balstoties jau esošajā praksē un sociālā darba vērtībās, ārzemju prakses pieredzi integrējot tur, kur tas ir nepieciešams. Maksimāli jānovērš iespējas, ka metodika sociālā darbinieka darbu nevis atvieglo, bet tas top vēl komplicētāks un sarežģītāks, piemēram, palielinot dokumentāciju. Tādēļ metodikas izstrāde sākas ar plašu izpētes daļu, apkopojot gan Latvijas, gan ārzemju daudzveidīgo pieredzi. Padziļināta izpēte sociālajos dienestos tika veikta ar galveno mērķi noskaidrot, ko ietver un kāds ir esošais sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem. Izpēte tika īstenota laikā no 2018. gada 29. augusta līdz 23. oktobrim piecās pašvaldībās, aptverot četras pašvaldības lieluma grupas no dažādiem reģioniem: republikas pilsēta, lielais novads, vidējais novads un mazais novads. Katram sociālajam dienestam, kas apstiprināja dalību izpētē, tika nosūtīts lūgums sagatavot pētījumam nepieciešamo informāciju, un pēc tam tika veikts lauka darbs divu dienu ilgumā katrā pašvaldībā.

Vienlaikus tika analizēta arī ārvalstu teorētiskā bāze, prakse un esošās sociālā darba metodikas. Darbs pie izpētes turpinās, tiekoties un iepazīstot ārzemju kolēģu pieredzi Somijā un Lietuvā, jo šajās valstīs ir nesen veiktas būtiskas sociālo darbinieku ar ģimenēm darba reformas.

Šajā rakstā tiks atspoguļoti Latvijas sociālo darbinieku ar ģimenēm un bērniem esošās prakses izpētes rezultāti.

¹ Meņkova A. Sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem – prakse pašvaldību sociālajos dienestos. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018

² Moors M., Rancāne S. Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība Rīgā. Sociālais darbs Latvijā. 1/201

³ Darkēvica S. Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem Latvijā: kādu to vēlamies? Sociālais darbs Latvijā. 1/2018

⁴ Lāss I. Sīzifa darbs jeb sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem Latvijā – aptaujas rezultāti. Sociālais darbs Latvijā. 1/2017.

Izpētes metodoloģija

Datu ieguvei tika izvēlētas kvalitatīvās pētījuma metodes.

Dokumentu un veidlapu analīze tika veikta, lai padziļinātu izpratni par sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem institucionālo un normatīvo kontekstu pašvaldībās. Papildus, lai varētu izstrādāt vienotai metodikai atbilstošu sociālo darbinieku darbam ar ģimenēm ar bērniem klienta lietā iekļaujamo dokumentu veidlapu komplektu, pašvaldības tika aicinātas iesūtīt izpētei veidlapu paraugus. Saņemti veidlapu paraugi no 18 pašvaldību sociālajiem dienestiem.

Daļēji strukturēta intervija un daļēji strukturēta grupas intervija kā metodes tika izmantotas sarunās ar sociālo dienestu vadītājiem, dienestu vadītāju vietniekiem, vecākajiem sociālajiem darbiniekiem un supervizoriem.

Fokusgrupas diskusijas. Kopā organizētas piecas fokusgrupas diskusijas, kurās piedalījās sociālie darbinieki darbam ar ģimenēm un bērniem un sociālie darbinieki, kuru pienākumos ietilpst arī darbs ar citām mērķa grupām. Izpētes noslēgumā tika organizēta fokusgrupas diskusija arī sociālo dienestu vadītājiem no dienestiem, kuri nepiedalījās lauka izpētē, tādējādi aptverot plašāku mērķauditoriju.

Sociālā gadījuma analīze grupā. Trīs anonimizētu gadījumu analīzē grupā piedalījās gan sociālie darbinieki, kuru darba pienākumos ietilpst tikai sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem, gan tā saucamie “universālie” sociālie darbinieki, kuri strādā gan ar ģimenēm ar bērniem, gan citām mērķa grupām.

Klienta lietas analīze tika veikta kopā ar sociālo darbinieku – gadījuma vadītāju, ievērojot konfidencialitātes un datu aizsardzības principus. Piecpadsmit gadījumu analīze tika veikta pēc vienotas “Sociālo darbinieku ar ģimenēm ar bērniem klientu lietu izpētes matricas”, kas tika izveidota izpētes vajadzībām un ietver sociālā darba ar gadījumu procesa pamata posmus un galvenos elementus.

Kopā tika apkopoti 46 sociālo darbinieku un 20 sociālo dienestu vadītāju viedokļi par sociālā darba procesu, ka arī par nepieciešamajām izmaiņām un uzlabojumiem. Pašvaldības, kas piedalījušās izpētē, netiek nosauktas, jo kvalitatīvā pētījumā īpašu nozīmi ieņem konfidencialitātes ievērošana.

Galvenie izpētes rezultāti tika apkopoti, strukturējot tos trīs sadaļās.

1. Klients (mērķa grupa, klienta noteikšana)
2. Sociālā darba process
3. Institucionālais ietvars (ārējie ietekmējošie faktori)

1. Klients

Lai varētu izstrādāt atbilstošu metodiku, ļoti svarīgi ir saprast, kas ir sociālā darbinieka darbam ar ģimenēm un bērniem klients. Sākotnēji it kā vienkāršs jautājums, tomēr tas radīja daudzus jautājumus un neskaidrības.

Izpētē tika konstatēts, ka sociālajiem darbiniekiem darbā ar ģimeni un bērniem primārais klienta noteikšanas kritērijs ir

vecāks ar bērnu. Ģimenes jēdziens tiek izmantots, kā galveno pazīmi nosakot “pieaugušais (bērna aprūpētājs) un bērns (-i) līdz 18 gadiem”. Bērna aprūpētājs var būt bioloģiskais vecāks, ģimenes loceklis, radnieks, aizbildnis, audžuģimene vai adoptētājs. Līdz ar to tiek ietverts ļoti plašs klientu vecuma un iespējamo problēmu spektrs, kas nereti veido dažādas komplikētas kombinācijas. Piemēram, daudz bērnu ģimene, kur vecākam ir garīga rakstura traucējumi, alkohola atkarība, zemas bērna audzināšanas prasmes; ir vardarbības epizodes, devianta bērna uzvedība vai bērna attīstības traucējumi. Tātad, galvenais klientu loka noteikšanas veids ir ģimene ar bērnu. Lielākoties sociālie darbinieki strādā ar visa spektra problemātiku tajās ģimenēs ar bērniem, kuras nonāk sociālā dienesta redzeslokā, un tikai atsevišķos dienestos tiek ieviesta specializāciju prakse – sociālais darbinieks, kurš strādā ar bērniem, sociālais darbinieks, kurš specializējas darbā ar ģimenēm, kurās ir bērni ar invaliditāti, psihosociālais darbinieks individuālajam darbam ar vecākiem u.c. Gan kopējās klientu grupas, gan konkrēta sociālā gadījuma ietvaros klienta noteikšanas kritēriji bieži ir neskaidri. Tiek izmantota atšķirīga terminoloģija un nav vienotas izpratnes par klientu grupām. Tiek lietoti vispārīgie apzīmējumi, bet ļoti atšķiras, ko katrs sociālais darbinieks domā, izmantojot terminus. Piemēram, raksturojot klientu grupas, sociālie darbinieki min klientu grupu – vecāki ar garīgās attīstības traucējumiem. Pēc izpētes var secināt, ka ar šo jēdzienu tiek apzīmēti klienti ne tikai ar konkrētu ārsta noteiktu diagnozi, bet šajā grupā ietilpst klienti ar neskaidriem, nediagnosticētiem traucējumiem, personības traucējumiem, klienti ar atkarību, klienti ar zemām sociālajām prasmēm u.c. Vairākas klientu grupas, piemēram, vecāki šķiršanās procesā, bērna uzvedības problēmas sociāli funkcionējošā ģimenē ar pietiekamiem resursiem un citas izrādījās salīdzinoši jaunas un rada grūtības sociālajiem darbiniekiem noteikt, vai tas ir klients, kuram jāsniedz pakalpojumi, vai nē.

Kaut arī teorētiski klients ir ģimene ar bērnu līdz 18 gadu vecumam, izpētē konstatēts, ka praksē par klientu kļūst tieši bērna māte. Līdz ar to netiek pilnībā apzināti ne resursi, ne riski, kas saistīti ar bērna tēvu un citiem ģimenes vai māsasaimniecības locekļiem. Šādu klienta fokusu uz māti, vecmammu, vecāko māsu, tanti, t.i., sadarbību ar ģimenes sievietēm, var uzskatīt par tipisku praksi Latvijā. Sadarbība ar tēviem, vectēviem, onkuļiem – ģimenes vīriešiem – notiek reti vai nenotiek vispār. Kā visbiežākie iemesli tiek minēti: “viņš visu dienu strādā”, “viņš nevēlas sadarboties”, “viņš dzīvo citur”, “viņš ir alkoholiķis”. Risku izvērtēšana ģimenes vīrietim (vīriešiem) lielākoties tiek veikta, balstoties uz sievietes sniegto informāciju un viedokli vai vienreizēju tikšanos ar vīrieti. Retos gadījumos kā klients tiek nosaukts vecāks (vai vecāki), lai arī intervences problēmas, mērķi, uzdevumi un galvenā sadarbība notiek tieši ar vecākiem, nevis ar bērnu.

Viena no lielākajām klientu grupām, ar kurām strādā sociālie darbinieki ar ģimenēm un bērniem, ir ģimenes, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana bērnu tiesību aizsardzības likuma izpratnē, par kurām bāriņtiesa informē pašvaldības sociālo dienestu. Saskaņā ar Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārskatiem

par bāriņtiesu darbu 2015.–2017. gadā⁵ ģimeņu skaits, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana, ik gadu saglabājas virs 1 500, turklāt 2017. gadā tas bija ar pieaugošu tendenci. Savukārt bērnu skaits šajās ģimenēs ik gadu tuvojas 3 000. Tomēr, izstrādājot metodiku darbam ar ģimenēm ar bērniem, jāmin, ka šī ir atsevišķa mērķa grupa, kuru ārvalstu sociālā darba praksē pieņemts nodalīt. Starptautiskajā pieredzē lielākoties tiek diferencēti sociālie darbinieki, kuri veic sociālo darbu ar ģimeni (angl. – *social worker with family, key worker*) un atsevišķa specializācija bērnu tiesību aizsardzībā (angl. – *child protection or child welfare*). Tātad, sociālā darbinieka praksē ir atšķirīgs darba fokuss, metodes un klients. Latvijā praksē šos abus darba virzienus veic viens darbinieks – gan darbu ar ģimeni, gan ar bērnu, kur daļa no funkcijām bērna tiesību nodrošināšanā ir bāriņtiesai.

Visbiežāk izpētē minētās klientu grupas pēc problemātikas

- Vecāks ar atkarībām
- Vecāks ar garīga rakstura traucējumiem (diagnosticētiem, novērojamiem; dzīvojuši internātskolās, mācījušies pēc speciālās izglītības programmas; nediagnosticēti garīgās attīstības traucējumi, psihiskās veselības problēmas)
- Vecāks ar garīga rakstura traucējumiem, kuram ir bērns līdz 7 gadu vecumam
- Vecāks ar zemām dzīves un / vai sociālajām prasmēm
- Ģimenes, kurās konstatēta vardarbība pret bērnu
- Vecāks, kuram pārtrauktas aizgādības tiesības
- Vecāks, kuram atņemtas aizgādības tiesības, bet ir citi bērni, kuri dzīvo ģimenē, vai arī bērni klaiņo un uzturas vecāku dzīvesvietā
- Bērni un jaunieši ar atkarībām un uzvedības problēmām
- Jaunās māmiņas pēc ārpusģimenes aprūpes, nepilngadīgās grūtnieces
- Konfliktējoši vecāki vai šķiršanās: vecāku konflikti šķiršanās gadījumā, kurā cieš bērns (vecāki nevar vienoties par bērna dzīves vietu; vecāki konflikta risināšanā iesaista bāriņtiesu, sociālo dienestu, advokātu u.c.). Viens no vecākiem vai abi dzīvo un strādā ārzemēs.
- Vecāki no citām kultūrām
- Klienti, kuri bieži maina dzīvesvietas, pārceļas no vienas pašvaldības uz otru

Metodikas ievaros tiks izstrādāts vienots sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem gadījuma vadīšanas modelis, kas ietvers arī kritērijus mērķa grupas noteikšanai. Jāmin, ka šobrīd paralēli tiek izstrādātas metodikas darbam ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, atkarīgām un līdzatkarīgām personām un vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām.

2. Sociālā darba process

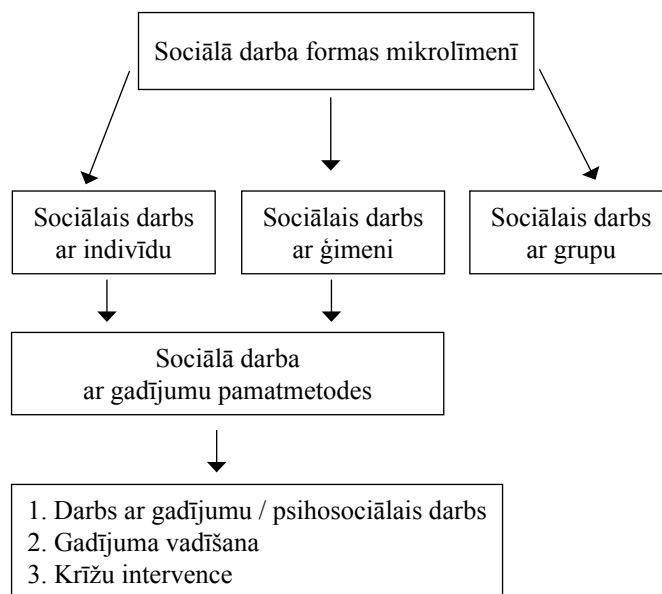
Izpētē konstatēts, ka visbiežāk sociālajos dienestos tiek praktizēta gadījuma vadīšana (angl. – *case management*),

⁵ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Pārskati par bāriņtiesu darbu 2015.–2017. gadā. Pieejams: <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/>

kurās ietvaros sociālais darbinieks izvērtē klienta situāciju, piesaista dažādus starpinstitucionālus resursus, plāno pakalpojumus, organizē darbu ar klientu, kā arī novērtē sasniegto rezultātu. 2017. gadā LM pasūtīja un “Baltic Institute of Social Sciences” veica ex-ante pētījumu “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze” (turpmāk – pētījums).⁶ Pētījumā konstatēts, ka tiek izmantotas dažādas sociālā darba pamatmetodes, un darbā ar klientiem izmanto gan sociālo darbu ar gadījumu, gan gadījumu vadīšanu, gan krīzes intervenci. Biežāk ikdienas darba praksē veic gadījuma vadīšanu. Vairums (85%) sociālā darba speciālistu kvantitatīvās aptaujas ietvaros atzīst, ka sociālā darba praksē teorijai ir vairāk vai mazāk būtiska loma, tomēr kopumā 41% speciālistu bija grūtības nosaukt jebkādu teoriju, pieeju vai metodi, ko viņi lietoju savā ikdienas darba praksē. Visbiežāk sociālā darba speciālisti norāda, ka sociālajā darbā izmanto sistēmisko teoriju, kognitīvi biheiviorālo teoriju un uz mērķi centrēto teoriju. Vienlaikus minētajā pētījumā konstatēts, ka nereti praksē tiek jaukta gadījuma vadīšana ar darbu ar gadījumu.

Lai varētu kvalitatīvi veikt darbu, priekšnosacījums ir bāzes zināšanas par sociālā darba pamatmetodēm. Vairākos pētījumos apstiprinājies, ka teorētiskās zināšanas praktiķiem nereti ir nepietiekamas. Līdz ar to arī šajā rakstā autore iekļauj sociālā darba pamatmetodes – skat. attēlu Nr.1.

Attēls Nr.1. Sociālā darba mikrolīmeņa darba formas un pamatmetodes⁷



⁶ Ex-ante pētījums “Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze” 2017. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/3756>, 96.lpp.

⁷ Lāss, I. 2015. Sistēmiskā psihosociālā darba attīstība un raksturojums. Grām.: Psihosociālais sociālais darbs sistēmiskajā pieejā. Teorija un prakse. – Jūrmala: nodibinājums C Modulis, 2015. 19. lpp.

2.1. Izvērtēšana

Neatkarīgi no izvēlētas teorijas, sociālā darba modeļa un metodēm kā pirmais procesa solis vienmēr būs izvērtēšana un veids, kā sociālais darbinieks veic izvērtēšanu. Tas palīdz identificēt gan pamatmetodes, gan specifiskas pieejas un procesus. Izpētē novērots, ka gadījuma vadīšanas procesā savstarpēji pārklājas izvērtēšanas un intervences fāzes. Izvērtēšana bieži ir formāla. Tā tiek veikta pirmajā tikšanās reizē, kuras noslēgumā tiek izstrādāts sociālās rehabilitācijas plāns. Tā kā trūkst izvērtēšanas metodikas, tās vietā kā vienīgo instrumentu lielākoties izmanto 2017. gada 13. jūnija Ministru kabineta noteikumos Nr. 338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" noteikto risku novērtēšanu. Konstatēts, ka veicot risku izvērtēšanu, sociālais darbinieks fokusējas nevis uz pamata problēmu, izprotot cēloņus un uzsākot intervenci, bet uz paplašinātu problēmu izpēti. Rezultātā sociālais darbinieks novirzās no pamata problēmas un tiek nepamatoti novileināts tās risinājums. Krīzes situācijās, kad bērns tiek izņemts no ģimenes skaidri identificētu risku dēļ (piemēram, vecāku vardarbība, atkarība), tiek veikta risku izvērtēšana, lai gan riski jau ir acīmredzami un sociālajam darbiniekam būtu jāfokusējas uz padziļinātu atkarības problēmas, grūtību izpēti un sadarbību ar ģimeni. Tikai daži darbinieki min risku izvērtēšanas pozitīvos aspektus, proti, tie palīdz strukturēt izvērtēšanas procesu un dod noteiktas atskaites pozīcijas izvērtēšanai. Risku novērtēšanas metodikas analīzei būtu jāvelta atsevišķs raksts, jo šīs metodes izmantošana būtiski ietekmē sociālā darbinieka darba noslogojumu, darba fokusu un procesu. Augsts ir arī sociālo darbinieku neapmierinātības līmenis, vērtējot šīs metodes pielietojuma efektivitāti praksē. Bieži tika minēts sociālo darbinieku satraukums par situācijām, kad vienlaicīgi tiek veikta risku novērtēšana gan no bāriņtiesas, gan sociālā dienesta puses, kas noteikti nav vērtējama kā pozitīva prakse.

Izvērtēšana tikai dažos gadījumos noslēdzas ar kādu aprakstītu rezultātu, atzinumu, secinājumu, kurš tiek pārrunāts ar klientu.

Klienta lietu izpētē, analizējot sociālā gadījuma risināšanas gaitu, konstatēts, ka robežas, kurām būtu jānosaka sociālā darbinieka intervences lauks, ir nenoteiktas un plūstošas – tās ietekmē gan sociālā darbinieka paša iniciatīva, gan sociālā dienesta institucionālais ietvars, gan sadarbība ar citām institūcijām, īpaši bāriņtiesu. Vienlaikus sociālā darba izvērtēšanas procesa nepilnības ir cieši saistītas ar jau iepriekš aprakstītajām problēmām, kas attiecas uz klienta definēšanu un klienta problēmu izvērtēšanu. Praksē trūkst konkrētas klientu problēmu izvērtēšanas metodikas, kas ievadītu mērķtiecīgu intervenci un pēc tam ļautu veikt atbilstošu tās novērtējumu.

2.2. Intervence

Pētījuma laikā tika konstatēta šāda sociālā darba procesa problemātika.

- Intervence bieži tiek plānota formāli. Sadarbības process netiek izvērtēts.
- Intervences fokuss nav vērsts uz ģimeni kopumā. Visbiežāk tas ir vērsts uz tiem ģimenes locekļiem, kuri ir problēmas nesēji. Piemēram, ja konstatēta problēma vienam bērnam, ne vienmēr notiek darbs ar pārējiem bērniem vai ģimeni kopumā.
- Sadarbība ar klientu bieži netiek pārrunāta ar pašu klientu. Sadarbība veidojas kā sava veida periodiska (tipiski vienu reizi mēnesī) vecāka atskaite par padarītajiem / nepadarītajiem uzdevumiem.
- Sociālā darbinieka kontakts ar ģimeni intervences sākumā ir aktīvs un intensīvs, īpaši, ja iesaistīta bāriņtiesa, vēlāk aktivitāte samazinās līdz pat tikšanās biežumam tikai vienu reizi mēnesī. Visbiežāk sociālais darbinieks veic gadījuma pārraudzību, trūkst tiešas intervences.
- Trūkst sociālā darbinieka intervences novērtēšanas kritēriju – institūcijas vadība visbiežāk izvērtē lietas dokumentāciju, bet ne gadījuma dinamiku, progresu (piemērs no lietu izpētes: vērtē to, ka bērns ir nesekmīgs, nevis to, ka līdz ar sociālā darbinieka intervenci viņš beidzis klaiņot un sācis apmeklēt skolu).
- Sociālā darbinieka *saplūšana* ar klientu, zaudējot objektivitāti, īpaši gadījumos, kad nav nodrošinātas bērna pamata vajadzības (drošība, siltums, ēdiens utt.). Identificējoties ar bērna vajadzībām, sociālais darbinieks zaudē fokusu uz vecāku vajadzībām, kļūst dusmīgs uz vecākiem, kuri nenodrošina aprūpi, kas būtiski ietekmē sociālā darbinieka pieeju gadījuma vadīšanā.
- Intervenci tieši ietekmē atšķirīgā pakalpojumu un resursu pieejamība novados. Sociālie darbinieki, kuru uzdevums gadījuma vadīšanā būtu organizēt, nepieciešamos pakalpojumus, ir situācijā, ka nav ko organizēt un galvenā atbalsta, pārmaiņu veicināšanas persona ir pats sociālais darbinieks. Pakalpojumu trūkums un to nevienmērīgā pieejamība pilsētās un novados ir izteikts šķērslis efektīvam sociālajam darbam ar ģimenēm un bērniem.
- Mazās pašvaldībās sociālajam darbiniekam nereti ir dubultās lomas ar klientu (klients ir kaimiņos; bērni ir vienā skolā vai klasē; kopā ar klientu ir uzauguši vai mācījušies utt.), kas būtiski ietekmē objektivitāti, kā arī pastiprina ētikas jautājumus un dilemmas praksē.
- Ģimenei ir tiesības nesadarboties. Tomēr ir gadījumi, kad klienta tiesības mainīt sociālo darbinieku nav iespējams realizēt. Arī ģimenes tiesības saglabāt autonomiju lēmuma pieņemšanā un noteikt, cik intensīvi drīkst veikt darbu ar ģimeni, mēģinot panākt vēlamās pārmaiņas, nereti netiek respektētas.
- Sociālā darba procesa veikšanu vairākos dienestos ir ietekmējuši uzraugošo institūciju pārbaūžu ieteikumi. Daudzi sociālie darbinieki izteica neapmierinātību un bažas

par kontroles veidu, biežāk uztverot tās kā kontrolējošas un nosodošas nekā konstruktīvas un darbā palīdzošas.

Neskatoties uz atšķirībām lielajos un mazajos novados un pilsētās, kopumā iezīmētās problēmas sociālajos dienestos ir savstarpēji līdzīgas. Sociālie darbinieki norāda uz resursu trūkumu, atšķirīgo pakalpojumu pieejamību, reflektē par grūtībām, taču no otras puses – maz lieto profesionālo valodu un terminoloģiju, raksturojot klienta situāciju un sociālā darba procesu, maz izmanto sociālā darba pamata teoriju zināšanas praksē. Kopīga ir arī noslogotības problemātika, īpaši, ja sociālais darbinieks ar ģimenēm un bērniem pilda vēl papildu funkcijas (administrē pakalpojumu piešķiršanu, ir sociālais darbinieks arī citām mērķa grupām u.c.). Vairākos dienestos, kuros ir lielāks darbinieku skaits, tiek regulēta sociālā darbinieka noslogotība ar klientu lietu skaitu ierobežošanu. Mazos novados, pagastos šādu praksi ir grūtāk realizēt, jo ir ierobežoti darbinieku resursi.

Reaģējot uz konstatētajām vajadzībām, metodikā darbam ar ģimenēm ar bērniem ir paredzēts precizēt sociālā darbinieka izvērtēšanas un intervences procesu, balstoties izpētē un labās prakses piemēros, sociālā darba teorijā un starptautiskajos sociālā darba ar ģimenēm un bērniem modeļos.

2.3. Novērtēšana

Izpētes rezultātā konstatētās problēmas novērtēšanā

- Mērķtiecīga novērtēšana (sociālā gadījuma noslēguma process, kas ietver pārmaiņu un procesa novērtēšanu) tiek novērota reti. Novērtēšanas trūkums beigās saistīts ar to, ka nenotiek izvērtēšana un pārmaiņu kritēriju noteikšana sākumā.
- Bieži klienta lieta netiek slēgta, līdz visi ģimenes bērni sasniedz 18 gadu vecumu. Nav vienotu un skaidru kritēriju, kad noslēgt sadarbību ar ģimeni.
- Klientiem nav iespēju atteikties no palīdzības un aiziet. Klientu lietas var netikt slēgtas 5-10 gadus. Daudzos dienestos darbinieki atzīst, ka priecājas, ja klients izbrauc vai bērni sasniedz pilngadību, jo tad ir iespēja klienta lietu slēgt un sadarbību pārtraukt. Tas aktualizē ne tikai sadarbības procesa mērķu, terminēšanas un noslēguma jautājumus sociālā darba procesā, bet arī klientu lietu statusa noteikšanu, piemēram, aktīva, neaktīva, slēgta. Vairākos dienestos bija novērojama situācija, ka sociālais darbinieks vēlētos pārtraukt sadarbību ar klientu, slēgt klienta lietu, jo izvirzītie mērķi tika realizēti, bet vecākais sociālais darbinieks vai vadītājs to neatbalsta, neargumentējot savu viedokli.
- Vairākos dienestos novērtēšanas fāzē un klienta lietas noslēgšanas procesā praktizē nodaļas vadītāja vai vecākā sociālā darbinieka vērtējuma sniegšanu par sociālā gadījuma vadīšanas procesu. Kā norāda sociālie darbinieki, šāda prakse ir vērtējama pozitīvi, tomēr nereti veidojas situācijas, kurās trūkst objektīva pamatota izvērtējuma – lai gan izvirzītie mērķi darbā ar ģimeni sasniegti, sociālā darbinieka viedoklis netiek ņemts vērā un klienta lieta netiek slēgta.

3. Institucionālais ietvars (faktori, kas tiešā veidā ietekmē darbu ar klientiem)

Izpētes gaitā tika analizēta informācija par dažādiem faktoriem, kas ietekmē sociālā darba praksi. Viens no būtiskākajiem faktoriem ir institucionālais ietvars. Praksi tiešā veidā ietekmē ārējie normatīvie akti, katras pašvaldības saistošie noteikumi, kā arī iekšējās instrukcijas, darba kārtības noteikumi un rīkojumi. Katrs sociālais dienests organizatorisko struktūru veido atšķirīgu, jo atšķiras iedzīvotāju skaits, klientu skaits, pakalpojumu pieejamība. Atkarībā no pašvaldības lieluma tika identificēti vairāki darba organizācijas veidi. Ir pašvaldības, kurās izveidoti ģimenes atbalsta centri, atbalsta nodaļas, skaidri nosakot darba organizāciju, struktūru, atbildības un funkcijas, vai sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem veic sociālais darbinieks, kuram tas ir tikai viens no pienākumiem pagastā. Ir novadi, kur sociālais darbinieks pagastā pilda arī sociālās palīdzības organizatora vai citus pienākumus. Kopā LM pārskatā par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada / republikas pilsētas pašvaldībās 2017. gadā⁸ norādīts, ka pašvaldībās strādā 364 darbinieki darbam ar ģimenēm ar bērniem.

Arī sociālo darbinieku darba vides nodrošinājums katrā sociālajā dienestā ir ļoti atšķirīgs: bērniem un ģimenēm nav nodrošinātas pieejamas telpas, nav iekārtotas individuālās konsultāciju telpas, netiek nodrošināta skaņas izolācija, lai nevar dzirdēt sarunas saturu ārpusē, u.c. priekšnosacījumi, piemēram, tehniskais nodrošinājums, kas ir būtiski, lai darbu varētu veikt kvalitatīvi, kā arī ievērot konfidencialitāti.

Lai arī kopumā sociālie dienesti izmanto LM izstrādātos metodiskos ieteikumus klienta lietas veidošanā, tomēr katrā sociālajā dienestā tiek atšķirīgi dokumentēti sociālā darba process, piemēram, ir pašvaldības, kurās ir noteikta kārtība sociālā darba norisei, t.sk. darbības shēmas, sociālā gadījuma vai sociālā darba procesa vadīšanas novērtējums, metodika vai rīkojums klienta lietai iekļaujamās dokumentācijas aizpildīšanai, atzinumu paraugi u.c. Ja nav noteikta sociālā darba procesa shēma vai kārtība, katrs darbinieks rīkojas individuāli, balstoties uz savu pieredzi vai citu kolēģu ieteikumiem. Ir sociālie dienesti, kuros nav noteikta kārtība, kā rīkoties krīzes situācijās – nav rīcības plāna, vadlīniju. Sociālie darbinieki rīkojas saskaņā ar apstākļiem.

Augsta sociālo darbinieku neapmierinātība un daudz problēmu konstatēti informācijas apstrādē, fiksēšanā un lietošanā. Datu aizsardzības noteikumi, informācijas izmantošanas un uzglabāšanas nosacījumi, skaidri saprotama un noteikta kārtība ietekmē to, cik atbildīgi sociālā darba procesā tiek izmantota par klientu iegūtā informācija. Sociālie darbinieki norāda, ka pārklājas dokumenti un veidlapas, kuras jāaizpilda gan papīra formā, gan elektroniski – tas ir laikietilpīgs

⁸ Labklājības ministrijas pārskats par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada/republikas pilsētas pašvaldībās 2017.gadā. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/publikacijas-petijumi-un-statistika/statistika/valsts-statistika-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-joma/gada-dati/0-par-2017-gadu>

process. Viens ieraksts dokumentācijā un datu bāzēs bieži vien jāatkārto pat piecas un vairāk reizes. Nav noteikts, kāda informācija un cik lielā apjomā jāievada lietojumprogrammā SOPA sociālā gadījuma atspoguļošanai (ģimenē konstatētās problēmas, mērķi un uzdevumi, sadarbība). Datu bāzes SOPA izstrādātājam ir līgums ar katru pašvaldību, taču kopumā valstī datu bāzes SOPA juridiskais statuss nav noteikts. Esošās datu apmaiņas sistēmas nenodrošina iespēju ātri reaģēt un nodot informāciju. Bieži nepieciešamā informācija tiek saņemta novēloti. Gadījumos, kad klients maina dzīvesvietu uz citu pašvaldību, informācija ir pieejama tikai pēc pieprasījuma vēstules nevis uzreiz. Īpašas grūtības visu pašvaldību sociālajiem darbiniekiem sagādā informācijas aprīte klientiem no atšķirīgām pašvaldībām un klientiem, kuri bieži maina dzīves vietas. Piemēram, vienā sociālajā dienestā darbiniece jau vairākus gadus raksta atbildes vēstules dažādu pašvaldību policijai un bāriņtiesai par ģimeni, kura jau ilgu laiku nedzīvo sociālās darbinieces pašvaldībā, bet ir tajā deklarēta. Formāli sociālajai darbiniecei ir “jāatjauno” klienta lieta, jāapseko un jāraksta atbilde. Ģimene pēc būtības nekad nav sadarbojusies, sen nedzīvo šajā rajonā, bet sociālajā dienestā ir jau diezgan apjomīga klienta lieta.

Otra būtiska informācijas sistēma, kuru izmanto sociālie darbinieki, ir salīdzinoši jaunā NPAIS (nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma), kas ir sistēma ar normatīvo regulējumu. Tomēr konstatēts, ka sociālie darbinieki šo datu bāzi praksē izmanto piesardzīgi vai nereti neizmanto vispār. Piemēram, sociālā darbiniece neizmanto šo datu bāzi, lai pasargātu bērnu, kurš izdarījisniecīgu pārkāpumu, jo informācija par viņu datu bāzē saglabājas mūžīgi. Daži sociālie darbinieki atzina, ka jebkurš ieraksts NPAIS viņiem pašiem radīs papildu darbu, jo par saņemto informāciju no sociālā darbinieka bieži seko papildu vēstuļu pieprasījumi no institūcijām. SOPA un NPAIS nav harmonizētas sistēmas, kas nozīmē papildu darbu, papildu ierakstus.

Diskutējot par kopējo informācijas fiksēšanas slodzi gan datu bāzēs, gan klienta lietā, sociālo darbinieku domas dalās. Viena daļa būtu gatavi pāriet tikai uz darbu ar elektroniskām datu bāzēm, ieskaitot klienta lietas veidošanu IT sistēmās. Otra daļa ir piesardzīgāka attiecībā uz sociālā darba procesa un informācijas par klientu atspoguļošanu IT sistēmās, izvēloties informācijas sistēmas tikai kā vispārīgas informācijas iegūšanas avotu, bet klienta lietu vēlas turpināt veidot papīra formātā.

Ne visos sociālajos dienestos ir noteikts, kas ir aktīva vai neaktīva klienta lieta, nav formulētas prasības darbam ar klientu un lietas izbeigšanai, līdz ar to statistiku par klientu lietu skaitu nav iespējams iegūt un objektīvi izanalizēt. Ir dienesti, kuri veic uzskaiti par klientu lietām (intensīvā darbībā, sociālā darba procesā, novērošanā vai neaktīvā darbībā; tiek nodrošināta kontrole, analīze, sociālo gadījumu slēgšana un novērtēšana; katram darbiniekam ir pārskats par klientu lietām, to skaitu, darba intensitāti). Tomēr šāda prakse nav visur.

Vēl viens būtisks un sociālā darba procesu ietekmējošs faktors ir **pieejamie resursi, sociālie pakalpojumi**, ko gadījuma vadītājam ir iespēja piesaistīt klientam. Pakalpojumu pieejamība ietekmē sociālā darbinieka darbu ar ģimeni ar bērniem amata aprakstā noteiktos pienākumus un tiešā veidā arī praksi. Vairākās pašvaldībās sociālie darbinieki ir pārāk noslogoti, šī iemesla dēļ ir liela darbinieku mainība. Ir brīvas vakances, bet pieteikumi tiek saņemti ar neatbilstošu izglītību. Piemēram, ne visos dienestos ir pieejami ģimenes asistenti, sociālie rehabilitētāji, speciālisti darbam ar atkarīgajiem un citi speciālisti. Mazākās pašvaldībās vērojams pakalpojumu trūkums, sociālais darbinieks mēģina “aizvietot” trūkstošo, bet nespēj, jo nav tik plašas kompetences. Vāja sadarbība ar pakalpojumu sniedzējiem, nepilnvērtīga atgriezeniskā saite, atgriezeniskās saites trūkums. Nepietiekams finansiālais atbalsts sociālo pakalpojumu attīstīšanai un sociālā dienesta darbības nodrošināšanai.

Starpinstitucionālā sadarbība ir noteikta saistošajos noteikumos katrā pašvaldībā, bet praksē tiek īstenota ļoti atšķirīgi. To ietekmē dažādi faktori. Nereti tiek pārprastas gan sociālā darbinieka, gan citu iestāžu un institūciju speciālistu lomas, uzdevumi, atbildības, pienākumi. Piemēram, sociālie darbinieki norāda uz gadījumiem, kad izglītības iestādes vadība neļauj izpaust informāciju vai pārāk vēlu ziņo sociālajam dienestam par bērniem, kuriem nepieciešama palīdzība. Policisti bieži ir grūti sasniedzami, uz informācijas pieprasījumiem atbild novēloti. Slikta informācijas apmaiņa. Krīzes centri nereti tiek izmantoti nevis akūtu krīžu risināšanai, bet gan ilgstošu, konstantu problēmu īslaicīgai mazināšanai.

Bērnu tiesību nodrošināšanā būtiska loma ir tieši **sociālā dienesta un bāriņtiesas sadarbībai**, līdz ar to izpētē padziļināti analizēti tieši šo iestāžu sadarbības problemātiskie aspekti. Konstatēts, ka joprojām nav skaidras robežas bāriņtiesas un sociālā dienesta darbam, jo ir atšķirīga normatīvo aktu interpretācija. Novērots, ka bāriņtiesai ir liela ietekme sociālā dienesta darbā – bāriņtiesa apstrīd sociālo darbinieku viedokli, uzdod sociālajam darbiniekam veikt konkrētas darbības ar ģimeni. Riska novērtēšanu veic gan bāriņtiesa, gan sociālais darbinieks, tomēr atšķiras riska novērtēšanas mērķis. Bāriņtiesa to veic noteiktos gadījumos pirms lēmuma pieņemšanas, savukārt sociālais dienests veic riska novērtēšanu ģimenēs ar bērniem, kurās ir bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi vai pēc sadarbības institūciju un citu avotu sniegtās informācijas par iespējamu bērnu tiesību aizskārums vai apdraudējumu. Tomēr nereti informācija tiek pieprasīta dubultā, vairāk laika tiek patērēts riska novērtēšanai, nevis intensīvam darbam ar ģimeni. Bieži ir situācijas, kad risku novērtēšanu vienlaicīgi veic gan bāriņtiesa, gan sociālais dienests. Klients (bērns un vecāki) pārmēru intensīvi tiek sūtīts pie psihologa, narkologa un citiem speciālistiem, kamēr “nobruk” zem uzdevumu nastas. Kā jau minējām iepriekš, šādu situāciju nevar saukt par labo praksi pret klienta situāciju (īpaši krīzēs un pēc bāriņtiesas vienpersoniskā lēmuma), kas arī rada profesionālās ētikas pārkāpumu, dilemmu riskus sociālajam darbiniekam. Tāpēc būtu jāattīsta daudzpakāpju izvērtēšanas sistēma, kuru mēs konstatējam kā labo praksi sociālajos dienestos.

2018. gada rudenī Labklājības ministrija reģionālo metodiski informatīvo sanāksmju laikā organizēja diskusijas sociālajiem dienestiem un bāriņtiesām, kurās atspoguļojās līdzīga problemātika. Turpmāk rakstā uzskaitīti uz metodiku attiecināmie papildu secinājumi un atziņas no diskusijām.

- Sadarbības ietvaros būtiski ir apzināties savas profesionālās kompetences, jo pastāv uzskatu un viedokļu atšķirība, lomu sajaukums, izdegšana, līdzatkarība, bailes, nevēlēšanās, izvairīšanās uzņemties atbildību, bailes par pieņemtā lēmuma sekām, augsts stresa un spriedzes līmenis.
- Viens no šķēršļiem labai sadarbībai ir normatīvo aktu atšķirīga interpretācija, prasību formāla izpilde.
- Tiek pretnostatītas bērna un ģimenes intereses un vajadzības. Sociālais darbinieks bāriņtiesas sēdē – vai vienmēr kā klienta aizstāvis?
- Nav skaidras, vienotas izpratnes pēc kādiem kritērijiem var secināt, ka vecāks ir novērsis iepriekš konstatēto problēmu (piemēram, bērna aprūpes un uzraudzības nenodrošināšana alkohola lietošanas dēļ) un vai bērnam ir droši atgriezies bioloģiskajā ģimenē.
- Robežas – normatīvajos aktos nav definēts, kas ir bērna veselībai un dzīvībai bīstami apstākļi, un kas ir nelabvēlīgi, līdz ar to katrs to interpretē citādi. Piemēram, ja ir klients ar izteiktiem garīga rakstura traucējumiem, veidojas situācijas, kad bāriņtiesa nosaka sociālajam darbiniekam uzdevumu strādāt ar vecāku un ģimeni, kaut arī redzams, ka bērnu no ārpusģimenes aprūpes bioloģiskajā ģimenē nevarēs atgriezt, jo vecāka kognitīvās spējas ir nepietiekamas, lai apgūtu bērna aprūpei un drošībai nepieciešamās zināšanas un prasmes; šādās situācijās prioritātei būtu jābūt bērna interesēm un drošībai, tikai pēc tam ģimenes atkalapvienošanai.
- Atbildīga informācijas iegūšana, lietošana un aprīte, piemēram, vērtējot atzinumu saturu un apjomu un klienta informēšanu par to.
- Pašvaldībā paredzētā finansējuma apjoms ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai mēdz netieši ietekmēt lēmuma pieņemšanu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, nepārtraukšanu vai atjaunošanu vecākiem (aizbildnība tiek izvēlēta kā prioritāra ārpusģimenes aprūpes forma, jo par bērna uzturēšanos aizbildnībā pašvaldībai nav nekādu izdevumu, salīdzinājumā ar citām ārpusģimenes aprūpes formām).

Izpētes gaitā novērotie labās prakses piemēri

- Atsevišķos dienestos, lielākajos novados un pilsētās izveidotas ģimenes atbalsta nodaļas, skaidri nosakot darba organizāciju, struktūru, atbildības un funkcijas, t.sk. mērķtiecīgi arī plānojot pakalpojumus. Tas ir papildu resurss kvalitātes nodrošināšanā.

- Strukturēta un daudzveidīga sociālā darbinieka ar ģimenēm un bērniem atbalsta un kvalitātes sistēma (vecākais sociālais darbinieks, supervīzijas, mācību iespējas, iespēja patstāvīgi organizēt savu darba laiku; tiek sekots klientu lietu sadalījumam un noslogojumam).
- Sociālo darbinieku darbam ar ģimeni un bērniem specializācija (darbs ar pusaudžiem, psihosociālais darbs, darbs ar bērniem, darbs ar ģimenēm, kurās ir bērni ar invaliditāti u.c.).
- Viens no pienākumu sadalījumu piemēriem starp dažādiem sociālā darba speciālistiem ir, ka novadu centros sociālais darbinieks darbam ar ģimeni un bērniem specializējas darbā ar gadījumu, veic psihosociālo darbu. Gadījuma vadītājs ir sociālais darbinieks pagastā, kurš pārzina vietējo kopienu un veidojas labs sadarbības modelis intervences procesā. Papildus tiek piesaistīts arī sociālais darbinieks darbā ar atkarīgajiem un ģimenes asistents.
- Labs starpinstitucionālās sadarbības modelis ir regulāras komandas tikšanās reizi mēnesī, kurās vienojas par uzdevumiem darbā ar ģimeni. Ja komanda strādā vienoti, tas ir mazāk traumatiski klientam un darbā tiek nodrošināta viena no vērtībām – cieņpilna attieksme sadarbībā ar klientu.
- Ieviests krīžu intervences modelis, skaidri noteikta kārtība.
- Daudzpakāpju izvērtēšana. Tā tiek veikta pakāpeniski, sākumā izvērtējot, vai situācija ir krīze vai nē, pakāpeniski pārejot padziļinātākā izvērtēšanā.
- Veidlapas tiek piemeklētas un izmantotas atbilstoši gadījuma risināšanai, ne tikai formālai institūcijas prasību izpildei, bet arī izmantojot dažādas metodes izvērtēšanas procesa virzībai. Veidlapas tiek diferencētas: klienta lietas dokumentācija un metodika.
- Radoša pieeja darbā ar klientu, lai atrastu piemērotākus un dažkārt nestandarta risinājumus.
- Mērķtiecīga dažādu pakalpojumu attīstīšana pašvaldībās atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām, sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām, īstenojot projektus un deleģējot pakalpojuma nodrošināšanu.
- Sistēmteorija ir viena no pamata teorijām, kura tiek izmantota praksē visbiežāk.
- Sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem Latvijā ir vērsts psihosociālā darba virzienā. Tomēr ārvalstu prakse liecina, ka kvalitatīvi darbu var veikt tikai, dalot pienākumus vairāku darbinieku starpā, kur viens veic psihosociālo darbu, viens ir gadījuma vadītājs, kā arī piesaistot citus darbiniekus un pakalpojumus atbilstoši ģimenes izvērtēšanā konstatētajām problēmām un vajadzībām.

Lai apkopotu labās prakses piemērus Latvijā, būtu iespējams uzrakstīt grāmatu, jo sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem

nepārtraukti tiek pilnveidots. To pierāda gan lielās pilsētas, attīstot plašu pakalpojumu klāstu, t.sk. krīzes intervences un agrīnās intervences pakalpojumus, gan mazās pašvaldības, kuras meklē dažādas pieejas.

Būtiskākie secinājumi turpmākajam darbam

- Izstrādāt vienotu sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem modeli, balstoties gan esošā situācijā Latvijā, gan konkrētās sociālā darba teorijās un starptautiskā pieredzē.
- Izmantojot labās prakses piemērus gan no Latvijas, gan ārvalstīm, noteikt sociālā darbinieka darbam ar ģimenēm un bērniem – gadījuma vadītāja – darbības robežas, ietverot nepieciešamās kompetences, prasmes, zināšanas; nosakot funkcijas, lomas, uzdevumus, pienākumus, darbības shēmu, sadarbības principus u.c.
- Izstrādāt jaunu sociālā darba procesa instrumentāriju izvērtēšanai, strukturējot jau esošos izvērtēšanas instrumentus, metodes, izvērtējot riska novērtēšanas nepieciešamību un lomu praksē, veidot daudzpakāpju izvērtēšanas sistēmu.
- Raksturot un piedāvāt risinājumus sociālā darba ar ģimenēm un bērniem izaicinājumiem pilsētās un novados – faktoriem ārpus tiešā sociālā darba procesa, kas ietekmē darba kvalitāti: attīstības nosacījumi sociālajā dienestā, ētikas dilemmas, tālākizglītība un supervīzija, sociālā darbinieka personība un attīstība, sociālā darbinieka autonomija un sadarbība u.c.
- Resursu un pakalpojumu kartes veidošana.

Nobeigumā secināms, ka ar metodiku var noteikt sociālā darbinieka darbam ar ģimenēm un bērniem profesionālās robežas sociālajā dienestā, tomēr nav iespējams atrisināt visus jautājumus, kas skar sistēmu kopumā. Tikai soli pa solim ir iespējams pilnveidot un attīstīt mūsu darbu.

SIA “AC konsultācijas” projekta komandas vārdā vēlamies izteikt pateicību visiem sociālajiem dienestiem, kuri piedalījās izpētē. Metodikas izstrādes gaitā tiek veidota sadarbība un konsultācijas ar visām iesaistītajām pusēm (valsts, pašvaldību un NVO pārstāvjiem), lai radītu iespējami labāko un piemērotāko modeli atbilstoši Latvijas situācijai.

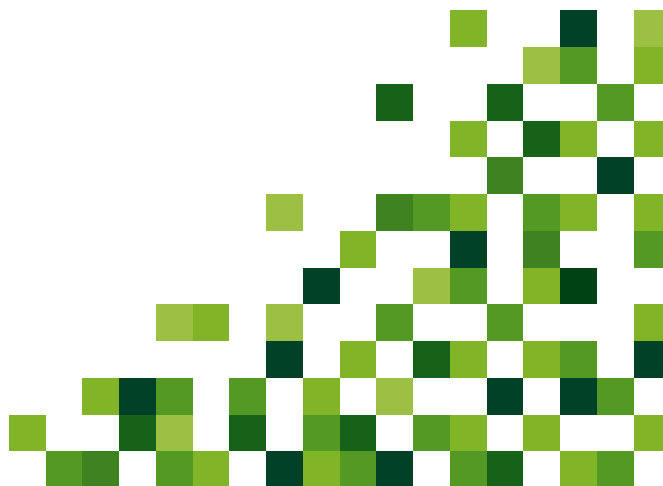
Noslēgumā vēlamies aicināt iesaistīties metodikas veidošanas procesā! Ja pēc raksta izlasīšanas jums ir radušies komentāri, refleksijas, ieteikumi – rakstiet uz e-pasta adresi austra.smilgaine@ack.lv Pricēsimies par profesionālas diskusijas rosināšanu, lai ar kopējiem spēkiem pilnveidotu un attīstītu sociālā darba jomu Latvijā.

“Nevis šaubīties un vilcināties, bet rīkoties un uzdrīkstēties.” / Zenta Mauriņa/

Rakstā izmantotie avoti

1. **Darkēvica S.** Sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem Latvijā: kādu to vēlamies? Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. 33. - 36. lpp.
2. **Moors M., Rancāne S.** Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība Rīgā. Sociālais darbs Latvijā. 1/2017. 10. – 16. lpp.
3. **Meņkova A.** Sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem – prakse pašvaldību sociālajos dienestos. Sociālais darbs Latvijā. 1/2018. 27. – 32. lpp.
4. **Lāss I.** Sīzifa darbs jeb sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem Latvijā – aptaujas rezultāti. Sociālais darbs Latvijā. 1/2017. 17. – 21. lpp.
5. **Lāss, I.** Sistēmiskā psihosociālā darba attīstība un raksturojums. Grām.: Psihosociālais sociālais darbs sistēmiskajā pieejā. Teorija un prakse. – Jūrmala: nodibinājums C Modulis, 2015. 19. lpp.
6. Ex-ante pētījums. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/6_prezentacija_biss_ex_ante_2017_1.pdf
7. Labklājības ministrijas pārskats par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada/republikas pilsētas pašvaldībās 2017.gadā. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/publikacijas-petijumi-un-statistika/statistika/valsts-statistika-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-joma/gada-dati/0-par-2017-gadu>
8. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Pārskati par bāriņtiesu darbu 2015.–2017. gadā. Pieejams: <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/>

Metodika tiek izstrādāta ar Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu Labklājības ministrijas īstenotā projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” aktivitātes 16.2. “Metodiku izstrāde pašvaldību sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem darbam ar klientu mērķgrupām, kā arī sociālo darbinieku apmācība šo metodiku ieviešanai darbā un pilotprojektu īstenošana” (iepirkums Nr. LRLM2018/28-3-03/01ESF) ietvaros.



Resursi sociālā darba praksē

Vita Roga-Wiles, sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.)
Latvijas sociālo darbinieku biedrības biedre, Lielbritānijas sociālās aprūpes aģentūras "Vitascare" dibinātāja

Raksta mērķis ir sniegt īsu kopsavilkumu par 2019. gada 22. martā notikušo sociālā darba speciālistu konferenci "Resursi sociālajā darbā", ko organizēja Labklājības ministrija ar Eiropas sociālā fonda atbalstu projekta "Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās" ietvaros. Konference ir ikgadējās diskusijas cikla turpinājums par aktualitātēm un problēmām sociālajā darbā. Resursu tēma ir bieži diskutēta un aprakstīta sociālā darba literatūrā un praksē, jo resursi ir viens no sociālā darba pamatiem. Šajās diskusijās vienmēr ir uzsvēta resursu milzīgā loma sociālo pakalpojumu sniegšanas kvalitātē, klientu dzīves uzlabošanā un kopējā labklājības līmeņa stiprināšanā valstī. Konference uzskatāmi parādīja, cik neizmērojami liela nozīme ir pašu sociālo darbinieku kapacitātei, motivācijai, spējai un vēlmei radīt klientu vajadzībās balstītu, pieejamu, atbalstošu un draudzīgu pakalpojumu, kā rezultātā tiek nodrošināta profesionāli kompetenta palīdzība. Raksta struktūra veidota atbilstoši konferencē iestrādātajām tēmām un attiecīgi tiks piedāvāts konspektīvs labās prakses piemēru, pieredzes, kā arī teorētisko atziņu un ideju apkopojums no prezentācijām.

Gribētos šo rakstu sākt ar nelielu atkāpi par to, ka marts ir sociālā darba profesijas īpašais mēnesis, un mans vislielākais prieks ir, ka šīs dienas svinēšana beidzot stabili ieņēmusi savu vietu arī Latvijas sociālā darba veicēju vidū! Kā īpašs šīs tradīcijas rituāls ir sociālā darba speciālistu ikgadējās konferences, ko pirms vairākiem gadiem uzsāka organizēt Sociālo darbinieku biedrība.

Šā gada konferences darba kārtību veidoja četras savstarpēji saistītas daļas:

- par sociālā darba profesijas ikdienu, vērtībām, sasniegumiem un problēmu atspoguļojumu;
- iekļautas 2 plenārsēdes ar prezentācijām;
- resursu tirgus, kurā bija iespējas smelties idejas no vairāk kā 20 valsts, pašvaldību un NVO sektora organizācijām;
- gada balvas pasniegšana Labākajam Sociālajam darbiniekam 2018.

Ļoti interesantas un iedvesmojošas bija konferences preambula iestrādātās trīs pieredzes stāstu prezentācijas īsmetrāžas video filmu veidā. Pirmā stāsta teicēja bija sociālā darbiniece, biedrības "Rīgas pilsētas "Rūpju bērns"" izpilddirektore Ieva Krusta, kura ikdienā pati strādā ar jauniešiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Viņasprāt, mēs visi varam ļoti daudz mācīties no šiem jauniešiem – būt pacietīgiem, patiesiem un atklātiem. Viņas stāsts mudina domāt par tādiem jautājumiem kā cilvēku dažādības koncepts sociālajā darbā – kas tas īsti ir? Kas ir normāls jeb normalitāte? Ieva aicināja spēt saskatīt cilvēkā nevis viņa trūkumus, bet spējas un potenciālu, veicināt cilvēku neatkarību, spēju pieņemt lēmumus un pašiem veidot savu dzīvi. Nākamā stāsta stāstītājs bija sociālais darbinieks Agris Veidemanis, kurš paralēli darbam Rīgas sociālajā dienestā darbojas arī biedrībā visiem, kurus skar HIV/AIDS, – "DIA+LOGS". Agris uzsvēra, ka sociālā darba vērtības saskan ar viņa personīgajām vērtībām un tās ir vērtības, ko viņš realizē savā ikdienas dzīvē – tolerance, iecietība, dažādības pieņemšana,

cieņa pret cilvēkiem. Viņš uzskata, ka sociālais darbs ir kolosāla profesija un mēs visi kopā varam veidot skaistāku, kvalitatīvāku dzīvi ikvienam. Agris tic un ir pārliecināts, ka personisko īpašību apkopojums ar profesionālajām prasmēm veido īpašu sociālā darbinieka kompetenci. Kā trešā stāsta stāstītāja bija Rīgas centrālcietuma sociālā darbiniece Ilona Ceicāne. Viņa dalījās pārdomās, cik dažādi var būt veidi, kā cilvēkiem likt saskatīt jēgu savai dzīvei, kā likvidēt sabiedrībā izveidojušos stereotipus jeb stigmas. Ar savu personīgo pieredzi un profesionālo intuīciju viņa strādā divos virzienos – attīsta veidus, kā runāt ar klientu un kā mācīt klientam darīt lietas, māca "atrast pašiem sevi". Ne vienmēr tas ir rezultatīvs darbs, bet Ilona uzskata, ka ir jāsaprot, cik vientuļi šie cilvēki ir izolētā vidē, un tāpēc sociālā darba nozīme ieslodzījuma vietās ir nenovērtējama.

Konferences izvērsto daļu veidoja dažādu sociālā darba jomā strādājošo un tajā iesaistīto speciālistu prezentācijas, kas gan tematiski, gan saturiski apvienojās zem plašās tēmas – sociālā darba resursi. Šie resursi tika atspoguļoti caur četrām savstarpēji saistītām pakārtotām tēmām: klients kā resurss, sociālais darbinieks kā resurss, pieejamie pakalpojumi kā resurss un pieejas un metodes kā resurss.

Kā pirmā nozīmīgā diskusija bija par pētniecību sociālajā darbā. Prezentācijas autors Juris Osis atzina, ka sociālā darba pētniecība ir vajadzīga, lai veiktu sociālā darbā plānošanu. Viņš piedāvāja ļoti interesantu un pamatotu ideju par pētniecību kā pierādījumos balstītu sociālo darbu, kas veidots no sociālā darba teorijām, sociālā darba pētījumiem un sociālā darbinieka pieredzes. Šāda pētniecība ir kā sava veida patiesības meklējums par to, kāda ir labākā sociālā darba prakse dažādu problēmu risināšanā, īpaši uzsverot personīgās un profesionālās intuīcijas nozīmi. Sociālā darba pētījumi ir jāveic, un šādai prasmei ir jābūt kā vienai no sociālā darbinieka profesionālajām kvalitātēm. Tikai sistemātiski izvērtējot un pētot, var saprast un noteikt, vai sociālā darba pakalpojums sniedz vēlamu rezultātu.

Uz personu centrētā pieeja ir viena no pamata pieejām sociālā darba praksē, un tā tiek izmantota visplašākajā nozīmē visā

kopienas sociālajā darbā – sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās, kopienas centros, realizējot individuālo pieeju darbā ar klientiem. Bet vai tas vienmēr praksē notiek tā, kā par to tiek rakstīts? Interesantu diskusiju par šo jautājumu izvērsa Nils Danfords (*Neil Dunford*) no Lielbritānijas. Runātājs uzsvēra, ka šī pieeja ir jāsaprot kā uz resursiem balstīta, uz personu orientēta un kā personīgās pieredzes atbalstīta. Pieejas pamata princips ir klienta līdzdarbošanās. Kā veiksmīgi uz personu centrētas prakses piemēri tika raksturoti sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzēji, veselības un aprūpes sistēma kopumā, labklājības komandas (mājas aprūpe kopienā), kad sociālais darbinieks soli pa solim analizē, izvērtē individuālās vajadzības un vēlmes kopā ar klientu, tādējādi nodrošinot pašas personas līdzdarbošanos. Šīs prakses pamatā ir konceptuāla pieejas maiņa no “strādāt kādam” uz “strādāt KOPĀ”.

Savukārt Ina Balgalve aktualizēja sociālā darbinieka kā organizācijas resursa un atbildības nozīmi sociālajā darbā. Viņasprāt, cilvēkresursu vadība ir veiksmīgas profesionālās darbības un sadarbības pamats, strādājot jebkurā sociālā darba prakses jomā ar dažādām mērķa grupām. Pamatojoties uz sava ilggadējā darba pieredzi, Ina atzina, ka sociālā darba un katra darbinieka profesionālais izpildījums būs atkarīgs no vadītāja prasmes atrast katram piemērotu vietu un lomu, stiprinot individuālo atbildību un veidojot saliedētu komandu, balstoties uz cilvēka personīgajām īpašībām, uzturot pozitīvu emocionālo un sociālo vidi.

Turpmākajā konferences gaitā sociālā darbiniece Agita Galiņa no Saldus novada piedāvāja diskusiju par sociālā darbinieka personiskajiem resursiem kā svarīgu profesionalitātes potenciālu. Savā prezentācijā Agita akcentēja trīs svarīgas lietas, par ko jādomā katram sociālajam darbiniekam:

- 1) par profesionālo pienākumu apjomu, tiesībām un pienākumiem;
- 2) par ieguldījumu savas izglītības “portfolio” veidošanā (neformālā, formālā, tālākizglītība);
- 3) par nepieciešamību veicināt sociālā darba specializāciju arodbiedrību veidošanu, lai pārstāvētu un aizstāvētu profesijā strādājošo darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās tiesības un intereses.

To, kādi ir izaicinājumi un resursi, strādājot ar seksuālajā vardarbībā cietušiem bērniem, prezentēja Laila Balode, kas jau ilgu gadu strādā nodibinājumā “Centrs Dardedze” un šobrīd ir konsultāciju daļas vadītāja. Laila nosauca vairākus izaicinājumus, kas joprojām ir aktuāli šajā tik specifiskajā sociālā darba jomā, piemēram, kā runāt ar bērnu par ķermeni, drošību un bīstamām situācijām, kā pasargāt bērnu no seksuālās vardarbības un kā sadarboties ar institūcijām, kas ir iesaistītas seksuālās vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā, vienlaicīgi atgādinot, kādas seksuālās vardarbības formas ir sastopamas un kādi ir seksuālās uzvedības veidi. Prezentācijas laikā Laila Balode uzskatāmi ilustrēja situāciju par bērnu seksuālās vardarbības izplatību Eiropas Savienības valstīs.

Jau par ļoti konkrētu resursu, metodisko materiālu, kas ir domāts kā palīg līdzeklis praktizējošiem sociālajiem darbiniekiem, kas strādā vai sniedz atbalstu personām ar garīga rakstura traucējumiem, runāja Inga Šķestere, kas ir biedrības “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” valdes priekšsēdētāja. Runātāja norādīja uz izstrādātā materiāla saturu, kas sevī ietver mūsdienu psihiatrijas skatījumu uz dažāda rakstura traucējumiem, piemēram, šizofrēniju un stresu, atbalsta sistēmas raksturojumu sociālajā darbā, kā arī sociālajam darbiniekam nepieciešamās prasmes, vērtības un zināšanas darbā ar personām ar garīga rakstura traucējumiem. Materiāls, kas tapis ciešā sadarbībā ar resursu centru cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem “ZELDA”, atspoguļos galvenos principus darbā ar personām ar garīga rakstura traucējumiem. Inga uzsvēra, ka komunikācija ir viena no svarīgākajām sociālā darbinieka prasmēm darbā ar šo mērķa grupu un ietver plašu psiholoģisko zināšanu izmantošanu. Pamatojoties uz praksē iegūto pieredzi, metodikas ietvarā izstrādāta arī klātienē mācību programma 92 stundu apmērā.

Savukārt par sociālo darbu kā svarīgu resursu kopienā runāja kopienas centra “Ābeļzieds” vadītāja Katrīna Strode. Viņa uzsvēra, ka šāda centra darbība ir ļoti atkarīga no tā, vai tiek veikta apmeklētāju vajadzību izpēte. Balstoties uz to, iespējams veidot atbilstošus pasākumus, atbalstošu, draudzīgu un neformālu vidi visiem centra apmeklētājiem ar pozitīvas savstarpējās komunikācijas iespējām. Tā kā centra apmeklētāji ir Rīgas iedzīvotāji dažādā vecumā un ar atšķirīgām interesēm, tad centra pamatā ir plašs aktivitāšu piedāvājums. Kopienas centra sociālais darbinieks identificē apmeklētāju intereses, talantus un potenciālu, ko varētu izmantot kopienas centra darbībā citu apmeklētāju interesēs. Tādējādi paši kopienas iedzīvotāji kļūst par kopienas centra satura veidotājiem un neatņemamu sastāvdaļu. Nozīmīgs resurss paša centra darbā ir 60 brīvprātīgie, kas palīdz organizēt pašpalīdzības grupas, sniedz atbalstu bērniem un jauniešiem, kā arī piedalās dažādu palīdzības pasākumu organizēšanā.

Konferences nobeigumā tika diskutēts, manuprāt, par vienu no svarīgākajiem sociālā darbinieka resursiem – supervīziju, ko prezentēja Inese Stankus-Viša. Savas diskusijas laikā viņa pauda vairākas svarīgas atziņas par supervīzijas procesu, par attiecību kvalitāti starp supervīzoru un supervīzējamu, kā arī par to, kurš tad galu galā atbildīgs par supervīzijas rezultātu. Supervīzora profesionālās darbības ētika, darba stils un abpusēja motivācija tika minēti kā svarīgi priekšnoteikumi veiksmīgam supervīzijas procesam.

Raksta nobeigumā vēlos izteikt cerību, ka katram no mums bija iespēja paņemt kaut mazu daļiņu no konferencē sniegtajām idejām, pārdomām un kolēģu lieliskās pieredzes, kas var kalpot ne tikai kā lielisks izziņas materiāls, bet arī kā ierosme, aicinājums, iedrošinājums darboties un būt radošiem savās idejās. Manuprāt, konference bija ne tikai veiksmīga un bagāta ar idejām, bet arī kā personīgo un profesionālo pieredzes stāstu atspoguļojums, kas dod pozitīvu lādiņu katrai jaunai darba dienai. Tiem, kuriem nebija iespēja konferenci apmeklēt klātienē, tās video ierakstu iespējams noskatīties Labklājības ministrijas mājas lapā.

Sociālā darba resursi Lielbritānijā

Nils Danfords (*Neil Dunford*)

East London SEND Net, vadošais attīstības speciālists

Tekstu tulkoja: Ingvilda Štrāla

Konferencē “Resursi sociālajā darbā” 2019. gada 22. martā uzstājās vieslektors Nils Danfords (Neil Dunford), pārstāvot organizāciju no Lielbritānijas “Peer Support Network in East London” (East London SEND Net). Nils dalījās pieredzē par uz personu centrētu pieeju un klientu līdzdarbošanos ikdienas darbā, un šajā rakstā tiks sniegts neliels ieskats Nila stāstījumā par viņa personisko pieredzi ceļā uz personu centrētu pieeju.



Mans stāsts sākās 2014. gadā, kad manai trīsgadīgajai meitai Janai (*Yanna*) tika diagnosticēta reta neurodeģeneratīva slimība – Batena slimība. Mūs informēja, ka četru līdz sešu gadu laikā Jana zaudēs spēju staigāt, runāt un redzēt, attīstīsies bērnu demence un lēkmes, un viņa nodzīvos tikai līdz desmit gadu vecumam. Tāpēc mēs pārcēlāmies uz Itāliju, kur nākamajos 17 mēnešos Jana reizi divās nedēļās saņēma eksperimentālu, ļoti invazīvu enzīmu aizstājējterapiju. Kad 2016. gada janvārī atgriezāmies Lielbritānijā, Jana bija zaudējusi vairākas fiziskās un kognitīvās prasmes, tāpēc bija nepieciešams ātri apgūt zināšanas veselības un sociālās aprūpes jomās. Lielu atbalstu saņēmām no lieliskas sociālās darbinieces Emmas, un, sadarbojoties ar nelielu labdarības organizāciju “Batena slimības ģimeņu asociācija”, Jana spēja integrēties dzīvei Lielbritānijā. Tā kā Jana tagad pārvietojas riteņkrēslā un viņai ir redzes traucējumi, Janai tika izveidots “Izglītības, veselības un aprūpes plāns”². Tajā brīdī vēl neapjautu, bet šis bija pirmais brīdis, kad iepazinās ar uz personu centrētu aprūpes plānu.

¹ Cilvēku ar līdzīgu pieredzi atbalsta tīkls Austrumlondonā.

² Izglītības un veselības aprūpes plāns (Education Healthcare Plan – EHC) Lielbritānijā tika ieviests 2014. gadā. Tas veidots, balstoties uz Bērnu un ģimeņu likuma. Plāna mērķis bija aizstāt līdz tam pastāvošo sistēmu Individuālais veselības aprūpes plāns. Sīkāka informācija par EHC atrodamā šeit – <http://www.ehcplan.co.uk/>

Uz personu centrētās pieejas aprūpes plāns tika izveidots, sadarbojoties sociālajiem darbiniekiem, veselības aprūpes praktiķiem un izglītības jomas profesionāļiem, piemēram, Janas jauno skolotāju. Veselības, izglītības un sociālās aprūpes praktiķi novērtēja Janu individuāli, un pēc tam, iesaistot visu ģimeni, identificēja viņas vajadzības un labāko iespējamo atbalstu. Šis ir oficiāls dokuments, kas nozīmē, ka, Janai pārceļoties uz citu skolu, ar viņu būtu jāstrādā tieši tādā pašā veidā. Šis ir lielisks piemērs individuālai pieejai.

Lielbritānijā pēdējā desmitgadē notikušas vairākas reformas, kas nosaka praktiķu sadarbību un saved kopā dažādas jomas. Diemžēl pieaugušo personu veselības un sociālā sistēma Lielbritānijā tā nesadarbojas, jo “Izglītības un veselības aprūpes plāns” tiek pielietots tikai nelielai daļai bērnu ar invaliditāti, kuriem tas ir noteikts. Tas nozīmē, ka vēl joprojām Lielbritānijā ir daudz cilvēku, kuri netiek vērtēti, izmantojot uz personu centrētu pieeju, un nesaņem viņu individuālajām vajadzībām atbilstošu aprūpi. Tomēr būtiskākais ir tas, ka mums katram ir savs, unikāls apstākļu kopums. Daudziem no mums ir vajadzības, kas nav citiem acīmredzamas, un diemžēl, ja šīs vajadzības netiek risinātas, pastāv reāls risks, ka apstākļi no sliktiem kļūs par briesmīgiem, un bieži tas beidzas ar krīzi. Līdz ar to ir svarīgi attīstīt veidus, kā strādāt ar katra cilvēka individuālajām vajadzībām.

Lai precīzāk saprastu personas vajadzības, ir svarīgi izšķirt to, kas ir svarīgs pašai personai (angļu val. – *to a person*, izsaka datīva attiecības, piemēram, *sniegt atbalstu kam?*), un līdzsvarot ar to, ko ir svarīgi darīt personas labā (angļu val. – *(to act) for a person*, izsaka ģenitīva attiecības, piemēram, *rīkoties kā vārdā?*). Uz personu centrētā pieejā, runājot par to, kas ir svarīgs pašam cilvēkam, mēs koncentrējamies uz cilvēkam svarīgo – kas viņu padara laimīgu, kas iepriecina un piepilda. Savukārt, runājot par to, kas ir svarīgs personas labā, mēs apsveram, kas nepieciešams, lai cilvēks justos droši, lai būtu vesels un lai spētu izdzīvot. Kad veidojam un piedāvājam pakalpojumus, galvenokārt uzsvaram tiek likts uz to, kas ir svarīgs personas labā, pat nepadomājot, kas ir būtisks pašam cilvēkam. Protams, mūsu galvenais uzdevums ir nodrošināt, lai cilvēks būtu drošībā, un ideja to nedarīt liekas ļoti, ļoti nepareiza. Tomēr cilvēka dabā ir uzņemties riskus, pieļaut pašam savas kļūdas, tās ir cilvēka tiesības, un tas viss attiecas arī uz cilvēkiem ar invaliditāti un mācīšanās traucējumiem. Tāpēc rodas jautājums – kā mēs varam radīt cilvēkam drošu vidi, tajā pašā laikā sniedzot cilvēkam iespēju dzīvot piepildītu dzīvi?

Viens no veidiem ir *līdzdarbošanās* – pakalpojuma sniedzējs un

pakalpojuma saņēmējs sadarbojas, lai veidotu, attīstītu, īstenotu un realizētu pakalpojumu. Ja mēs līdzdarbojamies ar cilvēku, kurš pakalpojumu izmantos, tad pakalpojums būs daudz labāks un piemērotāks lietotāja vajadzībām. Lai gan ir daudz un dažādu veidu kā līdzdarboties, svarīgi ir ievērot dažus pamatprincipus. Viens no būtiskākajiem ir – strādāt kopā, nevis strādāt kādam. Lai gan izklausās ļoti viegli, patiesībā līdzdarbošanās ir sarežģīts process. Šis koncepts ir aktuāls ne tikai cilvēkiem ar invaliditāti, bet ikviena cilvēka ikdienas dzīvē. Piemēram, ejot pie ārsta, tā vietā, lai ārsts pats meklētu simptomus un stāstītu, kam būtu jānotiek, mēs viņam stāstam par to, kas ir svarīgi mums, nevis koncentrējamies uz mūsu problēmām. Valsts veselības dienestā Lielbritānijā mēs to saucam par kopīgu lēmumu pieņemšanu.

Manā darbavietā *East London SEND Net* darbojas vecāki, kuri aprūpē bērnus ar speciālās izglītības nepieciešamību un invaliditāti. Mūsu darba pamatā ir trīs pamatvērtības, uz kurām kopā ar vietējā un nacionālā mēroga organizācijām veidojam pakalpojumus, un tās ir – uz resursiem balstīti, uz personu centrēti un uz personiskās pieredzes atbalsta pamatoti pakalpojumi. Uz resursiem balstīts nozīmē, ka strādājam ar tiem resursiem, kas mūsu kopienā jau ir pieejami, nevis iepērkam pakalpojumus, kas tiek piedāvāti ārpus kopienas. Piemēram, parki, kopienas centri, skolotāji, medmāsas, policisti un, protams, ikviens, kurš dzīvo kopienā. Savukārt uz personu centrēts personiskās pieredzes atbalsts ir svarīgs elements, kas nodrošina iespēju līdzdarboties. Mēs esam izstrādājuši un izmantojam **ENABL** (*angļu val. "enable" – dot iespēju*) modeli:

Empathic (*empātisks*) – uz klausīt cilvēka stāstu, necenšoties viņu "izglābt", bet drīzāk dalīties izjūtās.

Non judgemental (*nenosodošs*) – nenosodīt cilvēku, bet uz klausīt.

Active (*aktīvs*) – aktīva klausīšanās ir nozīmīgs aspekts, lai cilvēkam parādītu, ka patiešām klausies un esi ieinteresēts viņa stāstā, ļoti svarīga ir ķermeņa valoda, sarunas laikā neskatīties uz savu telefonu, bet veidot acu kontaktu.

Baundaried (*noteikts*) – svarīgi ir ievērot robežas, pateikt nē, ja nevēlies kaut ko darīt.

Listening (*uzklausošs*) – efektīva klausīšanās, ļaujot cilvēkam, ar kuru sarunāties, izprast savas izjūtas un situāciju, atrodoties drošā vidē.

Visiem iepriekš minētajiem elementiem ir liela nozīme arī Vienas lapas profila³ izstrādāšanā un lietošanā. Sniegšu nelielu ieskatu viena no mūsu organizācijas dalībnieka Muhameda Vienas lapas profilā. Muhamedam ir divi bērni ar autismu, saruna ar Muhamedu ilga divas līdz trīs stundas, izmantojot ENABL modeli. Noskaidrojām, kādas Muhameda īpašības visvairāk novērtē apkārtējie, kas ir svarīgs viņam un kāds būtu labākais atbalsts tieši viņam. Šī procesa laikā Muhameds var runāt par visu, kas notiek viņa dzīvē, atrodoties drošā, konfidencialā vidē. Sarunas laikā mēs vienmēr runājam par to, kā organizācija varētu palīdzēt viņam sasniegt savus mērķus. Visi Vienas lapas profili ir pieejami organizācijas sociālajā interneta vietnē *Slack*,

kas ir pieejama ikvienam organizācijas biedram. Vienas lapas profili ir pamats, kā veidojam līdzdarbošanās modeli.

Viena no programmām, ko izstrādājam un izmantojam kopā ar Kentas Universitāti, labdarības organizāciju Mencap un vietējo izglītības organizāciju *SEND Hub*, ir "Agrīns pozitīvas pieejas atbalsts" (*E-PaTS*). Tā ir agrīnās intervences vecāku programma, kas ilgst 8 nedēļas. Pakalpojumu nodrošina bērnu centra darbinieks sadarbībā ar bērnu ar invaliditāti aprūpes personu. Visi speciālisti ir īpaši apmācīti sešu dienu apmācību programmā Kentas Universitātē. Programmā uzsvars tiek likts uz dažādām lietām, piemēram, izaicinošu uzvedību, veselīgu miegu, vietējo atbalstu, komunikāciju. Aptuveni astoņi līdz divpadsmit vecāki var apgūt astoņu nedēļu programmu, iegūstot ne tikai materiālus, ko Kentas Universitāte septiņu gadu laikā ir izveidojusi un uzlabojusi, bet arī bērnu centra darbinieku profesionālo pieredzi, kā arī to vecāku ieteikumus, kuriem ir liela personiskā pieredze attiecīgajā jomā. Organizācijas dalībnieki tiek apmācīti ar ENABL komunikācijas modeli, kas tiek izmantots visas programmas garumā.

Otrs piemērs ir programma "Eksperti pēc pieredzes", ko organizējam kopā ar Lielbritānijas Veselības aprūpes dienestu. Klīniskais speciālists un cilvēks ar personisko pieredzi apmeklē ģimenes māju, kurā ir persona ar invaliditāti un kurai pastāv risks tikt nošķirtai no ģimenes, ievietojot aprūpes centrā, kas bieži vien atrodas ļoti tālu no ģimenes. Šī pakalpojuma mērķis ir saglabāt ģimeni vienotu un ļaut personai ar invaliditāti palikt kopienā. Līdzīgi kā iepriekš minētajā programmā, arī šajā tiek iesaistīti profesionāļi un cilvēki ar personisko pieredzi, kuri sadarbojas kā līdzīgs ar līdzīgu.

Šādā veidā, sadarbojoties ar kopienas cilvēkiem, ir ļoti svarīgi novērtēt cilvēka ieguldīto laiku, jo līdzdarbošanās nav atalgots darbs, tomēr ir jāsniedz kāda veida novērtējums par cilvēka veltīto laiku un pūlēm. Ir vairāki veidi, kā izrādīt to, ka cilvēka ieguldījums tiek novērtēts – visbiežāk tā ir samaksa, tie var būt arī kādi kuponi, bet, manuprāt, vislabākais pateicības veids ir nodrošināt apmācības un kvalifikācijas celšanu, kas ir ieguvums ne tikai pašam cilvēkam, bet arī visai kopienai.

Ne vienmēr ir viegli mainīt domāšanas veidu – šajā gadījumā no pieejas, kas vērsta uz pakalpojumu, pārslēgties uz personu centrētu pieeju. Jau iepriekš minēju, ka līdzdarbošanās ir grūts darba process, kā arī, cik sarežģīti ir ikdienas darbā cilvēkam ļaut uzņemties risku, lai viņš patiešām pieredzētu un izbaudītu dzīvi. Liels izaicinājums, kas profesionāļu vidū ir pilnīgi saprotams, ir spēt dalīt savu varu. Nav viegli atdot vadību un ļaut kādu brīdi stūrēt citam, jo risks, ka kaut kas var noiet greizi, un tā sekas var būt pārāk lielas un var sabojāt pat karjeru. Šis ir ļoti delikāts process, un pret to tā arī būtu jāizturas, tāpēc mēs *East London SEND Net* ietvaros fokusējamies uz profesionāļu atbalstīšanu caur jau iepriekš minēto ENABL modeli, lai šī pāreja varētu notikt pēc iespējas drošāk. Domāšanas veida maiņa notiek lēnām, un tā var notikt tikai tad, ja tiek iesaistītas pilnīgi visas puses, ja tiek atbalstītas kopienas aktivitātes, ja tu pats jūties piederīgs savai kopienai, un, patiesībā, tas var notikt tikai tad, ja arī pats ļauj kopienai atbalstīt sevi.

³ Vairāk par Vienas lapas profilu iespējams uzzināt Helenas Sandersonas asociācijas mājaslapā, kas ir starptautiska komanda, kuri veicina uz personu centrētas filosofijas nodošanu profesionāļiem: <http://helensandersonassociates.co.uk/person-centred-practice/one-page-profiles/>



Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2018

Maija Muceniece, sociālā darba maģistre (Mg.soc.d.)

Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākā eksperte

Martā visā pasaulē tiek atzīmēts sociālā darba mēnesis. Tā ietvaros arī šogad jau sesto gadu pēc kārtas Labklājības ministrija organizēja konkursu "Labākais sociālais darbinieks Latvijā", kura mērķis ir popularizēt sociālā darba profesiju, apzinot tos sociālos darbiniekus Latvijā, kuri aktīvi un godprātīgi darbojas sociālā darba praksē un sniedz profesionālu atbalstu iedzīvotājiem dažādu sociālo problēmu risināšanā. 2018. gada konkursam pieteiktos 108 pretendentes vērtēja žūrija, kuru pārstāvēja Sociālo darbinieku biedrība, Latvijas Pašvaldību savienība, Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienība un Latvijas Profesionālo sociālā darba speciālistu asociācija.

Nominācijā "Labākais darba devēja izvirzītais sociālās institūcijas vadītājs Latvijā 2018" uzvarēja Cēsu novada pašvaldības aģentūras "Sociālais dienests" atbalsta nodaļas pilngadīgām personām sociālā darbiniece un vadītājas vietniece **Dagmāra Saulīte**, kura ir atbalsts pārējiem darbiniekiem, gan sniedzot kolēģiem noderīgu padomu, gan arī palīdzot ar atbilstošās sociālā darba pieejas un metodes izvēli, lai veiksmīgāk risinātu ikdienas situācijas un sarežģītākus sociālos gadījumus.

Nominācijā "Labākais darba devēja izvirzītais sociālais darbinieks Latvijā 2018" par labāko atzīta Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas sociālo lietu pārvalde" ģimenes atbalsta nodaļas sociālā darbiniece darbam ar ģimenēm ar bērniem **Indra Kāle**. Laureāte sociālajā dienestā strādā jau 10 gadus, kur savu darbu veic pēc labākās sirdsapziņas ar mērķi motivēt jauniešus un viņu vecākus rīcībai, kas spētu uzlabot viņu sociālo situāciju vai vismaz nepasliktināt to, un priecājas, kad tas izdodas. Viņai piemīt spēja ātri rast risinājumus nestandarta situācijās, piemēram, darbā ar jauniešiem tiek izmantoti mūzikas terapijas elementi. Var izcelt vairākus pozitīvus piemērus, kad jaunieši, kuri sākuši lietot atkarības vielas un kavēt skolu, pēc sociālās darbinieces sniegtā atbalsta pārtrauc lietošanu un sekmīgi turpina mācības, kas ir liels gandarījums visiem situācijā iesaistītajiem.

Nominācijā "Labākais iedzīvotāju izvirzītais nevalstiskā sektora sociālais darbinieks Latvijā 2018" tika apbalvota Latvijas Nedzirdīgo savienības sociālā darbiniece un zīmju valodas tulce **Brigīta Lazda**. Uzsākusi darbu Latvijas Nedzirdīgo savienībā kā brīvprātīgā, nu jau 7 gadus laureāte strādā biedrībai piederošā kapitālsabiedrībā "LNS Rehabilitācijas centrs" par sociālās rehabilitācijas nodaļas vadītāju, taču ikdienā, paralēli savam darbam, viņa veic sociālo darbu un sniedz atbalstu nedzirdīgiem cilvēkiem, kā arī Latvijas televīzijā tulko raidījumus zīmju valodā. Pirms

diviem gadiem Brigita ievēlta biedrības valdē un pilda viceprezidentes pienākumus.

Nominācijā "Labākais iedzīvotāju izvirzītais sociālā dienesta sociālais darbinieks Latvijā 2018" par laureātu tika atzīts **Agris Veidemanis**, kurš par sociālo darbinieku strādā gandrīz 20 gadus. Agra pamatdarbs ir Rīgas sociālais dienests, bet jau kopš 2000. gada viņš strādā arī organizācijā visiem, kurus skar HIV/AIDS – DIA+LOGS. Agrim, strādājot jebkurā jomā, prioritāra ir profesionāla sociālā darba pakalpojuma nodrošināšana personām, kuras ir nonākušas grūtībās. Agris spēj ieklausīties klientos un sadzirdēt tos, vienmēr ir gatavs sniegt palīdzību, organizējot darba grupas, piesaistot citu jomu kolēģus. Agris ir izveidojis sadarbības tīklu ar valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbiniekiem, kurus nepieciešamības gadījumā piesaista problēmsituāciju risināšanā.

Nominācijā "Labākais žūrijas komisijas izvirzītais sociālais darbinieks Latvijā 2018" tika apbalvota Rēzeknes novada sociālā darbiniece **Māra Taranda**, kura sociālo darbu veic kopš 2001. gada un spēj profesionāli ieraudzīt, novērtēt, iedziļināties un radoši risināt klientu sociālās problēmas. 17 gadu ilgumā uzkrāto darba pieredzi un zināšanas sociālā darbiniece labprāt nodod tālāk jauniem darbiniekiem, kas uzsāk darbu kā aprūpētāji. Savā kolektīvā viņa ir paraugs sociālā darba organizēšanā, parādot to kā daudzpusīgu, radošu un interesantu profesiju.

Kandidāts ar vislielāko punktu skaitu neatkarīgi no nominācijas iegūst titulu "Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2018. gadā", un šoreiz par to atzīta Ieslodzījuma vietu pārvaldes Rīgas Centrālcietuma Resocializācijas daļas sociālā darbiniece **Iļona Ceicāne**, kuras pārziņā ir ļoti atbildīgs un nebūt ne vienkāršs pienākums – ieslodzīto personu resocializācija soda izpildes ietvaros. Tas nozīmē darbu pie tā, lai ieslodzījuma laikā cilvēks iegūtu izglītību, profesiju un, kas ir pats svarīgākais, mainītu savu domāšanas veidu, lai, iznākot no cietuma vārtiem, bijušais ieslodzītais sāktu pilnvērtīgu dzīvi ar cerību, ka viņam izdosies izvairīties no atkārtotas noziedzīgu nodarījumu veikšanas. Paralēli darbam Rīgas Centrālcietumā Iļona brīvprātīgi darbojas sociālās rehabilitācijas centrā "Ratnieki" un biedrībā "Bona Fide Latvia", kur kā brīvprātīgā līdzgaitniece palīdz atgriezties sabiedrībā bijušajiem ieslodzītajiem, atbalstot, iedrošinot un uzlabojot viņu sociālās prasmes, tādējādi nemitīgi veicot darbu drošākas sabiedrības veidošanā ne tikai ieslodzījuma vietā, bet arī ārpus tās.



Agra Veidemaņa sociālā darba atziņas

Agris Veidemanis, 2. līmeņa augstākā profesionālā izglītība sociālajā darbā un sociālajā pedagoģijā, Mg. sociālajā darbā (Mg. soc. d.)

Apmācības "Smilšu spēles bilžu valoda", tiesības praktizēt smilšu spēles metodi sociālajā darbā, apmācības sistēmiskajā psihosociālajā darbā. Sociālais darbinieks Rīgas Sociālajā dienestā un atbalsta centrā visiem, kurus skar HIV/AIDS "DIA+LOGS".



Manas personiskās vērtības sakrīt ar sociālā darba profesionālajām vērtībām, tādām kā cieņa, tolerance, dažādības pieņemšana, brīvības un pašnoteikšanās respektēšana, ticība labajam cilvēkos un tam, ka katrs no mums savā dzīvē izdara labākās no tām izvēlēm, kādas ir mūsu rīcībā. No bērnības atceros kādu dziesmiņu no multfilmas – *“sobaka bivajet kusačej toļko ot žizņi sobačej, i toļko ot žizņi, žizņi sobačej, sobaka bivajet kusačej”*¹... Šie vārdi atspoguļo arī manu pārliecību, ka, saskatot un iespējotot citus, labākus, problēmu risināšanas ceļus, cilvēki var būt veiksmīgāki savās izvēlēs un

uzlabot savu dzīves kvalitāti. Un tas vienmēr ir individuāls, tādējādi arī unikāls un interesants process.

Otrs būtiskākais aspekts, runājot par aicinājumu būt profesijā, ir profesionālā identitāte. Kā sociālais darbinieks strādāju jau 20 gadu, un šajā laikā esmu ieguvis gan profesionālo bakalaura, gan maģistra grādu sociālajā darbā, esmu piedalījies vairāku gadu mācību programmā “Sistēmiskais psihosociālais darbs”, kas, manuprāt, būtu pielīdzināma kvalifikācijas iegūšanai konkrētā sociālā darba virzienā.

Vienlaikus jāsaka, ka runāt par aicinājumu būt profesijā man ir kļuvis satraucoši un mulsoši pēc nesen publicējām telpā izskanējušajām diskusijām saistībā ar vairākiem traģiskiem

¹ No krievu valodas – “suns kož tikai tāpēc, ka viņam tāda suņa dzīve, un tikai savas suņa dzīves, dzīves dēļ suns kož”

negadījumiem ģimenēs ar bērniem. Tur dzirdētais viedoklis, ka sociālajiem darbiniekiem tas ir sirds darbs, kurā esot, ir jāizjūt aicinājums un darba pienākumi jāveic neatkarīgi ne no kā, arī brīvdienās un svētkos, ka atalgojums nav būtiskākais un tamlīdzīgi, ir aizvien spilgtāk izgaismojusies domāšanas kļūda. Būt sociālajam darbiniekam nenozīmē sirgt ar obsesīvu kompulsīvu vajadzību kādam palīdzēt. Sociālais darbs ir profesija, un aicinājums, manuprāt, ir jāizjūt jebkurā profesijā. Tikai tad darbs sagādā prieku, cilvēks profesionāli pilnveidojas un gūst panākumus savā darbā. Piemēram, operas mākslinieks, autobusa vadītājs, politiķis – arī šiem cilvēkiem ir aicinājums darīt savu darbu un darīt to labi. Tomēr neviens nesāks apgalvot, ka operas solistam ir jādzied arī ceļā uz darbu, jo tas taču ļautu mākslu baudīt plašākam klausītāju lokam, un kādēļ gan lai viņš nedziedātu, jo ir taču aicināts būt par solistu...

Šajā aspektā iezīmējas tendences, ka sociālie darbinieki gribot negribot ir nokļuvuši sabiedrības grēkāžu lomā – saprotot, ka mūsu sabiedrībā ir kādas neatrisinātas problēmas, tiek domāts nevis par šo problēmu cēloņu novēršanu un sabiedrības domāšanas un funkcionēšanas izmaiņām, dažādu sociālo grupu stigmatizācijas novēršanu, bet tiek meklēts atbildīgais un vainīgais – un, ja problēma ir sociāla, tad par tādu automātiski kļūst sociālais darbinieks.

Sabiedrības pasūtījums sociālajam darbam ir pielāgot indivīdus sabiedrības normām, tomēr sociālā darbinieka fokusā būtu jābūt konkrētā klienta vajadzībām, atbalstot arī klienta pašnoteikšanās tiesības. Jā, arī klienta vajadzības lielākoties ir saistāmas ar iekļaušanos sabiedrībā, tās dzīves norisēs, bet otrs un, man šķiet, nepelnīti novārtā pamests aspekts ir sabiedrības tolerances robežu paplašināšana. Šajā ziņā ir ļoti piemēri – cilvēku ar invaliditāti iekļaušana un tiesību realizācija, sevi pieteikušas arī seksuālās minoritātes, lai gan partnerattiecību likums izrādījās karsts kartupelis politiskajā dienaskārtībā.

Savukārt citas diskriminācijai pakļautās grupas, kas nav spējušas apvienoties tik plašās interešu paudēju grupās, turpina saskarties ar stigmatu. Diemžēl kopienas darbs, izņemot dažus pozitīvos piemērus, vēl ir ļoti maz attīstīts – tas prasa gan līderus, kas paustu vajadzības un aktivizētu pašas kopienas saliedētību, gan pilsoniskās sabiedrības briedumu. Tādēļ, esot profesijā, neatkarīgi no prakses vietas – pašvaldībā vai sabiedriskajā sektorā, sociālajam darbiniekam būtiska ir kompetence paraudzīties uz cilvēku sev līdzās, klientu, ar citu skatu – sabiedrības kopējo priekšstatu neaizmiglotu un cieņpilnu. Atmetot pieņemtos priekšstatus un birkas – šis ir atkarīgais, prostitūta, bijis ieslodzījumā, nekompetents vai neieinteresēts kā vecāks, pusaudzis ar uzvedības problēmām un tamlīdzīgi –, mēs varēsim saskatīt un atbalstīt resursus un spējas, kas ir katrā no mūsu klientiem.

Klienta sociālās situācijas izziņāšana būs pamatos greiza, ja sāksim no pozīcijas – ā, šo es zinu, jāpielasa tikai vēl trūkstošās detaļas. Ja aina jau gatava, trūkst tikai pāris fragmentu galvā uzzīmētajai bildei, tad pastāv risks, ka atradīsim tieši tos fragmentus, ko iepriekš meklējām, un rezultātā iegūsim to, par ko jau sākotnēji bažījāmies. Rezultāts varētu būt cits, ja sākotnējos pieņēmumus atstātu aiz strīpas kā tikai vienu no daudzām varbūtībām. Pat, ja tā apstiprinātos, meklētu ar

klientu kopēju skaidrojumu tam, kā cilvēks, kuram piemīt savas spējas, pieredze un resursi, ir nonācis neizdevīgā pozīcijā un kā to mainīt.

Te gan jāpiebilst, ka klišeju lietošana ir visiem cilvēkiem piemītošs un adaptīvs psihes mehānisms, kas atvieglo un padara iespējamu mūsu orientāciju sarežģītajā sociālajā vidē, un – ko tur slēpt – vidē vispār. Kā primitīvs piemērs minams kaut vai tas, ka, gatavojot rīta kafiju, mēs automātiski zinām, ka uzliesim to labi zināmajā krūzītē, kura stāv labi zināmajā plauktā, nevis pārdomājam, no kura mājās atrodamā trauka – bļodiņas, krūzes vai vāzes – mēs šorīt vēlētos baudīt kafiju, ja vispār tā būtu kafija, ko patiesībā vēlamies. Un tas atvieglo mūsu rītu, padara to standartizētu un iespējamu, kas nenoliedzami ir labi.

Labi nav, ja līdzīgi mehānismi, nekritiski un nepārdomāti, nostrādā situācijās, kur mūsu kā sociālo darbinieku automātiskie priekšstati ietekmē līdzcilvēku, mūsu klientu, dzīves. Cilvēka dzīve nav noteikta lieta noteiktā plauktā, tā ir unikāla un katram sava. Standartizēti risinājumi, protams, ekonomē laiku un šķiet vienkāršāki, tomēr sociālais darbs ar individuālu gadījumu tāds noteikti nav. Tas prasa laiku iedziļināties, sajūst, reflektēt, izprast... Diemžēl praksē sociālie darbinieki bieži vien ir pārslogoti, spējīgi reaģēt tikai uz aktuālajiem notikumiem, ņemot lietas vēl lidojumā. Laika bieži vien nav. Un tas, manuprāt, ir viens no būtiskākajiem aspektiem, kādēļ tiecamies pēc standartizētām veidlapām, vienotām universālām metodēm, darba shēmām. Tas it kā atvieglo darbu un dod zināmu drošības sajūtu situācijās, kad ikdienas noslodzē un stresā nav iespējams atrast laiku sajūst, pārdomāt, reflektēt.

Tomēr šī situācija ir ambivalenta, jo standartizētajā risinājumā pazūd individuālā specifika. Kaut kur standarts ir par plašu un nākas aizpildīt nevajadzīgus formulārus, bet kaut kur par šauru, neiekļaujot konkrētajā gadījumā būtiskās nianses. Arī metodes, lietojot tās kā standarta nepieciešamo veidlapu, var tikt nonivīlētas un zaudēt sākotnējo jēgu. Skumjš piemērs, manuprāt, ir genogramma, kas ir plaši izmantota sociālā darba metode, bet cik bieži mēs to gatavojam kopā ar klientu, veidojot stāstus, nevis tikai zīmējumu lietā?

Tie ir līdz galam neatbildēti jautājumi man pašam, un domāju, ka tie ir aktuāli mums visiem – sociālajiem darbiniekiem kā profesionālai kopienai. Arī atbildes meklējamas kopīgi, balstoties sociālā darba kā profesijas, kas pārsniedz mūsu katra atšķirīgās prakses institūcijas standartu un rāmjus, vērtībās un ētiskajās normās, kā arī teorētiskajās nostādnēs un pieredzē, saglabājot un attīstot profesionālo identitāti. Tādēļ ir būtiski veidot kopēju redzējumu, apvienojoties profesionālajās organizācijās un biedrībās, rast laiku un vietu refleksijai, tai skaitā, izmantojot supervīziju. Sociālā darba kā profesijas prestižu veidojam mēs katrs caur savu ikdienas darbu, tajā atspoguļojot un nesot mūsu profesionālās vērtības. Tikai kopā mums izdosies padarīt mūsu profesijas robežas skaidrākas, mūsu darbu populāru un sabiedrībā cienītu. Lai mums izdodas!



Eseja par sociālo darbu veselības aprūpes sistēmā

Rita Rindža, Mg. sabiedrības veselības aprūpē

Īslaicīgas hronisko pacientu aprūpes nodaļas vadītāja Rīgas 1. slimnīcā, sociālā darbiniece

Sociālais darbs slimnīcā ir attīstījies kā viens no sociālā darba virzieniem sociālo pakalpojumu nodrošināšanai slimnīcās un citos veselības aprūpes centros. Jēdziens bieži tiek lietots kā sinonīms terminam “medicīniskais sociālais darbs”. Savā praksē bieži esmu novērojusi, ka saslimšana vairumā gadījumu ir saistīta ar personas (pacienta) sociālo situāciju, kas bieži vien var traucēt ne tikai personas atveseļošanos, bet arī rehabilitāciju. Šis nav analītisks raksts ar dziļāku interpretāciju un konsekventu faktu analīzi, bet gan manas, ilggadēja praktiķa, pārdomas par sociālo darbu medicīnas aprūpē.

Savas pārdomas gribu sākt ar slimnīcu sociālo darbinieku galveno uzdevumu uzskaitījumu:

- 1) kopā ar klientu un viņa ģimeni meklēt sociālo situāciju risinājumus;
- 2) reaģēt uz klientu vai radnieku, ārstu un slimnīcas personāla vēlmēm, kas vērstas uz klienta sociālās funkcionēšanas uzlabošanu;
- 3) kļūt par starpnieku tādiem profesionāļiem kā advokāts, notārs, ārsts, garīdznieks, psihologs un citi;
- 4) sniegt pacientam konsultācijas par dažādiem sociāliem jautājumiem, t.sk. sociālo atbalstu un pakalpojumiem;
- 5) sniegt individuālās, laulāto un ģimenes konsultācijas.

Īpaši nozīmīgs slimnīcas sociālā darba sākums bija laika posmā no 1997. līdz 1999. gadam, kad slimnīcās darbu uzsāka pirmie sociālie darbinieki, kā arī tika uzsākta sociālā darba dienestu izveide ārstniecības iestādēs. Par pamatu sociālā darba prakses ieviešanai ārstniecības iestādēs kļuva pāreja no “biomedicīniskā modeļa” uz “biopsihosociālo modeli” veselības aprūpē. Jaunais modelis nodrošināja vienotu skatījumu uz dažādiem cilvēka veselības aspektiem no bioloģiskās, individuālās un sociālās perspektīvas. Šobrīd praktiski visās lielajās Latvijas valsts un pašvaldību ārstniecības iestādēs strādā no 30 līdz 50 sociālā darba speciālistu. Sociālā darba pakalpojums tiek nodrošināts dzemdību, bērnu, psihiatriskajās, onkoloģiskajās, infektoloģijās, gerontoloģiskajās un vispārējās prakses ārstniecības iestādēs, aptverot visas medicīniskās aprūpes sfēras un sniedzot atbalstu pacientiem ar visdažādākajām saslimšanām, vienlaicīgi sniedzot atbalstu viņu tuviniekiem un citām atbalsta personām.

Saskaņā ar Ārstniecības likumu (spēkā esošs no 1997. gada 1. oktobra) sociālais darbinieks kā profesija tika iekļauta MK noteikumos Nr. 192 “Ārstniecības personāla un ārstniecības atbalsta personāla reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība”, kas stājās spēkā 2009. gada 24. februārī. Atbilstoši noteikumiem tika paredzēta arī šo speciālistu

reģistrācija. Tomēr reģistra uzturēšanu Veselības ministrija tā arī nenodrošināja, un 2017. gadā sociālo darbinieku kā profesiju izslēdza no ārstniecības atbalsta personu loka, svītrotot to arī no Ārstniecības likuma. Tomēr jāatzīst, ka neviena no ārstniecības iestādēm neatteicās no sociālā darba speciālistu pakalpojumiem, apzinoties, ka darbs, kuru veic šie speciālisti, ir nepieciešams gan ārstniecības iestādei kā institūcijai, gan slimnīcas pacientiem.

Šobrīd sociālā darbinieka štata vietas ārstniecības iestādēs nodrošina gan ārstniecības iestādes, gan pašvaldību sociālie dienesti, gan ar pārvaldes uzdevumu deleģēšanas līgumu – tā tiek nodrošināts šo speciālistu darbs, piemēram, Rīgā. Šī līguma priekšrocība ir pašvaldības līdzatbildības dalīšana ar ārstniecības iestādi, un tiek izdalīti speciāli resursi deklarēto pacientu sociālo problēmu risināšanai. Tā kā medicīnas iestāžu sociālo darbinieku darba devēji ir atšķirīgi, tad diemžēl ne vienmēr šī amata funkcijas veic darbinieks ar atbilstošu profesionālo kvalifikāciju. Atkarībā no darba devēja sociālajiem darbiniekiem arī tiek deleģēti atšķirīgi darba uzdevumi un pienākumi, kas vistiešāk saistīti ar attiecīgās ārstniecības iestādes specifiku, kā arī var tikt noteikts atšķirīgs atalgojums un veicamā darba apjoms.

Gada laikā Rīgas slimnīcās sociālie darbinieki nodrošina sociālā darba pakalpojumu vairāk kā 12000 klientiem. Tā, piemēram, atbilstoši Rīgas domes Labklājības departamenta apkopotajai statistikai par 2017. gadu septiņās Rīgas slimnīcās, kurās sociālā darba pakalpojumu nodrošina darbinieki saskaņā ar pārvaldes uzdevuma deleģēšanas līgumu, ir nodrošināts atbalsts 11304 klientiem, kas ir par 10,4% vairāk nekā 2016. gadā. Savukārt īslaicīgās sociālās aprūpes pakalpojums tika sniegts 945 klientiem. Statistikas datu par situāciju Latvijā kopumā nav, jo šāda informācija netiek apkopota.

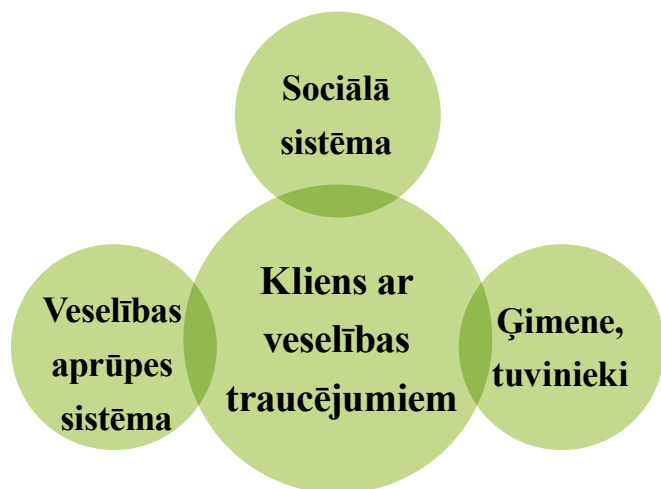
Klienti ārstniecības iestādēs

Sociālā darbinieka klients ārstniecības iestādē vienmēr ir persona ar komplikētām sociālām problēmām, no kurām vismaz viena ir saistīta ar veselības traucējumiem un nepieciešamību pēc veselības un sociālās aprūpes pakalpojumiem. Biežāk sastopamās pakārtotās problēmas ir nesakārtotās attiecības ģimenē, mājokļa un ienākumu trūkums, vardarbība ģimenē, atkarību problēmas u.c.

Ārstniecības iestāžu pacienti, kuru saslimšana beidzas ar salīdzinoši ātru un sekmīgu atveseļošanos, vai pacienti, kuri, neraugoties uz veselības traucējumu smagumu un to izraisītajiem funkcionālajiem traucējumiem, saņem stabilu

ģimenes atbalstu, salīdzinoši reti kļūst par sociālā darba speciālistu klientiem.

1. attēls



Ārstniecības iestāžu klientu sociālajā portretā var saskatīt virkni atšķirību salīdzinājumā ar citu institūciju klientiem. Kā būtiskākās no tām ir:

- Nav motivācijas sociālo problēmu risināšanai – dominē ekspektācijas par pilnīgu un ātru atveseļoanos.
- Nav izpratnes par problēmsituācijas esamību – stacionēšanas mērķis ir ārstēšanās, bet ne sociālo jautājumu risināšana.
- Nav fizisku un kognitīvu resursu patstāvīgai problēmu risināšanai – pastāv atkarība no aprūpes un apkārtējo atbalsta.
- Informācijas trūkums vai tās pretrunīgums.
- Krīzes situācija – grūtības uztvert, analizēt un sintezēt informāciju, tādējādi neatzīst situācijas nopietnību.
- Laika relativitātes uztveres problēmas – vienlaicīgi ir laika trūkums un pastāv reāla nepieciešamība gaidīt, var būt straujas situācijas izmaiņas, taču pastāv nespēja vēlamās izmaiņas panākt īsā laika posmā.

Sociālā darbinieka darbības specifika ārstniecības iestādēs

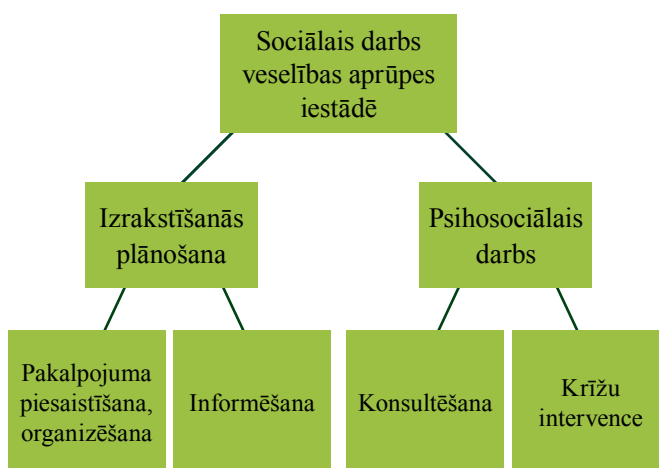
Izmantojot savu darba pieredzi, es uzskatu, ka sociālā darbinieka profesionālās darbības uzdevumi ārstniecības iestādē ir iedalāmi divās lielās grupās:

- Izrakstīšanās plānošana – ietver sevī klienta, viņa vajadzību un resursu izvērtēšanu un nepieciešamo resursu plānošanu, to piesaistīšanu un nodrošināšanu gadījumos, kad klients ir atkarīgs no aprūpes, un informēšanu gadījumos, kad klients un / vai viņa atbalsta sistēma ir spējīga patstāvīgi iesaistīties nepieciešamo resursu nodrošināšanā. Sociālā darbinieka atbalsts ir nepieciešams resursu apzināšanā un izpratnes veidošanā par to pieejamību konkrētā situācijā.

- Psihosociālais darbs – konsultēšana gadījumos, kad informācijas uztvere un izmantošana no klienta un / vai viņa atbalsta personu puses ir apgrūtināta un rezultāta sasniegšanai ir nepieciešamas atkārtotas tikšanās un atbalsts, kā arī krīžu intervence gadījumos, kad klienta psihoemocionālais stāvoklis saistībā ar saslimšanu un tās radītajām izmaiņām ierastajās sociālās funkcionēšanas jomās ir radījis smagas vai neatgriezeniskas izmaiņas.

Daudzos gadījumos darbā ar klientu vienlaicīgi izmantojamas visas intervences metodes – psihosociālā intervence, konsultēšana, pierādījumos balstīta intervence vai krīzes intervence. Darbs var būt veiksmīgs un sasniegt klientam vēlamu rezultātu tikai tādā gadījumā, ja sociālais darbinieks strādā klienta interesēs, nevis veic to atsevišķu institūcijas darbinieku interesēs.

2. attēls



Esmu sastapusi vairākas īpatnības sociālajā darbā ar klientu ārstniecības iestādēs un ir ļoti svarīgi tās visas ņemt vērā. Kā būtiskākās, manuprāt, ir šādas:

- Ierobežotas konfidencialitātes iespējas – klienta atkarība no aparātūras, imobilitāte un citas.
- Trešo personu ietekme, iespējamā stigmatizācija.
- Dinamiska situācijas aspektu maiņa.
- Problemātiska komunikācija ar klientu – apziņas, runas, emocionāli, uzvedības traucējumi.
- Resursu trūkums un / vai ierobežota to pieejamība. Sociālā darbinieka kompetence, starpinstitucionālās sadarbības pieredze un personiskie resursi ir nozīmīgākie darba instrumenti.
- Praktiskas palīdzības nepieciešamība.
- Laika faktors – nepieciešamība strauji reaģēt uz notikumiem, spēt akceptēt krāsas izmaiņas situācijas attīstībā un reaģēt uz tām.

- Sākotnēja informācijas un dokumentu neesamība, arī nepieciešamība klientu identificēt.
- Sadarbība starp kolēģiem ārstniecības iestādē netiek nodrošināta komandas sadarbības procesā, bet gan striktas subordinācijas sistēmā, kur sociālā darbinieka loma vairumā gadījumu ir neskaidra un nenoteikta.
- Izdegšana un profesionāla izolētība.

Sociālais darbs ārstniecības iestādēs un sociālā darbinieka lomas neskaidrības

Lai gan sociālā darba pakalpojumi ārstniecības iestādēs pastāv jau vairāk kā 20 gadus, līdz šim sociālais darbs šajās iestādēs nav definēts kā viena no sociālā darba specializācijām vai vismaz kā atsevišķa sociālā darba joma. Līdz ar to nav izveidota normatīvā bāze pakalpojuma saņemšanai ārstniecības iestādēs un nav vienotas izpratnes par sociālā darbinieka vietu, lomu un uzdevumiem, strādājot ar klientiem – pacientiem, kuri atrodas slimnīcā. Pamatoti rodas vairāki jautājumi, uz kuriem nepieciešams sniegt atbildes:

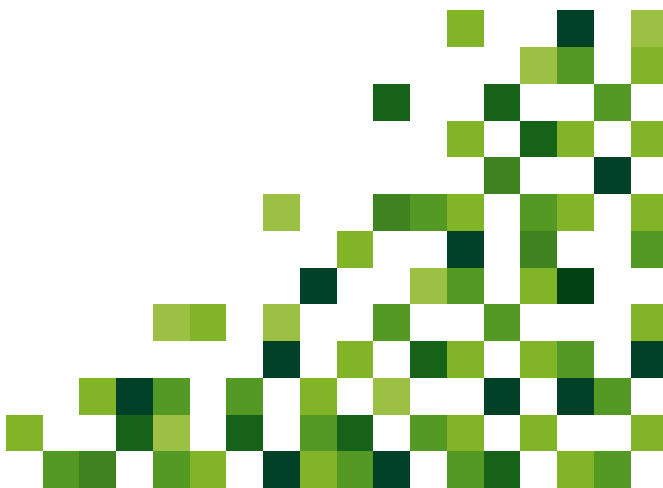
- Sociālais darbinieks – ir vai nav ārstniecības iestādes darbinieks vai ārstniecības atbalsta personāls?
- Sociālā darbinieka profesionālās darbības specifika – vai tā vērsta uz institūcijas vai klienta interesēm?
- Sociālā darbinieka loma – profesionāla sadarbība vai subjektīva ambivalence?
- Starpprofesionālās sadarbības specifika – vai tas ir komandas darbs vai subordinācija?
- Kādas ir profesionālās kompetences robežas?
- Vai sadarbības process var tikt balstīts tikai uz ārstniecības personāla individuālu un subjektīvu vēlmi sadarboties? Vai nevēlēšanās sadarboties ar sociālo darbinieku ārstniecības iestādē klienta /pacienta interesēs ir normāla parādība, kā tas ir šobrīd?
- Vai ārstniecības iestādē strādājoša sociālā darbinieka galvenais uzdevums varētu būt tikai un vienīgi pēc iespējas ātrāk panākt pacienta izrakstīšanu no slimnīcas?

Mana ilggadējā sociālā darba pieredze, strādājot ārstniecības iestādēs, un sadarbība ar citiem kolēģiem, kuri strādā stacionāros, liecina, ka sociālā darba pakalpojums ārstniecības iestādēs ir nepieciešams gan pacientiem, gan viņu tuviniekiem un atbalsta personām, gan arī stacionāru mediķiem. Tomēr, lai tas būtu pieejams, populārs un sniegtu vēlamus rezultātus, ir nepieciešams veikt virkni izmaiņu esošajā sistēmā. Kā būtiskākās es varētu minēt šādas:

- Ir jāveido sadarbība Labklājības un Veselības ministriju starpā, lai sociālais darbs ārstniecības iestādē būtu abpusēji skaidri atzīts, uztverams, novērtējams un strukturējams. Jāveido normatīvo dokumentu aprīte.

- Ir jāveicina sociālā darba ārstniecības iestādēs popularitāte, identitāte, jānosaka sociālā darbinieka statuss iestādē un jāatzīst medicīniskā sociālā darba specializācija.
- Nepieciešams veidot sadarbību ar ārstniecības personāla – ārstu un medicīnas māsu – izglītības iestādēm un tajās esošajām mācību programmām, lai izglītības procesā iekļautu zināšanu apguvi par sociālās sistēmas funkcionēšanas pamatprincipiem un pakalpojumiem. No mediķu izpratnes par šo jautājumu daudzos gadījumos ir atkarīga pakalpojumu pieejamība klientam.
- Sociālajam darbiniekam ir jāklūst arī par sociāli mazaizsargāto un sociālās atstumtības riskam pakļauto grupu klientu aizstāvi un interešu pārstāvi ārstniecības iestādē, lai netiktu pieļauta diskriminējoša attieksme pret atsevišķu klientu vai klientu grupu pārstāvjiem, vienlaicīgi ar to neapdraudot savu darba vietas esamību attiecīgajā ārstniecības iestādē.
- Ir izskauzama prakse, kad klients bez jebkāda medicīniski pamatota mērķa sasniegšanas tiek pārvests no vienas institūcijas uz citu. Tomēr šis mērķis nav sasniedzams, ja nav skaidru profesionālās kompetences robežu un normatīvo dokumentu, kas regulē veselības un sociālo pakalpojumu sistēmas sadarbības un pēctecības procesu.

Raksta nobeigumā vēlos teikt, ka svarīgākais sociālajam darbiniekam arī ārstniecības iestādē ir mērķtiecīga darbība, nosakot mērķus, kas atbilst klienta interesēm un ir saskaņā ar profesionāla sociālā darba ētiskajām un morālajām vērtībām. Viss pārējais – dokumenti, institūcijas, koleģiālas attiecības un cilvēcisks atbalsts – ir līdzekļi šo mērķu sasniegšanai. Būtiska ir savas profesionālās kompetences robežu ievērošana, kas ne tikai neļauj izsmelt personiskos resursus, bet arī rada cieņu citu profesionāļu acīs – ja korekti, profesionāli un kompetenti pārstāvam jomu, kurā esam speciālisti.



Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas pieredze sociālās labklājības virziena programmu attīstībā

Dace Erkena, Mg. sc. educ.

Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas Sociālās aprūpes katedras vadītāja

Ina Vīksniņa, Mg. paed.

Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas lektore

Medicīna reizē ir amats, zinātne un māksla, tā ir viscilvēcīgākā no visām mākslām.

Mediķa alga ir prieks, ka esi palīdzējis cilvēkam.

Reti kāda cita profesija var sniegt tādu laimes sajūtu par labi izpildītu pienākumu.

(P. Stradiņš)



1. att. Rīgas 2. medicīnas skola klīniskās slimnīcas teritorijā 20. gs. 40tie gadi, Pilsoņu ielā 13, Rīga.

Vārdus, kurus profesors Pauls Stradiņš ir teicis par medicīnu, var attiecināt arī uz sociālās labklājības nozari, un droši var apgalvot, ka, būdams mūsu skolas dibinātājs un pirmais direktors, viņš noteikti nevarēja iedomāties, ka pēc 80 gadiem skolā būs iespējams apgūt tik dažādas profesijas veselības aprūpes un sociālās labklājības virzienos.

Raksts sniegs ieskatu Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas (turpmāk tekstā LU PSK) vēsturē un sociālās labklājības virziena programmu attīstībā.



2. att. Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledža, 2019. gads, Vidus prospekts 38, Bulduri, Jūrmala

Visas skolas darbu sāk rudenī. Arī Žēlsirdīgo māsu un pirmās šķiras mācītu sanitāru skolas atvēršana notika 1939. gada 1. novembrī. Skola tika atvērta pie Rīgas pilsētas 2. slimnīcas (tagad – Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīca) un nenoliedzama nozīme bija profesora Paula Stradiņa vēlmei radīt mācību iestādi, kas izglītotu māsas – slimnieku atbalstītājas un ciešanu atvieglotājas – tieši savā klīnikā, kuru pats vadīja kopš 1931. gada.

Skolas darbības pamatā vienmēr bijusi profesora P. Stradiņa pārlicība, ka pacienta veselībai nepieciešams ne tikai zināšs ārsts, bet arī gādīga māsa. Māsu skolas tradicionālā saistība ar klīniku nodrošina praktisko pieredzi un profesionālo pēctecību profesijā. Neskatoties uz lielo aizņemtību ķirurga praksē, slimnīcas vadīšanā, zinātniskajā darbā, Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes studentu izglītošanā un darbu Latvijas Medicīnas vēstures muzeja izveidē, profesors Pauls Stradiņš vienlaikus bija arī skolas direktors (1939.–1941., 1944.–1945.) un ķirurģijas pasniedzējs.

Vēsturiski no skolas dibināšanas brīža līdz mūsdienām vairākkārt ir mainījies skolas nosaukums, kas norāda gan uz skolas statusa maiņu, gan iegūstamo profesionālo kvalifikāciju veselības aprūpes un sociālās labklājības virzienos:

- Žēlsirdīgo māsu skola pie Rīgas pilsētas II slimnīcas (1939.–1940.)
- Žēlsirdīgo māsu un laborantu skola pie Rīgas pilsētas II slimnīcas (1940.–1941.)
- Medicīnas palīgpersonāla skola pie Rīgas pilsētas II slimnīcas (1941.–1942.)

- Valsts klīniskās slimnīcas medicīnas māsu un laborantu skola (1944.–1950.)
- Medicīnas māsu un laborantu skola (1950.–1952.)
- Feldšeru-vecmāšu un medicīnas laborantu skola (1952.–1954.)
- Rīgas 2. medicīnas skola (1954.–1989.)
- P. Stradiņa Rīgas 2. medicīnas skola (1989.–2004.)
- P. Stradiņa Veselības un sociālās aprūpes koledža (2004.–2010.)
- Latvijas Universitātes P. Stradiņa Medicīnas koledža (kopš 2010. gada)

Sociālās labklājības izglītības programmu virziena attīstība koledžā ir saistīta ar Latvijas sociālās politikas un sociālo pakalpojumu sistēmu attīstību. Vēsturiski Latvijā tradicionāla bija aprūpe institūcijās – tā bija galvenā aprūpes forma padomju varas gados. Alternatīvas aprūpes pakalpojumi (dienas centri, aprūpe mājās u.c.) Latvijā tika ieviesti 90. gados un radās nepieciešamība pēc kvalificētiem sociālā darba speciālistiem, kas nodrošinātu kvalitatīvus sociālos pakalpojumus valsts, pašvaldību un nevalstiskajās institūcijās.

Latvijā pirmā izglītības programma sociālajā darbā tika uzsākta 1991. gadā sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā (turpmāk – SDSPA) “Attīstība”. Arī koledžā sociālās labklājības virziena izglītības programmu aizsākums

saistās ar 1991. gadā uzsāktu sadarbību ar Karlskronas medicīnas skolu Zviedrijā. Sadarbības ietvaros noritēja vairākas abpusējas pieredzes apmaiņas vizītes pasniedzējiem un studentiem. 1994. gadā, balstoties uz Zviedrijas pieredzi un sociālo pakalpojumu attīstību Latvijā, tika izstrādāta un ieviesta jauna izglītības programma – “Sociālā aprūpe” ar mācību ilgumu 1,5 gadi. 1995. gadā bija pirmais sociālās aprūpes darbinieku izlaidums. Pirmo topošo sociālās aprūpes darbinieku grupu mācību procesā ievadīja un lielu ieguldījumu deva vieslektori – profesori Olovs Johansons (*Olof Johansson*) un Siverts Antonsons (*Sivert Antonson*) no Zviedrijas Erebrū (*Örebro*) universitātes.

Koledžas dalība PHARE programmā sniedza iespēju pilnveidot programmu “Sociālā aprūpe”, ņemot vērā gan ekspertu ieteikumus, gan mācībspēku iegūto pieredzi līdzīgu programmu īstenošanā. PHARE programmas ietvaros pilnveidotā izglītības programma 1996. gada septembrī tika apstiprināta Izglītības un zinātnes ministrijā ar būtiskiem uzlabojumiem: mācību ilgums tika pagarināts līdz diviem gadiem, tika grupēti vispārīzglītojošie un nozares studiju kursi, tika izveidotas prakses dienasgrāmatas un uzsākta arī prakšu vadītāju apmācība. Daudz diskusiju tika veltīts kvalifikācijai, kura jāpiešķir programmas absolventiem. Profesionālās darbības robežu un piešķiramo profesionālo kvalifikāciju struktūrā nozīmīgs posms bija sociālā darba speciālistu profesiju standartu izstrāde, ko organizēja Latvijas profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācijas prezidente Ārija Baltiņa un SDSPA “Attīstība” rektore Lidija Šiļņeva. Profesiju standartu izstrāde ne vien sekmēja sociālās labklājības sistēmas identitātes un popularitātes veidošanos Latvijā, bet arī iezīmēja izglītības un profesionālās kompetences robežas.

Gadsimtu mija izglītībā kopumā un arī koledžā iezīmējas ar aktivitātēm starptautisko sadarbības partneru piesaistē un materiāli tehniskās bāzes modernizācijā – mulāžu, manekenu, simulācijas iekārtu un tehnisko palīg līdzekļu iegādi. 2001. gadā koledža sāk iesaistīties *Socrates/Comenius* un *Leonardo da Vinci* projektu īstenošanā, tiek dibinātas jaunas attiecības ar dažādu valstu partneriem (Vācijā, Somijā u.c.) gan izglītības, gan prakses jomā – vieslekcijas, starptautiskas konferences, mobilitātes apmaiņas programmas studentiem un pasniedzējiem, studentu prakses dažādās sociālās aprūpes institūcijās. Praktisks ieguldījums un apliecinājums veiksmīgai sadarbībai bija studentu grupas un vieslektora pasniedzēja Torstena Fahsa (*Torsten Fah*) no *Sozialpflegeschulen Heimerer GmbH prakses ietvaros iekārtotā Snoezeln® Raum* jeb Rehabilitācijas istaba 2006. gadā. Mācību prakses kabineta izveide koledžā dod iespēju studentiem nostiprināt teorētiskās zināšanas un profesionālās prasmes.

Statusa maiņa no P. Stradiņa Rīgas 2. medicīnas skolas uz Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžu 2005. gadā iezīmē jaunas sociālās labklājības virziena programmas īstenošanas sākumu, kad tiek licencēta un akreditēta vēl viena izglītības programma – “Sociālā rehabilitācija”. Sociālās labklājības virziena programmu realizācija vairākās Latvijas augstākās izglītības iestādēs liek strādāt

pie koledžas programmu pēctecības un savienojamības, kas sniedz jaunas iespējas programmu absolventiem turpināt izglītību un iegūt sociālā darbinieka kvalifikāciju. Izglītības savienojamības un turpinājuma iespējas ir pamatojamas ar normatīvajos aktos iekļauto regulējumu, kas paredz, ka “pēc pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības ieguves studijas var turpināt augstākās izglītības studiju programmā bakalaura grāda vai otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības iegūšanai”. Koledžas izglītības programma ir salīdzināta ar Latvijas Universitātes programmu “Sociālais darbs”, kas ir pamatojums, ka koledžas absolventi var turpināt studijas programmas “Sociālais darbs” 3. kursā. Līdzīgu iespēju piedāvā arī Baltijas Starptautiskā akadēmija. Koledžā apgūtos studiju kursus atzīst arī citas augstskolas, kas atvieglo turpmāko studiju procesu sociālā darbinieka kvalifikācijas ieguvei.

Sociālā darba speciālistu profesionālās kompetences studiju procesā studenti apgūst un nostiprina praksēs – dažādās sociālās aprūpes institūcijās, nevalstiskajās organizācijās, pašvaldībās, kur prakšu vadītāji ir sociālie darbinieki. Tieši prakse ir studiju posms, kurā students var pārbaudīt vēlmi un spēju savu profesionālo darbību saistīt ar sociālās labklājības nozari. Studenta prakses vietas izvēli nosaka vairāki faktori – institūcijas atrašanās vieta, dalība mobilitātes programmā *ERASMUS+*, sniegtie sociālie pakalpojumi un mērķa grupa. Piedalīšanās mobilitātes praksēs ir viens no veidiem, kas sniedz studentiem priekšstatu par sociālajiem pakalpojumiem citās valstīs. Prakses studentam dod iespēju iepazīt darba ikdienu, pārliecināties par prasmi strādāt starpprofesionālu komandā un izvērtēt katra speciālista nozīmi darbā ar klientiem.

Analizējot sociālās labklājības virziena studiju programmu absolventu darba gaitas profesijā, var secināt, ka vidēji 24% izvēlas turpināt izglītību un iegūt sociālā darbinieka kvalifikāciju. Kā motivāciju profesionālajai karjerai koledžas studenti atzīmē vēlmi pilnveidot un padziļināt zināšanas darbā ar dažādām klientu grupām, kā arī iegūt sociālā darbinieka kvalifikāciju. Pēc pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studijām var turpināt mācības otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmā un iegūt profesionālo kvalifikāciju īsākā laika posmā.

Veiksmīga sadarbība ir izveidojusies ar augstākās izglītības iestādēm Latvijā, kurās realizē izglītības programmu “Sociālais darbs” – Latvijas Universitāte, Rīgas Stradiņa universitāte, Liepājas Universitāte, Baltijas Starptautiskā akadēmija. Sociālās labklājības studiju virzienā ir abpusēja vienošanās ar *Uteno University of Applied Sciences* (Lietuva) par iespēju koledžas absolventiem turpināt studijas programmās “Sociālais darbs” vai “Sociālā pedagogija”, lai iegūtu bakalaura diplomu.

Atbalsts teorētisko zināšanu un prasmju pilnveidē ir sadarbība ar studentu prakšu vadītājiem – sociālajiem darbiniekiem valsts un pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās. Prakses laikā studentiem ir iespēja iepazīt izvēlēto profesiju un darbu ar dažādām klientu grupām, kā arī profesionālās karjeras iespējas.

Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžā 2018./2019. akadēmiskajā gadā studijas tiek realizētas divos studiju virzienos, kuros ir akreditētas deviņas I. līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programmas: veselības aprūpes virziens ar studiju programmām “Māszinības”, “Ārstniecība”, “Estētiskā kosmetoloģija”, “Ārstnieciskā masāža”, “Biomedicīnas laborants”, “Radiologa asistents”, “Podoloģija” un sociālās labklājības virziens ar studiju programmām “Sociālā aprūpe”, “Sociālā rehabilitācija”.

Vienlaikus ar pamatstudijām koledža īsteno profesionālās pilnveides izglītības programmas un tālākizglītības programmas veselības un sociālās aprūpes speciālistu kvalifikācijas uzturēšanai.

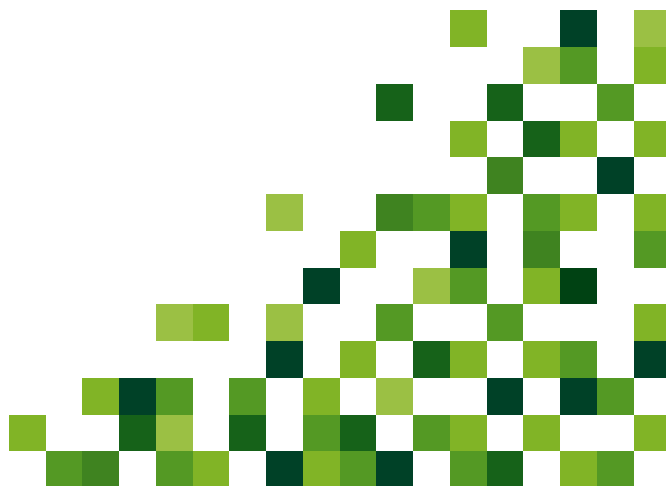
Prieks un lepnums satikt koledžas absolventus jau kā sociālos darbiniekus vai sociālo institūciju vadītājus, kas iesaistās koledžas programmu pilnveidē un studējošo prakšu vadīšanā.

2019. gadā ir Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas jubilejas gads. Koledžas 80. jubilejas gadam tiek veidota īpaša programma:

- Jubilejas gads tika atklāts 2019. gada 17. janvārī, tieši koledžas dibinātāja, profesora Paula Stradiņa dzimšanas dienā – **“Paulam Stradiņam – 123, LU PSK – 80”**, ar vēsturisko laika joslu un jubilejas logo.
- No 2019. gada 20. maija līdz 23. maijam **LU PSK norisināsies 2. Starptautiskā nedēļa** (*International week*), kuras mērķis ir veicināt sadarbību, dalīties pieredzē un praksē ar ārvalstu kolēģiem un studentiem.
- 2019. gada 23. maijā **LU PSK notiks 2. starptautiski zinātniskā konference “Veselības aprūpes un sociālās labklājības kvalitāte – IZGLĪTĪBA UN PRAKSE”** ar mērķi veicināt starpnozaru sadarbību akadēmiskās un profesionālās pieredzes apmaiņā. Konferenci atbalsta Latvijas Universitāte, un tiks izdots zinātnisko rakstu krājums. Konferencē vienuviet tiks pulcēti veselības aprūpes un sociālās labklājības nozares speciālisti, koledžas sociālie partneri, akadēmiskais personāls un studējošie. Dalībnieku vidū būs viesi no LU PSK sadarbības augstskolām Eiropā. Konferences galvenā tēma – komandas darbs veselības aprūpes un sociālās labklājības jomā.
- 2019. gada 24. maijā būs **LU PSK absolventu salidojums**, uz kuru mīļi tiks gaidīti absolventi, bijušie kolēģi un koledžas darbinieki (Vidus prospektā 38, Bulduros, Jūrmalā).
- Koledžas jubilejas gads tiks noslēgts 2019. gada 1. novembrī ar LU PSK 80. jubilejas svinīgo pasākumu koledžas darbiniekiem un parteriem.

Izmantoto avotu saraksts

1. Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas arhīva materiāli.
2. Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas studiju virziena sociālā labklājība pašvērtējuma ziņojums 2016.–2017. gadam.
3. Līgums par sadarbību PHARE “Profesionālās izglītības reformas programmas darbības ietvaros”, NOLA 9408-01-01-L041, 1995. gada 10. novembris.
4. P. Stradiņa veselības un sociālās aprūpes koledža 1939–2009. – Rīga: 2009. gads, 188 lpp.
5. Sociālais ziņojums par 1997.gadu – LR Labklājības ministrija, 1997. gads, 95 lpp.
6. Sociālā darba speciālistu profesijas standarti. Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “ATTĪSTĪBA”, 2002. gads.



Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksā neregulētās situācijas

Mārtiņš Moors, sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.)

Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Pēdējos gados daudz ir ticis diskutēts par nepieciešamību aktualizēt vai pat pieņemt jaunu Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodeksu (turpmāk – Ētikas kodekss). Arī Sociālo darbinieku biedrība aktīvi sadarbojas ar Labklājības ministrijas kolēģiem, lai sniegtu praktizējošu sociālo darbinieku ieguldījumu diskusijā par profesionālās ētikas jautājumiem, kā arī sniegtu priekšlikumus Ētikas kodeksa regulējumam. 2017. gadā Sociālo darbinieku biedrībā tika veikta biedru aptauja, lai noskaidrotu sociālo darbinieku viedokli par Ētikas kodeksa aktualitāti, lietošanu un nepieciešamajām izmaiņām, kā arī situācijām, kuras šobrīd Ētikas kodekss nereglamentē. Rakstā tiek sniegts minētās aptaujas rezultātu apkopojums.

Pēdējo trīs četru gadu laikā profesionālās ētikas jautājums ir daudzkārt bijis gan nozares vadības, gan sociālo darbinieku, gan arī mediju uzmanības lokā¹. Ir notikušas vairākas diskusijas par šo tēmu^{2,3,4}, žurnālā *Sociālais darbs Latvijā* gandrīz katrā numurā tiek iekļauts raksts, kas veltīts ētisko dilemmu vai problēmu risināšanas piemēriem. LM Sociālā darba speciālistu sadarbības padomē 2017. gadā vairākās sanāksmēs tika diskutēts par nepieciešamību veidot darba grupu, kas uzsāktu darbu pie Ētikas kodeksa pārskatīšanas. Un 2018. gadā Labklājības ministrija izveidoja darba grupu, kuras sastāvā ir Sociālo darbinieku biedrības, Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības, Latvijas Profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācijas, augstskolu un Labklājības ministrijas pārstāvji. Pirmā darba grupas sanāksme notika 2018. gada 17. janvārī un to organizēja Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departaments. Šajā darba grupas sanāksmē Sociālo darbinieku biedrības pārstāvis M. Moors informēja par Sociālo darbinieku biedrības biedru aptaujas rezultātiem.

Turpmāk rakstā tiks konspektīvi atspoguļots šo viedokļu strukturēts kopsavilkums par to, kādas situācijas, pēc sociālo

¹ Skat., piemēram, Moors M. Ētiskās dilemmas risināšana: Rīgas Labklājības departamenta pieredze. Sociālais darbs Latvijā. 2018. Nr.1: 47. lpp.

² Pirmā tematiskā diskusija "Ētika sociālā darbinieka profesionālajā darbībā" 2016. gada 25. maijā Kaņepes kultūras centrā.

³ Labklājības ministrijas rīkotās konferences "Profesionālā integritāte sociālajā darbā II: Ētika sociālajā darbā" sagatavošanas ietvaros 2017. gada 23. martā RD Labklājības departamenta telpās notika nozares speciālistu saruna par ētikas jautājumu iedzīvināšanu Latvijas sociālā darba praksē.

⁴ Labklājības ministrijas (LM) organizētā konferencē "Profesionālā integritāte sociālajā darbā II: Ētika sociālajā darbā", kas notika Rīgā 2017. gada 24. martā Rīgas Latviešu biedrības namā.

darbinieku domām, šobrīd netiek regulētas Ētikas kodeksā, bet to būtu nepieciešams darīt.

Vadītāja – darbinieka attiecības

1. Vadītāja – darbinieka attiecības, piemēram, konfidencialitātes robežas attiecībās ar tiešo vadītāju, kā arī ar darba devēju; ētisko dilemmu risināšana – ja darbinieks konstatē vadītāja neētisku rīcību.
2. Ētiskie jautājumi un attiecības, kas rodas, ja sociālajam darbiniekam ir pienākums kontrolēt arī sociālā pakalpojuma sniedzēja organizācijas darbu.
3. Situācijas, kad nonāk pretrunā sociālā darbinieka atbildība pret darba devēju un atbildība pret klientu.

Attiecības ar klientiem

4. Duālās attiecības, piemēram, ja kolēģis vai viņa tuvinieks ir klients; intīmas attiecības ar bijušo klientu; attiecības ar klientu (dubultās lomas, attiecības ārpus darba, seksuālās attiecības u.c.).
5. Ētiskie noteikumi, komunicējot sociālajos tīklos ar klientiem vai kolēģiem.
6. Ētiskie apsvērumi dažādās darba situācijās, piemēram, klients nevēlas mainīt sociālo darbinieku personāla izmaiņu gadījumā. Arī sociālā darbinieka tiesības ētisku vai citu apsvērumu dēļ atteikties no sadarbības ar klientu vai tiesības klientu "izraidīt" no grupas (grupu darbā) un situācijas, kad tas ir pieļaujami.
7. Materiālu labumu (ne)pieņemšana no klienta (arī mazvērtīgu). Kā risināt šādas situācijas?
8. Diskriminācija pēc dzimuma no klienta puses attiecībā uz darbinieku.
9. Kādu informāciju no klienta lietas drīkst rādīt klientam, kādu nedrīkst, piemēram, ja klients ir ģimene, tad kādu info var atklāt par citu ģimenes locekli?
10. Ja ir jāveido kompromiss starp klienta interesēm, vajadzībām un esošajiem resursiem – darba laiks, ko var atvēlēt klientam, pieejamie pakalpojumi un citi – kā risināt šādas situācijas?
11. Kā rīkoties sociālajam darbiniekam, ja klients rīkojas neētiski?

12. Sociālā darbinieka profesionālās atbildības robežas, ja klients nepilda savus pienākumus.
13. Konfidencialitātes pienākums arī situācijās, kad klients prasa pārkāpt konfidencialitātes nodrošināšanas principu.
14. Vienas personas (no ģimenes vai situācijā iesaistītajiem) interešu dominēšana.
15. Lauku apvidos klienti visu zina par sociālo darbinieku, viņa ģimeni un bērniem. Kā pareizi risināt šīs situācijas?
16. Pārākuma demonstrēšana un savas varas ļaunprātīga izmantošana. Necienīga un nievājoša attieksme pret "neērto" klientu. Kontrolējoša, nosodoša, noniecinoša attieksme pret klientu – no varas pozīcijas, ne uz sadarbību vērsta. Arī slēpti manipulatīva.
17. Lietas slēgšana – kad un kā to darīt? Šobrīd izvērtēšana par to, vai lietu varētu slēgt vai nē, ir ļoti subjektīva, atkarīga kā no paša gadījuma vadītāja, gan arī no, piemēram, vecākā sociālā darbinieka, ar kuru jāsaskaņo lietas slēgšana.

Attiecības ar kolēģiem

18. Ētiska konfliktsituāciju risināšanas kārtība ar kolēģi. Kolēģu rīcības procedūra.
19. Citu speciālistu un kolēģu lēmuma (ne)apšaubīšana.
20. Kolēģu savstarpējās attiecības, neiecietīga attieksme (iespējams, ka Ētikas kodekss to regulē, bet nav nosacījumu, kā to risināt, ņemot vērā turpmāku strādāšanu kopā).
21. Sociālā darbinieka rīcība, ja organizācijā nav ētiskas iekšējās kultūras (notiek mobings, vardarbība, pazemošana u.c.).
22. Kolēģu viedokļa ignorēšana, boikotēšana, apzināta izvairīšanās no komunikācijas ar kolēģi kopīgo uzdevumu risināšanai, sadarbības prasmju trūkums un šī fakta neapzināšanās, grūtības izprast starpinstitucionālo tikšanos nozīmi un to dalībnieku lomas.
23. Cita kolēģa nelūgta iejaukšanās.
24. Kolēģa noniecinašana klienta vai citu kolēģu klātbūtnē, kolēģu pieņemto neformālo darba noteikumu ignorēšana.

Sociālā darba ētika attiecībā uz profesiju

25. Sociālā darbinieka izskats un ģērbšanās ētika.
26. Par maz reglamentēti standarti attiecībā pret profesiju, tās publisko prestižu.
27. Iekšējā garīgā higiēna, kas prasa no paša sociālā darbinieka godprātīgu attieksmi pret iekšējiem procesiem, apstākļiem, kas palīdz vai kavē veikt profesionālos pienākumus.
28. Pienākums lēmumus un viedokli balstīt uz pierādījumiem, izvairīšanās no patvaļīgiem spriedumiem.

29. Publiski nievājoši izteikumi par sociālo darbu kopumā.
30. Sociālo darbinieku saziņa sociālajos tīklos, kas var skart profesijas prestižu (piemēram, fotogrāfijas vai video ar alkohola lietošanu, pārāk atkailinātas bildes u. tml.).
31. Pienākums profesionāli pilnveidoties.

Sociālo darbinieku tiesības

32. Sociālā darbinieka rīcība un viņa ētiskā aizsardzība gadījumos, ja sociālā darbinieka profesionalitāte tiek apšaubīta publiski u.c.

Ētisko problēmu risināšanas procedūra

33. Ētikas problēmu izskatīšanas process, tiesību un pienākumu sadalījums tajā.
34. Metodes ētisko dilemmu un problēmu risināšanai.
35. Ētikas kodeksa neievērošanas sekas.
36. Ētikas kodeksa normu vispārīgs regulējums neveicina to praktisku piemērošanu (jo ir nepieciešama interpretācija, kas prasa laiku un iemaņas).

Citi ierosinājumi

37. Labās prakses popularizēšana Ētikas kodeksa piemērošanai.
38. Rīcība, ja citas institūcijas un speciālisti (ne – sociālā darba speciālisti) rīkojas neētiski vai nelikumīgi.
39. Ētiskie apsvērumi makro līmenī. Šobrīd Ētikas kodekss reglamentē galvenokārt tikai mikrolīmeni.

Šis materiāls ir domāts nevis kā pabeigts un gatavs uzskaitījums vai risinājuma piedāvājums, bet vairāk kā tēzes un ierosme turpmākai diskusijai par Ētikas kodeksa uzlabojumiem. Uzskatām, ka ir svarīgi ar šo materiālu dalīties ar citiem sociālajiem darbiniekiem jau tagad, lai Ētikas kodeksa aktualizēšanas procesā notiktu rakstiska viedokļu apmaiņa un Sociālo darbinieku biedrības biedru viedoklis tiktu nodots publiskai novērtēšanai, nevis paliktu tikai kā darba grupas iekšējs materiāls.

Aicinu sociālos darbiniekus, iepazīstoties ar augstāk minēto viedokli, pārbaudīt savu praksi un vērtēt, cik aktuāli iepriekš minētie profesionālās ētikas aspekti ir viņa praksē, kā arī gadījumā, ja šeit kaut kā aktuāla trūkst un nav pieminētas svarīgas lietas, rakstīt savu viedokli Sociālo darbinieku biedrībai uz e-pastu: sdbiedriba@gmail.com vai biedrības mājas lapā sadaļā Ētika: <http://www.socialwork.lv/etika/jautajumi-par-etiku/>.



Sociālā darbinieka ekokarte

Ieva Ozola (ex-Lāss), maģistra grāds sociālajā darbā

Supervizore, smilšu spēles metodes praktizētāja, Junga analītiskā psihoterapeite

Šoreiz “Sociālā darbinieka ekokartes” piedāvātie resursi būs par sociālā darba veicējiem. Tas nav viegls uzdevums – atlasīt materiālu, jo sociālā darbinieka profesijas pārstāvis noteikti nav galvenais varonis plašajā multimediju vidē vai mākslas pasaulē. Paradoksāli, ka sabiedrības interese par pašiem profesionāļiem kopumā ir krietni zemāka nekā par problēmām, kuras viņi diendienā risina un par kurām ik gadu ir tik daudz gan profesionālās, gan daiļliteratūras grāmatas, filmas, teātru izrādes un mākslas darbi, ar kuriem dalīties. Iespējams, viens no iemesliem ir, ka sociālo problēmu attīstības un risinājumu realitāte, kurā sociālais darbinieks atrodas katru dienu, nav tik komfortabla. To var saprast.



FILMA

BBC dokumentālo filmu sērija par sociālo darbu ar ģimenēm un bērniem “Aizsargājot mūsu bērnus”

2012. gadā BBC izveidoja dokumentālo filmu sēriju par Lielbritānijas sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm un bērniem darba ikdienu. Trīs dokumentālo īsfilmu mērķis bija vismaz nedaudz mainīt sabiedrības stereotipiskos uzskatus par sociālajiem darbiniekiem kā sliktajiem un kontrolējošajiem bērnu atņēmējiem. Šos uzskatus laiku pa laikam stiprināja skaļie bērnu izņemšanas skandāli, parādot sociālo darbinieku ikdienas darbu ar ģimenēm. Jāatgādina, ka Lielbritānijas bērnu tiesību aizsardzības politikā nav bāriņtiesu institūta, un sociālais darbinieks ir tas profesionālis, kurš izvērtē bērna vajadzības un riskus, un galējās situācijās ir tiesīgs lemt par bērna alternatīvās ģimenes aprūpi. Vienas riska ģimenes izvērtēšanā piedalās sociālo darbinieku komanda, kurā katram ir sava noteikta loma: gadījuma vadītājs, sociālais darbinieks bērnu vajadzību un risku izvērtēšanā, sociālais darbinieks darbam ar vecākiem u.c. Latvijā šīs daudzās funkcijas sadalās starp bāriņtiesu un sociālā dienesta sociālo darbinieku ar ģimenēm un bērniem.

Trīs filmas un trīs galvenie varoņi – sociālie darbinieki un viņu klienti. Katrā filmā ir atspoguļots viena sociālā gadījuma vadīšanas process un sociālā darbinieka ikdienas darbs, jūtas, daudzās sarunas ar klientiem, sarežģīto situāciju risināšana, sarunas ar supervizoru un komandā. Sociālie darbinieki stāsta par savām ikdienas dilemmām, cik emocionāli grūti ir pieņemt lēmumus, ja vecāki nespēj atrisināt savas atkarības, vardarbības vai citas grūtības, un jālemj par citu ģimeni bērnam. Smagas ir vienas filmas varones – sociālās darbinieces – jūtas un atziņas, ka dažkārt šķiet, ka sociālie darbinieki sabiedrībā ir visienīstākā profesija, jo viņi saskaras ar ļoti lielu neizpratni un dūsmām no sabiedrības puses. Klausoties viņas mierīgajā balsī, radās pārdomas par sociālā darba paradoksiem un pretrunām. Kā var būt tik ļoti lieli pretmeti starp profesijas ideāliem, mērķiem un sabiedrības viedokli, priekšstatiem par profesiju?

Katras valsts sociālās sistēmas ir atšķirīgas, un sociālā darbinieka darba nianšes, instrumenti un resursi var būt dažādi, bet, skatoties filmas, nepamet sajūta par daudzām līdzībām, kas visus mūs vieno – neatkarīgi no valsts vai labklājības sistēmas. Sociālie darbinieki savā darbā strādā ar līdzīgām problēmām gan Lielbritānijā, gan Latvijā, izjūt līdzīgas profesionālās grūtības, ētikas dilemmas un emocionālo slodzi.

Manā skatījumā filmas ir noderīgas, jo ne tikai atspoguļo profesionāļu ikdienas darbu, sociālā darba procesu, bet tajās arī var novērot dažādas sociālo darbinieku tehnikas darbā ar klientu, veidus, kā runāt sarežģītās situācijās ar klientu, kā noturēt labvēlīgu un ētisku attieksmi pret klientiem, kuriem ir agresijas impulsi noturēšanas grūtības, kā sniegt atgriezeniskās saites un panākt vienošanos ar klientu.

Dokumentālās filmas noderēs: visiem sociālajiem darbiniekiem un īpaši sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem, kā arī pasniedzējiem, izmantojot diskusijās par sociālā darba veikšanu.

Dokumentālās filmas iespējams noskatīties angļu valodā <https://www.dailymotion.com>, ierakstot filmu sērijas nosaukumu “Protecting our children”.



FILMA



Vēl viena filma, ko piedāvāšu noskatīties, ir filma “Apelsīni un saules gaisma” (“Oranges and Sunshine”). Filma ir balstīta uz patiesiem notikumiem, kuru centrā ir Anglijas pilsētas Notingemas sociālās darbinieces Margaretas Hamprejas (Margaret Humphreys) stāsts. Margareta ir tipiska pašvaldības sociālā darbiniece, kura strādā ar ģimenēm un bērniem, vada atbalsta grupas. Viņai ir bērni, atbalstošs vīrs un, kā

parasti, laiku pa laikam darbs un nogurums ienāk arī ģimenes dzīvē. 1987. gadā viņas praksē bija divi dīvaini, bet ļoti līdzīgi gadījumi par nesaprotamu bērnu pārvešanu no Anglijas uz Austrāliju. Margareta uzsāka izmeklēt šos gadījumus, līdz

atklāja apjomīgu Anglijas valdības programmu “Mājas bērni” (*Home children*), kuras ietvaros nabadzīgie bērni jau kopš 1869. gada tika pārsūtīti uz Austrāliju, Kanādu, Jaunzēlandi un citām sadraudzības valstīm. Neticami, bet tikai 2010. gadā britu valdība formāli atvainojās cietušajiem. Pēc M. Hamprejas aplēsēm no Anglijas tika izvesti vairāk kā 150 000 bērnu. Bieži bērni tika izvesti bez vecāku ziņas. Bērniem tika teikts, ka viņu vecāki ir miruši, bet vecākiem tika teikts, ka viņu bērni ir nodoti adopcijā. Pateicoties Margaretas profesionālajai intuīcijai un personiskajai iniciatīvai, Anglijā šī problēma aktualizējās, cilvēki uzzināja par savām saknēm, un daudzas ģimenes atkal apvienojās.

Filmā Margaretu Hampreju ar dziļu empātiju attēlo lieliskā angļu aktrise Emīlija Vatsone (*Emily Watson*). “Apelsīni un saules gaismā” iepazīstina ne tikai ar reāliem notikumiem, bet arī aicina pārdomāt, cik nozīmīga sociālajam darbiniekam ir spēja aiz ikdienas notikumiem un klientiem ieraudzīt plašākas likumsakarības. Sociālā darba ideja par sistēmu un vides ietekmi norāda, ka ne visi risinājumi var būt meklējami tikai individuālā, bet bieži ir nepieciešamas sistēmiskas izmaiņas, plašāks risinājumu konteksts. Margareta varēja turpināt savu individuālo darbu un darbu ar grupu, uzklāstot un atbalstot cilvēkus sarežģītās situācijās un palīdzot ar tām sadzīvot. Bet viņas izvēle bija iesaistīties plašākā izmeklēšanas darbā, un rezultātā viņas palīdzība sasniedza daudz vairāk cilvēku – viņi uzzināja patiesību par savu dzīvi. Arī tad, ja Margaretas stāstu attiecina uz ikdienas sociālo darbu, domāju, ka tā ir ļoti nozīmīga sociālā darbinieka īpašība – aiz katra individuāla gadījuma saskatīt noteiktas likumsakarības, kuru risināšanai nepieciešami ne-individuāli darba instrumenti. Būtiska ir sociālo darbinieku drosme rīkoties citādi, jo vienmēr var rasties problēmas, kuru risināšanai ir nepieciešami neordināri un jauni risinājumi. Arī drosme sekot savai intuitīvajai nojausmai par pareizo ceļu.

Filmā labi saskatāmas sociālās darbinieces izdegšanas fāzes, kas seko pēc lielās enerģijas un entuziasma, redzami veidi, kā viņa pārvar bezcerīgumu, nogurumu, bailes un vēlmi visu pamest, kas ir tik labi pazīstamas sajūtas sociālajā darbā. Patiesa filma, bez izpušķojumiem un romantiskiem sānsoljiem gan tiešā, gan pārnēstā nozīmē.

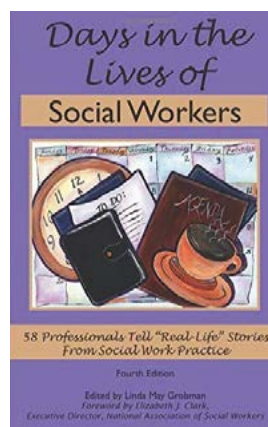
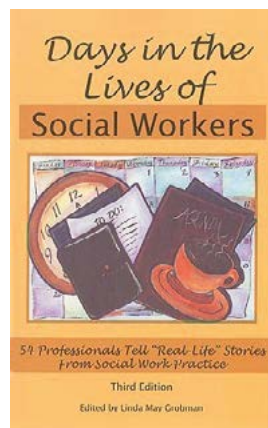
Filma noderēs: visiem sociālajiem darbiniekiem, kā arī pasniedzējiem, izmantojot diskusijās par sociālā darba vērtībām un par sociālajiem darbiniekiem, kuri ienes būtisku ieguldījumu sabiedrībā kopumā.



GRĀMATAS

Viena diena sociālā darbinieka dzīvē

Cik gan apbrīnojami laba sajūta, kad konstatēju, ka manas ikdienas sociālā darbinieka grūtības ir kopīgas visiem sociālajiem darbiniekiem visā pasaulē – visiem ir par daudz darba, pārāk mazs atalgojums, pārāk daudz dokumentācijas un par maz tiešu kontaktu, palīdzot klientam. Šādu atziņu pirmo reizi piedzīvoju 2008. gadā pieredzes apmaiņas braucienā Zviedrijā, kur tikāmies ar kolēģiem no Turcijas, Francijas,



Indijas, Austrālijas, Austrijas un Zviedrijas. Arī daudzos sociālā darba forumos un blogos var lasīt sociālo darbinieku ikdienas gaitu aprakstus, kas tik labi palīdz iepazīt kolēģu darba stilu, iegūt citu pieredzi un sajūst vienoto sociālā darba telpu visā pasaulē.

Pirms vairākiem gadiem ASV sociālo darbinieku kopienas mājas lapā www.socialworker.com ar prieku iepazīs ar grāmatu “*The days in the Lives of Social workers*”. Šobrīd grāmatai jau ir ceturtais izdevums, un tur ir apkopoti 58 sociālo darbinieku stāsti par prakses ikdienu. Aptvertas gandrīz visas sociālo darbinieku darbības jomas ASV. Pieminēšu tikai nedaudzas, piemēram, sociālo darbinieku privātprakses ikdienu, sociālais darbs ieslodzījuma vietās, sociālais darbs ar bērniem un ģimenēm, darbs ar senioriem, sociālais darbs ar kara veterāniem, sociālais darbs medicīnas iestādēs, ikdienas darbs NASW (*National Association of Social work*) vadībā,

darbs ar Krievijas imigrantiem, darbs sociālo darbinieku izglītošanā, piemēram, pasniedzēja darbs sociālo darbinieku bakalaura programmā un daudzi citi. Grāmata sniedz lielisku iespēju iepazīties ar sociālā darbinieka uzdevumiem, darbību un tās daudzveidīgumu. Uzrakstītā vieglā un saprotamā angļu valodā. Cik jauki šādu grāmatu būtu radīt par Latvijas sociālo darbinieku ikdienu!

Grāmata varētu būt noderīga plašam lasītāju lokam, īpaši studentiem un sociālajiem darbiniekiem, lai iepazītu kolēģu darbu un dažādās specializācijas.

Grāmatu var pasūtīt internetveikalā Amazon.com



Turpinot apskatu par avotiem, kuros ir veiksmīgi atspoguļota sociālā darbinieka ikdiena, es noteikti ieteiktu izlasīt Lielbritānijas pakalpojumu jomā strādājošo arodbiedrības "Unison" un sociālo darbinieku atbalsta un izglītības organizācijas "Community Care" pētījuma publicētos datus par sociālo darbinieku ikdienas noslodzi. "Unison" ir lielākā Lielbritānijas arodbiedrība, kura apvieno vairāk kā 1,3 miljonus gan sabiedriskā, gan privātā sektora pakalpojumu sniedzējus, t.sk. veselības, aprūpes darbiniekus un sociālos darbiniekus. Pētījuma apkopojuma nosaukums tā arī skan: "Diena sociālā darba dzīvē" (*The Day in the Life of Social work*). Kāda ir viena tipiska sociālā darbinieka diena, kāda tā patiesībā izskatās? Kā jūtas sociālie darbinieki? Kādi ir sociālo darbinieku stresa avoti un izaicinājumi? Kas ir tas darba gandarījums, kas notur praktiķus viņu smagajā darbā? Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, pētnieki uzrunāja vairāk kā 2000 sociālos darbiniekus un lūdza visiem aprakstīt savu dienu 2016. gada 21. septembrī, lai iegūtu dienas momentuzņēmumu visiem vienā laikā. Interesanti, ka rezultāti tika salīdzināti ar līdzīgu akciju, kura notika 2014. gadā. Salīdzinošajos datos pētnieki atklāja daudzas satraucošas tendences sociālā darba attīstībā, kā, piemēram, liels sarežģītu klientu lietu izskatīšanas skaits, ilgas darba stundas bez pārtraukumiem, daudzi sociālie darbinieki neizmanto pusdienas pārtraukumus, augsts emocionālās spriedzes līmenis vairākas stundas, virsstundu darbs. Novēroti arī atsevišķi uzlabojumi sociālajā darbā – ilgāks pavadītais laiks ar pakalpojumu saņēmējiem, palielinājies darba devēju skaits, kuri piedāvā formalizētas gadījuma vadīšanas sistēmas, kas samazina nepieciešamās dokumentācijas skaitu. Bet, neraugoties uz pozitīvajām tendencēm, pētnieku secinājumi ir, ka sociālais darbs joprojām ir profesija ar milzīgu emocionālo spiedienu. Sociālie darbinieki fiksē gan dienas notikumus, gan atgriešanos mājās pēc darba. 47% sociālo darbinieku atzīst, ka, aizejot mājās, domā un jūt bažas par klientu gadījumiem. 74% sociālo darbinieku strādā virsstundas, lai pabeigtu atskaites, ziņojumus un citu dokumentāciju. Tas, protams, ir darbs, par kuru netiek maksāts. Interesants pētījuma ziņojums, kurā iekļauti arī sociālo darbinieku citāti par darbu un atbildes uz jautājumiem, kā arī rekomendācijas, kas būtu jādara pašvaldības un valsts darba devējiem.

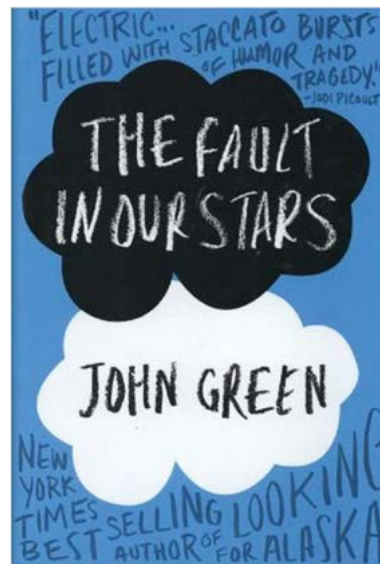
Ar pētījumu varētu būt interesanti iepazīties visiem sociālās jomas pārstāvjiem, ieskaitot vadītājus.

Pētījuma apkopojums pieejams UNISON mājas lapā: <https://www.unison.org.uk/content/uploads/2017/03/CC-SocialWorkWatch-report-web.pdf>



FILMA

Priecājos, ka "Sociālo darbinieku ekokarti" sociālie darbinieki lasa, izmanto piedāvātos resursus un jau ir veidojušas vairākas interesantas diskusijas. Bet šoreiz ir vēl vienas filmas ieteikums, ko žurnāla sadaļai iesūtījusi sociālā darbiniece ģimenēm ar bērniem Inese Zālīte. Inese mums raksta: "Pārlasot žurnālu "Sociālais darbs Latvijā", nolēmu uzrakstīt savu ieteikumu noskatīties filmu "Vainīgas ir zvaigznes" (*The Fault in our stars*, 2014). Mani šī filma ļoti aizkustināja. Pirmo reizi

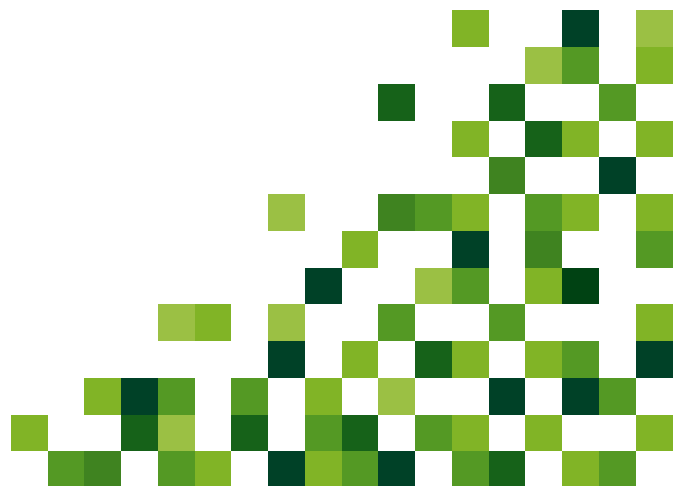


skatoties, ļoti raudāju. Otro reizi skatījos jau ar profesionāļa skatu. Mīļa, romantiska, bet ar bēdīgām beigām. Tas varbūt, lai mēs arī ikdienā saņemtu pozitīvas emocijas, varbūt kādam vai kādai atsauks atmiņā nepiepildītu mīlu jaunībā... Arī mēs, lielākā daļa no darbiniecēm, esam tikai sievietes, un arī mums vajag nedaudz romantikas.

Filma ir neparasts mīlas stāsts par Heizelu, kura cīnās ar vēzi un iet uz atbalsta grupu kopā ar daudziem citiem tādiem pašiem kā viņa, līdz reiz viņa tur satiek Augustu. Viņa parādīšanās ar vēzi slimo bērnu un jauniešu atbalsta grupā pārraksta Heizelas stāstu pilnīgi no jauna. Starp viņiem uzliesmo mīlestība, viņi runā par dažādām dzīves tēmām, viņi dzīvo tā, it kā katra diena būtu pēdējā... Filmas pamatā ir *New York times* bestsellera autora Džona Grīna darbs, kurš guvis plašu popularitāti visā pasaulē un kurā spīdoši atklāta jautrība, savīņojums un traģiskums, ko sniedz dzīvība un mīlestība. Būšu priecīga, ja kādu mans ieteikums ieinteresēs.

Ar cieņu, Inese Zālīte, Madonas novada pašvaldības sociālā darbiniece darbā ar ģimenēm un bērniem."

Paldies par ieteikumiem, veidojot sadaļu, un aicinu arī turpmāk dalīties ar saviem resursiem, sūtot pieteikumus uz ievas.ozolas@gmail.com



Summary

This issue starts with a short introduction of the activities implemented in the European Social Fund project "Professional Development of Social Work in Local Governments" administrated by the Ministry of Welfare during second half of 2018. In the article "The Ideas and Formation of the Latvian Social Security System at the Turn of the Century" Moors M. is making historical overview and analysis about formation and development of social security system in Latvia from the beginning of 1990 till the current time. The article discusses which factors and ideas prevailing in Europe and what intentions of the responsible institutions of Latvia influenced the establishment of the social security system of Latvia in its present form, the description of the three stages of social security system reform after the restoration of Latvia's independence, the reaction of Latvia to the global economic crisis that started in 2008, as well as the views on possible social security challenges at present and in the near future.

The article "Development of Methodological Material for Social Work for Families with Children: Field Research and Conclusions" aims to outline the results of field research results of social work practice for families with children conducted in five municipalities. The research involved 46 social workers and 20 managers. Field research identifies good practice examples and problematic issues in social work practice for families with children in municipalities. These results will be further integrated in development process of "Methodology of Social Work for Families with Children" (hereinafter – methodology). Qualitative research methods such as a study of the social work process, employee experience and values provided an opportunity to deepen the understanding of social work with families and children and its influencing factors. The main results of the field research were summarized in three chapters.

1. Client (target group, client identification).
2. Social work process (assessment, planning and intervention and evaluation).
3. Institutional framework (external influencing factors). Specifically analysing and outlining collaboration among social workers and Orphan court in child protection cases.

The aim of the article 'Social Work Resources' is to give a brief summary of the Social Worker's conference which was held on March 22, 2019. The conference was organized by the Ministry of Welfare with ESF support under the project "Development of Professional Social Work in Local Governments". This conference is a continuation of the annual discussion cycle on current issues and problems within social work profession. The resources as a theme are often discussed and described in social work literature and practice use of resources are one of the basics of social work. These discussions have always emphasized the enormous role of resources providing qualitative social services, improving the lives of clients and strengthening the level of prosperity in the country as well. The conference demonstrated the immense importance of social worker's personal capacity, motivation, ability and willingness to create a client centered, supportive and friendly service that can result in a way of professionally competent help. The structure of this article is designed accordingly to the embedded topics presented by social workers and accordingly a concise summary of good practice examples, experiences and theoretical knowledge and ideas from presentations will be given.

Neil Dunford who works to help parent carers work together not only by supporting each other but also supporting organisations who provide care for their children, in his article "Social Work Resources in Great Britain" explains the larger context of the health and social care system in England and introduces some of the ways Person Centred Care works for the whole community. Throughout the discussion he is drawing attention to some of the challenges this shift in thinking causes and how, together and as a community, we can overcome these challenges. He also gives 2 examples how an organisation he works for, the East London SEND Net, uses Person Centred Support to Co-produce services in partnership with both local and national organisations.

The article "The Best Social Worker in Latvia 2018" is an introduction of winners in six categories who hold the title of the best social worker of 2018 in Latvia. As we know March is social workers month all over the world. This year for sixth time Ministry of Welfare organized award ceremony to highlight the best social workers in Latvia. The aim of this award is to promote social work as a profession by identifying those social workers in Latvia who actively and honestly work in social work field and provide professional support to the society in solving different social problems. For 2018 award there were 108 applications in six categories and the award winners represent social service institutions, non-governmental organisation and prison.

The social worker Veidemanis A., who received the title "The Best Social Worker in Latvia 2018", is sharing his ideas about social work experience in Latvia, about the work with clients in Riga Social Service, as well as about the work with HIV/AIDS infected people in non-governmental organisations.

Rindza R., the author of the article "The Essay about the Social Work in the Health Care", tells readers about the social work in the system of health care, marking the specialization and boundaries of social work, as well as problematic questions.

The article "Experience in developing Social Welfare programmes in P.Stradina Medical College of University of Latvia" gives a historical overview of the College starting from its foundation in 1939 as nursing school throughout the 80 year history until today when the College provides not only medical programmes but also social welfare programmes like social care and social rehabilitation.

In his article "Situations Not Regulated by the Latvian Code of Ethics for Social Workers" Moors M. is reminding that in recent years, much has been discussed about the need to update or even adopt a new code of ethics for Latvian social workers (hereinafter - Code of Ethics). The Social Workers' Association also actively cooperates with colleagues from the Ministry of Welfare to provide input from practicing social workers in the discussion on issues of professional ethics, as well as to make proposals for regulation of the Code of Ethics. In 2017, the Social Workers' Association carried out a survey of members to find out the opinion of social workers on the topicality, use and necessary changes of the Code of Ethics, as well as the situations that are not currently regulated by the Code of Ethics. The article summarizes the results of the survey.

The article "The Ecocard of a Social Worker" by Ozola I. describes the useful resources for social workers to gain new experience for the development of their professional practice (books, films, theater, websites).

We are thankful to all authors who shared their experience and knowledge, provided insight in diversity of social work field and helped us to prepare this edition!

See you in the next edition!
Your Editorial Board

Redkolēģija

Andra Mite – redkolēģijas vadītāja, sociālo zinātņu maģistre politikas zinātnē (Mg. sc. pol.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, studiju virziena “Sociālā labklājība” vadītāja

Vita Roga-Wiles – sociālās pedagogijas doktore (Dr. paed.), pedagogijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras “Vitascare” dibinātāja, Lielbritānija

Ieva Ozola (ex Lāss) – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, lektore, supervizore, smilšu spēles terapijas un Marte Meo metodes praktizētāja Junga analītiskās psihoterapijas un bērnu psihoanalīzes apmācībā. Ikdienas prakse darbā ar bērniem un pieaugušajiem Sociālo pakalpojumu aģentūras Konsultatīvajā un atbalsta programmā audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem Rīgā

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Maija Muceniece – sociālā darba maģistre (Mg.soc.d.), Labklājības ministrijas projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” vecākā eksperte

Literārā redaktore
Linda Jansone

Izdevuma maketētāja
Vladislava Krupmane

Iespiests tipogrāfijā
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Zelta Rudens Printing”

Atbildīgais izpildītājs
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Baltijas Starptautiskā akadēmija”
e-pasts: bsaredkolegija@gmail.com, tālr.67100605, mob.tālr.26100864

2019.gada
vadmotīvs ir cilvēku savstarpējo
attiecību, tai skaitā sadarbības,
veicināšana un uzlabošana,
neaizmirstot par cilvēku kā daļu no
vides un daļu no kopējiem resursiem.

/Starptautiskā Sociālo darbinieku federācija/
/International Federation of Social
Workers (IFSW)/

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2015. gada 14. aprīļa noteikumu Nr. 193 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.

Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001 "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"



Labklājības ministrija

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020



EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā

ISSN 2500-9680



9 772500 968005